

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

ÇOCUK RESİMLERİNİN DİN EĞİTİMİNDEKİ DİLİ VE ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Berna GEDİK

Danışman
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ

SAMSUN
2023

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

ÇOCUK RESİMLERİNİN DİN EĞİTİMİNDEKİ DİLİ VE ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Berna GEDİK

Danışman
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ

SAMSUN
2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Berna GEDİK tarafından, Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ danışmanlığında hazırlanan “ÇOCUK RESİMLERİNİN DİN EĞİTİMİNDEKİ DİLİ VE ANALİZİ” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 31.12.2022 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Şuayip Özdemir Amasya Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı	☐ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı	☐ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Elif SOBİ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı	☐ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☐ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☒

01 /09 / 2022
Berna GEDİK

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: ÇOCUK RESİMLERİNİN DİN EĞİTİMİNDEKİ DİLİ VE ANALİZİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 01.09.2022 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 23

Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

01/ 09 / 2022
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ

ÖZET

ÇOCUK RESİMLERİNİN DİN EĞİTİMİNDEKİ DİLİ VE ANALİZİ

Berna GEDİK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe ve Din bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Eylül/2022

Danışman: Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ

Araştırmanın amacı, 3-6 yaş grubu çocukların bakış açısıyla, başörtüsü, tesettür, takke, cami, rahle, Arapça harfler, Kur'an-ı Kerim, kurbanlık, fitre zarfı ve Kâbe-i Muazzama gibi dini kavram ve sembolleri, yaptıkları resimler ışığında inceleyerek resim çizme yoluyla çocukların din eğitime katkı sunmaktadır. Çalışmamız, günümüzde bilinçaltına yerleşen birçok dini figürü çözümleyerek alışılmış dini sembollerin dışına çıkmakla önem arz etmektedir. Çalışmamızın örneklemi Samsun'un Tekkeköy ilçesindeki Özel Tekkeköy Çocuk Akademisinde eğitim gören ve yaşları 3/6 yaş arasında değişen 20 öğrenci oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden Olgubilim desen ile ortaya konan bu çalışma için, çocuklardan 5 ayrı kategoride resim yapmaları istenmiştir. Elde edilen veriler aile ve öğretmenlerden alınan bilgiler doğrultusunda yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dini Gelişim, Din Eğitimi, Resim Analizi.

ABSTRACT

THE LANGUAGE AND ANALYSIS OF CHILDREN'S PAINTINGS IN RELIGIOUS EDUCATION

Berna GEDİK

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Philosophy and Religious Studies

Master, September/2022

Supervisor: Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ

The aim of the research is to examine religious concepts and symbols such as headscarf, veiling, skullcap, mosque, lectern, Arabic letters, Qur'an, sacrificial sacrifice, fitra envelope and Kaaba-i Muazzama from the point of view of children aged 3-6, in the light of their pictures. It contributes to the religious education of children by examining and drawing pictures. Our study is important by going beyond the usual religious symbols by analyzing many religious figures that have settled in the subconscious today. The sample of our study consists of 20 students aged between 3/6 years, studying at the Private Tekkeköy Children's Academy in the Tekkeköy district of Samsun. For this study, which was put forward with the Phenomenology pattern, one of the qualitative research methods, children were asked to paint in 5 different categories. The data obtained were interpreted in line with the information received from the families and teachers.

Keywords: Religious Development, Religious Education, Painting Analysis.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Çocuk ve resim, bu iki kelime insanın içini güzelleştiren ve dışarıya mutluluk olarak yayılan suya atılan taşın su üzerinde oluşturduğu halkalar gibidir. Önce bir noktadır sonra küçükten büyüğe doğru genişleyerek etkileyici bir görüntü oluşur. Duymak isteyen herkes o sesi duyabilir ve görüntünün sadece suya atılan taş ve etrafındaki halkalardan ibaret olmadığını bilir. Bu iki kelimeye çocuğun dini gelişimi eklendiğinde ise ses daha duyulabilir hale gelmektedir. Bu nedenle *el kadar* çocuğun *sel kadar* büyük çağrışımları, ancak ona kulak verdiğimizde ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, erken çocukluk dönemi dini gelişimin ve eğitimin resimler aracılığıyla analizi yapılmıştır. Özellikle çocukluk dönemi dini tasavvurlar üzerine yapılan çalışmalar daha çok Allah, peygamber, melek, cennet ve cehennem tasavvuru üzerine olmaktadır. Ancak bu tür veriler oldukça azdır. Bu çalışmada tesettürden takkeye, camiden rahleye, Arapça harflerden Kur'an-ı Kerim'e, kurbanlıktan fitre zarfına, Kâbe-i Muazzama'dan cennete kadar birçok dini figür incelenmiş, bu figürler adına literatürde yapılan herhangi bir çalışma olmadığı için çocukların duygu durumları, kullandığı renkler, biçim bilgisi, kompozisyon ve imgelerden bir bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın başlangıcında kısaca dini gelişim, din eğitimi ve çocuk resimlerine değinilmiştir. Ardından bazı figürlerin dini tasavvuru konusunda nitel desenli bir analiz yapılmıştır. Çalışmada, çocuklar salt çizimlerine göre değerlendirilmemiş, sınıf öğretmenlerinden ve ailelerinden alınan anamnez doğrultusunda yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tezimin yazılmasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, kararlarımı destekleyen ve ufkumu açan sevgili babam Harun Gedik ve sevgili annem Cemile Gedik'e, bana iç dünyasının kapılarını açan, tezimin ana hattını oluşturan, bu çalışmayı yapmama ilham olan, minicik elleriyle bilim dünyasına ışık tutan sevgili öğrencilerime, araştırma süresi boyunca sözel, duygusal, davranışsal, her türlü desteği ile tez sürecimi kolaylaştıran sevgili danışmanım Prof. Dr. Mustafa Köylü 'ye, teşekkürü borç bilirim.

Berna GEDİK

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	i
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	3
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
1.3. Problem Durumu.....	6
1.4. Sınırlılıklar	6
1.5. Sayıtlar (Varsayımlar).....	6
1.6. Tanımlar.....	7
1.7. Yöntem.....	8
1.8. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	9
2. PEDAGOJİK VE DİNİ AÇIDAN ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ	10
2.1. Gelişimsel Açıdan Erken Çocukluk Dönemi	10
2.1.1. Biyolojik Gelişim	10
2.1.2. Psikolojik Gelişim	12
2.1.3. Sosyal Gelişim.....	13
2.2. Dini Gelişim ve Din Eğitimi Açısından Erken Çocukluk Dönemi	15
2.2.1. Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim	15
2.2.2. Dini Gelişimde Dikkat Edilecek Hususlar	17
2.2.3. Din Eğitiminde Öğretim Metot ve Yöntemleri	19
2.2.4. Din Eğitiminde Bilgiyi İşleme Süreçleri	24
3. ÇOCUK VE RESİM	28
3.1. Çocukların Kendilerini İfade Etme Aracı Olarak Resim	29
3.1.1. Bir İletişim Aracı Olarak Resim.....	29
3.1.2. Bir Eğitim Aracı Olarak Resim.....	30
3.1.3. Bir Değer Aracı Olarak Resim	31
3.2.Çocukların Çizimleri, Kullandığı Renkler ve Psikolojik Etkiler	32
3.2.1. Çocukların Özelliklerine Göre Çizimler.....	32
3.2.2. Çizimlerin Özelliklerine Göre Çocuklar	34
3.2.3. Çocuk Resminin Özellikleri.....	35
3.2.4. Çocuk Resimlerinde Figürlerin Anlamı.....	37
3.2.5. Renklerin Psikolojik Etkileri.....	40
3.2.6. Resimlerle Erken Tanı	42
3.2.7. Riskli Resimler-Riskli Çocuklar	43
3.2.8. Çocuk Resimlerinde Öğretmen Etkisi ve Algısı	44
4. BULGULAR VE YORUM.....	47
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	90
KAYNAKÇA	93
ÖZ GEÇMİŞ.....	98

SİMGELER VE KISALTMALAR

Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
vd.	: ve Diğerleri
vs.	: ve Sair
Tv.	: Televizyon

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Dinini Anlatan Öğretmen Resmi	48
Şekil 1.2. Dinini Anlatan Öğretmen Resmi	50
Şekil 1.3. Dinini Anlatan Öğretmen Resmi	53
Şekil 1.4. Dinini Anlatan Öğretmen Resmi	55
Şekil 2.1. Müslüman Bir Çocuk Resmi.....	57
Şekil 2.2. Müslüman Bir Çocuk Resmi.....	59
Şekil 2.3. Müslüman Bir Çocuk Resmi.....	61
Şekil 2.4. Müslüman Bir Çocuk Resmi.....	63
Şekil 3.1. Dua Eden Bir Çocuk Resmi.....	65
Şekil 3.2. Dua Eden Bir Çocuk Resmi.....	67
Şekil 3.3. Dua Eden Bir Çocuk Resmi.....	69
Şekil 3.4. Dua Eden Bir Çocuk Resmi.....	71
Şekil 4.1. Allah’a Teşekkür Eden Çocuk Resmi.....	73
Şekil 4.2. Allah’a Teşekkür Eden Çocuk Resmi.....	75
Şekil 4.3. Allah’a Teşekkür Eden Çocuk Resmi.....	76
Şekil 4.4. Allah’a Teşekkür Eden Çocuk Resmi.....	78
Şekil 5.1. Allah’ın Verdiği Nimetlere İlişkin Resim.....	81
Şekil 5.2. Allah’ın Verdiği Nimetlere İlişkin Resim.....	83
Şekil 5.3. Allah’ın Verdiği Nimetlere İlişkin Resim.....	86
Şekil 5.4. Allah’ın Verdiği Nimetlere İlişkin Resim.....	88

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Demografik Etkenler Tablosu.....	47
---	----

1. GİRİŞ

Din eğitimi, doğum öncesi süreçle başlayan ve hayatın sonuna kadar devam eden nitelikli bir eğitimidir. Bu nedenle eğitim ve nitelik unsuru, birbirini tamamlayan parçalardan oluşmakta ve özellikle erken çocukluk döneminde paha biçilemez bir değere sahiptir. Doğum öncesi dönemde bebeğin olan biteni hissetmesi, anne baba sesini dahi ayırt etmesi gibi bazı bilimsel araştırmalar, bizi “Acaba dini gelişmeler de yaşıyor mu?” sorusuna götürmektedir. Aslında duyulan ezan sesleri, Kur’an-ı Kerim okumaları gibi doğrudan ya da gündelik hayat içinde kullanılan dinî kavramlar (maşallah, Allah esirgesin, inşallah...) ceninin daha anne karnındayken dinî kavramlarla tanışmasına neden olmaktadır. Bu tanışma inanmaya hazıroluşluk sağlayan fitratın, yeşererek kişinin gelecekte inanca bir yatkınlık oluşturmada önemli bir işleve sahiptir.¹

İlk manevi eğilimlerin oluşmasıyla birlikte nasıl bir eğitimin verilmesi gerektiği de büyük bir soru işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimi, değişim, gelişim, yenilenme ve olgunlaşmanın bir bütünü olarak ele alınmak mümkün olduğu gibi, şüphesiz bir tekâmül süreci olarak görmek de mümkündür.² Bu süreçte beden için egzersiz ne ise, ruh için de dini gelişim odur. Beden için gıda ne ise, ruh için de din eğitimi odur. Dolayısıyla din eğitimi, genel eğitimden ayrı düşünülmemelidir. Din eğitimi günlük akışa dâhil edilmeli, gündelik hayatın tasviri ve dini şuurun katkılarıyla şekillenmelidir.

Topluma duyarsız, ahlaki değerlerden uzak yetişen bireyler, manevi değerlerden kopuk bir toplumun oluşumuna da zemin hazırlamaktadırlar. Hiç şüphesiz bu körpecik dimağların istendik davranışları edinmesi ve istendik biçimde gelişmesini³ istiyorsak, çocuğun varlığını kabul ederek işe başlanılmalı, manevi boşluğu yavaş ve tatminkâr bir şekilde derinden doldurulmalı ve dini değerler düzleminde devam edilmelidir. Dini değerler düzlemi aynı zamanda insani değerler düzlemini de oluşturacağı için, bu eğitimden yoksun olan her birey, gerekli mesajları almada veya iletmede çeşitli sıkıntılara maruz kalacaktır.

¹Asım Yapıcı, “Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayısı 2016, s. 98.

²Veysel Karani Altun, *Din Eğitimi Açısından İnsanın Yetkinliği (Sadreddin-İ Konevî Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 3.

³Âdem Çalışkan, “İslami Çocuk Edebiyatı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 12-13/12, s. 410.

“Serkeşlik devri”nden, “sakinlik devri”ne evrilen erken çocukluk döneminde, Peygamber Efendimizin “*Müjdeleyiniz, Nefret Ettirmeyiniz*” Hadisi Şerifi’nden yola çıkarak din eğitimi alanında azami derecede dikkat edilmelidir. Din, var olanları tanımada sahip olduğumuz yollardan biridir. İnsanın iç ve dış dünyasına karşı ilgi, açılım ve merak geliştirdiği bir dönemde, varlığı tanıma ve anlamlandırmada dinin eğitim ve öğretime konu olmaması, var olanın eksik tanınmasına ve var olan karşısında yanlış tutum takınılmasına neden olacaktır.⁴ Bunun için gözbebeği mesabesindeki çocuklara, potansiyel güçlerinin eğitilmesi suretiyle hem düşüncede hem uygulamada ihsan ile yaklaşılmalıdır. Hz. Peygamberimizin “*Her san’at üzerine, onun ehli olan kimse ile yardım ediniz.*”⁵ Hadisi şerifi ile din eğitimcisi, işinin gerektirdiği niteliği taşıyan, ihtiyacı tespit eden, gerekli müdahaleyi yapan, kaynakları değerlendiren bir kişilik olmalıdır.

Erken çocukluğun önemine vurgu yapan her araştırma, gerek İslami bilimciler gerekse batılı bilimciler tarafından fazlasıyla ilgi odağı haline gelmiştir. Belçikalı psikolog Antoine Vergote, çocukta büyük bir dinî hazırlık ve doğal bir din yeteneği bulunduğunun ve dördüncü yaşın “dinî dünyaya ilgi”nin altın yaşı olduğunu belirtir.⁶ Bu altın çağın önemine parmak basan araştırmacılar, altın çağı, kritik zaman olarak tanımlamakta, her türlü nevrotik sorunlarda, eksik kalan duyguları tamamlamak amacıyla uygulanan çocukluk çağı kayıtlarına inme yöntemini bir tedavi olarak belirlemekte ve bu tedavilerde dini kimliğe ayrı bir yer vermektedirler.

Çocukluk döneminin psikolojik özelliklerini anlamanın bir yolu da onların çizdiği resimleri incelemektir. Zira çocuk resimleri vasıtasıyla bize iç dünyasını gösterir. Dolayısıyla çocuğun isteyerek kendiliğinden yaptığı resimler, iyi analiz edildiğinde biz onun gelişimi, herhangi bir şeye bakış açısı, duygu durumu, bilinçaltı istekleri ve hatta dini tasavvurları gibi önemli bilgilere ulaşabiliriz.

İnsan çizdiği resme, hayalinde canlandırdığı figürden daha çok benzemektedir. Söz gelimi eğer bir çocuk ev çiziyorsa ve bu evde mutlu bir yuva canlandırmak istiyorsa, bacası tüten, aslında hasretini çektiği bir ortamı aktarmaktadır. Resim bir

⁴Turgay Gündüz, *İslâm Eğitim Sisteminde Gençlik Dönemi Din ve Ahlâk Eğitimi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2002, s. 154.

⁵Binbir Hadisi Şerif, *İnsanlarla Münasebet ve Ülfet*, Ankara Fazilet Yayınevi, Ankara 1994, s. 232.

⁶Celalettin İcmeli, “Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi”, *Konuralp Tıp Dergisi*, S. 5/3, 2013, s. 69.

parçaysa, çocuk bütünü teşkil etmektedir. Nihayetinde resim analizi, parçadan bütüne ulaşabildiğimiz ve duyguların sembollere döküldüğü bir forma dönüşmektedir.

Resim analizi, alıcı dili gelişmiş, fakat ifade edici dili yeterli düzeyde olmayan her çocuk için önemli bir gözlem aracı olmaktadır. Gözlem aracı olarak, resme psiko-pedagojik açıdan bakıldığında çocuktan kalbe uzanan bir köprü olduğu görülmektedir. Köprüden geçenler, suda boğulanlar, düşenler, yardımlaşanlar, koşanlar ve yürüyenler çocuğa ömür boyu eşlik etmektedirler. Netice olarak bu içsel doyum, resimler ile bize kendisini ifade etme şansı sunmaktadır.

Her çocuk anlamsız eğriler ve doğrular çizerek içini dökmeye çalışır. Sonra bu eğri ve doğrular sembollere, işaretlere, imgelere dönüşmeye başlar.⁷ “Hadi çocuklar, benim tahtaya çizdiğim resmin aynısı çizin” yerine, “Hadi bana resim çizin” demenin ezbercilikten öteye geçtiği, sınırlamadığı ve birden fazla duyu organını harekete geçirdiği bir gerçektir. *Göz ile düşünme yeteneği* doğru adımda uygulandığı zaman, kalıplardan uzak sağlıklı bir analiz yaparak çocuğun özüne inilmekte ve resimler tefsir edilmektedir.

1.1. Araştırmanın Konusu

Günümüzde artık din öğretimi sadece ilköğretim ve ortaöğretimde değil, daha küçük yaşlardan itibaren verilmeye başlanmıştır. Artık erken çocukluk döneminde eğitim, öğretim, talim ve terbiyenin önemi, tartışma konusu olmaktan çıkmış, bu eğitimin niteliğinin artırılması yolunda çeşitli çalışmalar gündeme gelmiştir. Bu çalışma, dini eğitimin erken çocukluk dönemi ile nasıl harmanlandığını göstermekte, bilinçaltındaki izlenimlerin analizler ile inkişafını sağlamakta ve erken çocukluk dönemi din eğitimine yeni bir yaklaşım ortaya koymaya çalışmaktadır.

Erken çocukluk döneminde din eğitimi, belirli kuralların süzgeçten geçirildiği sistem olarak görülmektedir. Bu sistem, çocuğun yargılarında dini bilinç, ahlaki eğitim, maneviyat, ibadet, ödül ve ceza, iyi ve kötü gibi kavramlarının pekişmesi için elzemdir. Özellikle iç kontrol mekanizmasının teşekkül edebilmesi için, hangi duyguların bir araya gelerek bu hissiyatı oluşturduğu konusu din eğitimcinin temel düzeydeki en önemli adımı olmaktadır. Büyüdükçe öğrenme halkasına dâhil olan çocuk, beklentilere karşı kendi konumunu belirlemektedir. Bu aşamada talep edilen

⁷ Burcu Arıcı, “Resim, Psikoloji ve Çocuğun Dünyasında Resim”, *Sanat Dergisi*, S.10/0, Ağustos 2010, s. 16.

beklenti, olması gerekenden fazlaysa çocuklar resimlerinde siyah boyalar kullanmakta, çitler çizerek, başsız ve gözsüz insan figürleri çizerek tepkilerini belli etmekte ve ruhi durumlarını ortaya koymaktadırlar.

Dini figürlerin oluşturulmasında öğrenci-öğretmen-veli üçlüsü ortaklaşa bir yol izlemelidir. Çalışmamıza konu olacak seccade, rahle, takke, dua, teşekkür, nimet gibi sembol ve kavramların anlamı, çocukların yaş seviyeleri, anne babanın birliktelik durumu, cinsiyeti ve psikososyal durumu gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Bu nedenle örneklem grubunun çizdiği resimler ve sözlü ifadelerinden hareketle bu tasavvurlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bunun dışında resimler, dinsel ve gelişimsel gibi farklı açılardan bakılarak incelenecek ve çocukluk dönemi baz alınacaktır. Çocuğun çizimi, sözsüz dili olduğu için rengârenk çizimlerin altındaki bir takım dini figürlerin, din eğitimi ışığında incelenmesi bu çalışmanın konusu olmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dini eğitim, belli bir yaşa, sınırları çizilmiş okullara, evlere, özel gün ve gecelere hasredilen bir şey değildir. Aksine doğduğu andan itibaren çocuğun emzirilmesi, altının temizlenmesi, kucağa alınması, sevilmesi bile bu eğitimin bir parçasıdır. Neyin eğitim olup olmadığıyla ilgili bir soruya dinin vereceği cevap, “Çocuğun duygularını, düşüncelerini, bedenî gelişimini, Rabbine olan yakınlığını, ileride olgun bir iman sahibi olup olmamasını etkileyecek her şey eğitimin konusudur.”⁸ Olacaktır. Dolayısıyla dini gelişim ve din eğitimi hayat boyu devam eden bir niteliğe sahiptir.

Günümüzde eğitim kurumlarında, çocukları tanımak amacıyla resim analizleri henüz yaygın bir teknik olarak kullanılmasa da, çocuğun eline verilen bir kalem ile başlayan serüven, onun zihin dünyasından kişiliğine, duygu durumundan iç dünyasına, algılarından kaygılarına, müdahale çabalarından olmasını istedikleri dünyaya kadar devam etmektedir. Kullanılan figürlerin kâğıttaki yeri, seçilen renkler, çizimin boyutları, perspektifi ve kompozisyonu bizi çocuklara ulaştırabilen araçlardır.

İlk resim analizleri “Resimlerin Tefsiri” adlı yayın ile Alfred Binet tarafından zekâ seviyesini ölçmek için kullanılmıştır. Devamında, Florance Goodenough, kişilik

⁸Sorularla İslamiyet, “Çocuklara Dini ve Ahlaki Eğitimi Nasıl Vermeliyiz?”, <https://SorularlaIslamiyet.Com/Cocuklara-Dini-Ve-Ahlaki-Egitimi-Nasil-Vermeliyiz-0>. (26.02.2022).

özelliklerini ortaya koymaya başlamıştır.⁹ Sonrasında yoğun bir çalışma yapılmış, günümüze kadar, konuşma ve dil beceri zorlukları, aile içi şiddet, fobi ve cinsel kimlik karmaşası yaşayan; üstün yetenekli olan çocuklar için de bir teknik olarak kullanılagelmiştir. Bu araştırmanın önemi, çocuk resimlerinin klinik psikoloji alanında ve çocuk psikolojisi alanında kullanıldığı gibi, din eğitimi alanında da kullanılmış, ilk çalışmalardan olmasıdır. Ayrıca insanın hayatı boyunca öğreneceği şeylerin üçte ikisinin, 3-6 yaş arasında olduğuna dair yapılan araştırmalar düşünüldüğünde, bu alana naçizane katkımız; aldığı dini eğitimlerin resimler ile ne durumda olduğuna bakılabilmesi imkânıdır. Bu araştırmanın amacı ise, çocukların ruhsal gelişimlerini tespit ederek, 3-6 yaş aralığındaki çocukların dini ve ahlaki algılarının ne olduğu ve bu algılarda nelerin etkili olduğunu ortaya çıkarmaktır. Bununla birlikte çalışmamız, çocuklara verilmesi gereken din eğitiminin de nasıl olması gerektiği konusunda fikir sunmaktadır.

Çocuk, resimlerini yapabilmesi için her şeyden önce ince motor becerisinin gelişmiş olması lazımdır. Bu beceri ne kadar gelişmiş ise, sonuç o kadar senkronizedir. Yapacağımız çalışma, çocuk yaşının oldukça düşük bir yaş aralığında olması sebebiyle daha hassas ve zorlu bir araştırmayı gerektirmesi adına önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışma, çocuğun sadece iç dünyasını irdelemekle kalmamış, dini algılarının hangi figürle ortaya çıktığını incelemiş, müdahale etmeden ve kalıba sokmadan yürütülmüştür. Sonuç olarak en ufak yargının dini gelişimini olumsuz etkileyeceği ihtimali çalışmamızı daha duyarlı hale getirmiştir.

Yeni doğmuş bir çocuğun tabiattaki her şeyi canlı olarak görmesinin mümkün olmadığını belirten Kurt Koffka, idrakimizin inkişafın mahsulü olduğunu söyleyerek, küçük çocukların nesneleri bizden başka bir şekilde idrak ettiklerini belirtir.¹⁰ Bu araştırmada çocuğun dine olan bakış açısını nasıl ortaya koyduğu önemli bir konu olup, çocukların din dilinin, tabii ortamlarında çizilen ve spontane gelişen resimlerle ifade ettiği anlamın incelenmesi amaçlanmaktadır.

⁹Hatice Sümeyye Ulcay, *İlköğretim Çağı Çocuk Resimlerinde Cennet ve Cehennem Tasavvuru*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2011, s.46.

¹⁰Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014, s. 53

1.3. Problem Durumu

Erken çocukluk döneminde dini eğitim düzeyinde bir başarının yakalanması için, çocukların karşılaştıkları müdahaleden bilinçaltına işlenen dini kodlara, ılımlı yaklaşımlardan eylem ve söylem birliğine kadar tüm ayrıntıların irdelenmesi gerekir. Bu çerçevede din eğitimcisi ile çocuk arasında verimli ve sağlıklı bir ilişkinin nasıl kurulması gerektiği üzerinde araştırmaların yapılması ihtiyacı, yapılan bu çalışmanın bilimsel alt yapısını da açıklar mahiyettedir.

Projektif yansıtma olarak kullanılan resmin, çocukların gelişim seviyelerine göre resme yansıyan dini eğitim tasavvurlarının şekli, bir takım dini figürlerin anlamı, çocuklara dini eğitim veren öğretmenlerinin resme nasıl yansıtıldığı ve dini eğitimin onların çizimlerinde ne ifade ettiği, araştırmamızın başlıca problemleri arasındadır.

Araştırmamızın problem cümlesi ise “*okul öncesi dönemindeki çocukların dini gelişimlerinin resim analizi ile incelenmesi*” olacaktır. Bu problem cümlesinden hareketle, din eğitiminin çocukta oluşturduğu anlam ve bu anlamı tanılama noktasında resim analizlerinin ne derece somutlaştırma etkisine sahip olduğu hususu, araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırmada genel olarak çocuk resimleri ve dini eğitim arasındaki ilişki incelenirken, bazı sınırlılıklar da söz konusudur.

- Araştırma, Samsun ili Tekkeköy ilçesine bağlı özel bir, okul öncesi kurumu ile sınırlıdır.
- Araştırma, 2021-2022 Eğitim Öğretim yılında yapılmış ve yapıldığı zaman ile sınırlıdır.
- Araştırma, 3-6 yaş aralığındaki çocuklar ile sınırlıdır.
- Araştırma belirli zaman dilimlerine hasredildiği için, zamanla değişen psikoloji ile çocukların düşünce, çizim ve çizimde kullandıkları renklerin de değişebileceği dikkate alınmalıdır.

1.5. Sayıtlar (Varsayımlar)

- Örnekleme yer alan 20 çocuğun evreni temsil ettiği,
- Örnekleme yer alan 20 çocuğun, dini figürler hakkında bilgi sahibi oldukları,
- Örnekleme yer alan çocukların resimlerinin, onların dini duygu ve

düşüncelerini yansıttıkları varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

Bu araştırma bağlamında, *dini gelişim*, *din eğitimi* ve *çocuk resimleri* kavramları tanımlanacaktır.

Dini gelişim: Diğer gelişim alanları gibi bireye özgü ve çeşitli motivasyonların etkileşimiyle şekillenen bir süreçtir.¹¹ Bu süreç, dini inanç başta olmak üzere, dini şahsiyet, dini mesuliyet, dini aidiyet, dini farkındalık, dini şuur ve dini bilinç gibi çeşitli basamaklardan oluşur. Kapsamlı bir kavram olan dini gelişim, doğum öncesinden başlayarak son nefese kadar devam eden, yaş ve yaşanılan her faktörün dinamik olarak aktif olduğu, bir önceki evrenin bir sonraki evre üzerine inşa edildiği bir kavramdır.

Din eğitimi: “Bireyin dinî davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir.”¹² Bunun anlamı, insanların doğuştan beraberlerinde getirdikleri din duygusunun açığa çıkartılmasıyla, bu duygunun bireyin hayatına olumlu katkı yapabilmesine yardımcı olacak davranışları metodik bir şekilde geliştirme çabası demektir.¹³

Çocuk resimleri: Çocuğun çizmiş olduğu resim aracılığıyla çocuğu tanımak, anlamak ve duygu ve düşünceleri hakkında bilgi sahibi olmaktır.¹⁴ Uzmanlık alanı çocuk olan dalların kullanmış olduğu bir iletişim dilidir. Bu iletişim dili, çocuğa ulaşmanın yegane yolu olmamakla beraber, genel tutumuna dair (bastırılmış, silik, hassas, mutlu, nevrotik, cesaretli, korkusuz, endişeli, sevgi dolu, hırslı) birçok ipucunun iç içe olmasından doğan zorluklara rağmen spontane yürütülen projektif bir test yöntemidir.

¹¹Cemil Osmanoğlu, *Basamak Teorileri Açısından Dini Gelişim, İnanç Gelişimi ve Eğitimi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 2.

¹²Ahmet Çın, *İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Din Eğitimi ve Ailenin Din Eğitimine Etkisi (Diyarbakır Örneği)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2019, s. 10.

¹³Şükrü Keyifli, “Eğitim ve Din Eğitimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* S.2/13, s.118.

¹⁴Hürrem İrmak, “Resim Analizi ve Yorumlama Eğitimi”, <https://www.guvennetakademi.com/Egitimler/Resim-Analizi-Ve-Yorumlama-Egitimi#>. (17.05.2022).

1.7. Yöntem

Araştırmamız öncelikle kaynak tarama yöntemine dayanmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak, dini gelişim ve din eğitimi kavramları taranmış ve resim analizi yöntemine dair kaynaklar toplanmıştır.

Okul öncesi dönem çocuklarının resimlerinde *din eğitimi* algısının belirlenmesi amacıyla yapılan bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden “Olgubilim” deseni ile kurgulanmıştır. Olgubilim araştırmalarında veri analizi, yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu amaçla yapılan analizlerde verinin kavramsallaştırılması ve olguyu tanımlayabilecek temanın ortaya çıkarılması çabası vardır.¹⁵ Olgubilim desenine ulaşabilmek için okuma yazmaya henüz başlamamış olan çocuklara bireysel görüşme tekniği ile açık uçlu sorular sorulup, cevaplara dair bulguların derlenmesi sağlanmıştır. Ayrıca elde edilen verileri değerlendirmede, başta din eğitimi alanı olmak üzere, psikoloji, klinik psikoloji, gelişim psikolojisi, din psikolojisi, çocuk psikiyatrisi, çocuk gelişimi, sosyal hizmet, resim sanatı gibi birçok alandan yararlanılmıştır.

Araştırmanın ilk aşamasında 3-6 yaş aralığında ki 20 çocuğa “Din eğitimi denilince aklınıza neler geliyor?”, “Sizce bu ders eğlenceli mi? “Dini eğitim veren bir sınıfta neler olmalı?” gibi sorular sorulup, motivasyonları ve güdülenmeleri sağlanmıştır. Devamında din eğitimcisi ve eğitimine dair,

- *Bana dinini anlatan öğretmenini çizer misin?*
- *Bana Müslüman bir çocuk çizer misin?*
- *Bana dua eden bir çocuk çizer misin?*
- *Allah'a nasıl teşekkür ederiz?*
- *Allah'ın verdiği nimetleri çizer misin?*

Şeklinde 5 ayrı kategori belirlenmiş ve toplamda 200 adet resim çizdirilmiştir. Çalışmada birbirlerinden gördükleri ve duydukları temaları resimleyen çocukların resimleri çalışmadan çıkarılmış, din eğitiminin tasvirinde farklılık içeren, bizzat kendi ifadeleriyle anlamlandırdıkları 20 resim tahlil edilmiştir.

Araştırmacı mevcut çalışma için, projektif resim testlerine katılmış, haftada 10 saatten toplam 60 saat Başkent Üniversitesi *Çocuk Resim Analizi ve Psikolojik Resim*

¹⁵Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2011, s. 228.

Testleri Eğitimi görmüştür. Çalışma boyunca çocuğun, başkalarıyla olan ilişkilerini temsilinden; çizgi, ton, renk, doku, biçim ve yön gibi tasarım öğelerinden; zıtlık, vurgu, odak noktası, orantı, görsel hiyerarşi gibi tasarım ilkelerinden; gösteren, gösterilen, düz anlam ve yan anlam gibi kodlardan; dini figürlerin nereye ne kadar büyüklükte konulduğundan; kâğıdın hangi bölümünü kullandığına kadar, metaforlar gösterge bilimsel bir analize tabi tutulmuş ve resme yansıyanlar incelenmiştir. Çalışma yürütülürken, objektif olunmuş, dini anlamda farklı görülen semboller için lehte veya aleyhte bir tutum sergilenmemiş, çocuklar olması gereken doğrular için zorlanmamıştır.

1.8. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, 3-6 yaş aralığında değerler eğitimi dersi gören, okul öncesi öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma, 2021-2022 öğretim yılında Samsun İli'ndeki özel Tekkeköy Çocuk Akademisi'nde okul öncesi eğitimine devam etmekte olan 20 öğrenci ile sürdürülmüştür. Çocuk resim analizi, bilhassa erken çocukluk döneminde kullanılıp, sürekli değişen duygular ve bilişsel kodlarla karakterize edildiği için araştırma yapabilme açısından sağlıklı veriler elde edilmesi adına örneklem için araştırmacının eğitmen olduğu il ve ilçedeki okul seçilmiş, çocukların rutin ders işlediği ortamlarında farklılık olmaksızın çalışma yürütülmüştür.

Araştırmanın örneklemini, okul öncesi eğitime devam eden çocukların, yaş, cinsiyet, anne baba birliktelik durumu, hangi kategorideki soruya cevap verdiği ve çizim düzeyi gibi demografik durumlarına yönelik sorularla belirlenmiştir. Çocuklarla çalışma kapsamında resimler 01.04.2022 ve 15.07.2022 tarihleri arasında çizdirilmiş, toplamda 200 resimden 20 tanesi çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgular analiz kısmında sunulmuştur. Örneklem belirlenirken öğrencilerin gelişimsel özellikleri ve yaş sınırları göz önünde tutulmuştur. Araştırmada çocuğun ince motor becerisinin resim çizmeye muktedir olup olmama ihtimali ve çizimler esnasında fiziksel bir rahatsızlığının olmaması dikkate alınmıştır.

2. PEDAGOJİK VE DİNİ AÇIDAN ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ

2.1. Gelişimsel Açıdan Erken Çocukluk Dönemi

2.1.1. Biyolojik Gelişim

Biyolojik gelişim, bilişsel gelişim ile tamamlanıp bütünleşik bir yapı oluşturduğu için çalışmamız kapsamında daha çok bilişsel gelişimi açıklamaya çalışacağız. Bilişsel gelişim, öğrenme süreçleri, düşünme biçimleri, bilginin kodlanması, saklanması ve geri getirilmesi süreçlerinden oluşmaktadır. Bu süreçler yaşamın farklı dönemlerinde farklılıklar gösterir. Bilişsel gelişim hızının en yüksek olduğu dönem ise erken çocukluk dönemidir. Bu dönemin sonuna gelindiğinde zihinsel yetenekler, davranış alışkanlıkları, dil becerileri ve bazı fiziksel özellikler büyük ölçüde şekillenmiş olur. Bilişin gelişmesiyle akıl yürütme, öz düzenleme, mekânsal ilişkileri kavrayabilme, sıralayabilme, kıyaslayabilme ve karşılaştırabilme becerilerinde gelişmeler görülür.¹⁶

Biliş, hem bir süreç hem de süreçte oluşan bir yapıdır. Yani biliş, kişi ile çevresi arasında bağlantı sağlayan düzenleyici bir mekanizmadır. Buna göre bilişsel süreç pasif değil aktiftir ve sürekli çevre ile etkileşim halindedir. Kişi çevreyi etkilediği gibi çevre de kişiyi etkiler. Bilişsel yaklaşıma göre çocuk boş bir organizma değildir.¹⁷ Zira yetişkin çevresini nasıl yorumluyorsa, çocuklarda kendi bilgi birikimi, çevre etkileşimi ve eğitimsel kaynaklar ile çevresini yorumlamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, tüm çocukların aynı dönemlerden geçtiği, fakat aynı özellikleri göstermediği gerçeğidir.

Günümüzde okul öncesi kurumlarda dahi akademik başarının fazlasıyla öne çıkarıldığı bu dönemde önemli olan, ne kadar öğrendikleri değil, gelişimlerine uygun ve severek öğrendikleridir. Çoğu anne baba çocuğunun gelişimine tanık olsalar da bilişsel gelişiminin doğasını tanımakta zorluk çekmektedirler. Bu nedenle bu dönem, bir çocuk için kendini ifade edemediği savunmasız bir dönemdir. Üretme mekanizması ile şekillenen bu savunmasız dönem, gelişim safhasında önemli bir yer teşkil

¹⁶ Evcan Afra Doma, *Erken Çocukluk Döneminde Gündem Olan Konuların İncelenmesi*, İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2020, s.7.

¹⁷ Hatice Kaya, *4-6 Yaş Arası Çocuklarda Dini İnancın İlkel Biçimleri ve Psikolojik Temelleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2018, s.12.

etmektedir. Bilişsel yapılar oturdukça bilişsel yetkinlikler başlamakta ve ahlaki yargılar oluşmaktadır.

Çocukların biyolojik, fizyolojik, bilişsel ve duyuşsal gelişimlerinin mükemmelliği ölçüsünde, dini ve ahlaki gelişimlerinin sağlıklı olabileceği söylenebilir. Çünkü bu duygu çeşitlerinden bir tanesinin bile karşılanmaması durumunda çocuğun bütün fonksiyonlarının bloke olmasından dolayı, çocuğun dini ve ahlaki gelişimi de sekteye uğrayacaktır.¹⁸ Bilişsel gelişim, dini ve ahlaki gelişimi tatmin eden, dini tefekküre yönlendiren yüksek bir gayeye hizmet etmektedir. Öyleyse dini gelişim, bilişsel gelişimin ruhu ve bilişsel gelişimde dini gelişimin formudur diyebiliriz.

Bilişsel gelişimin diğer önemli bir ögesi de dil gelişimidir. Buradan hareketle dil ve bilişsel gelişim birbirini tamamlayan iki ana unsurdur, diyebiliriz. Dil gelişimi; seslerin, kelimelerin, sayıların, sembollerin kazanılması, saklanması ve dilin kurallarına uygun olarak kullanılmasını içeren bir süreçtir. Dil bilimciler ve eğitimciler, son yıllarda yapılan çalışmalara dayanarak, “Dilin kazanılmasında, insanın doğuştan getirdiği bilişsel kapasitesi etkindir ve bu kapasite çevre yaşantıları ile geliştirilmektedir.” görüşünde birleşmektedir.¹⁹

Erken çocukluk döneminde dil gelişimine sıkça vurgu yapılmasının sebebi, bu dönemin dil gelişimi açısından önemli ve kritik bir görevi olmasından kaynaklanmaktadır.²⁰ Çocuğa yöneltilmiş dil, yetişkinlerin çocukla konuşurken kullanmış oldukları dili tanımlamaktadır. Çocuğa yöneltilmiş dilin, yetişkin odaklı dilden birçok farkı vardır. Basit, kısa, sınırlı ifadeler, somut kelimelerin sayısı, abartılı tonlama ve tekrar etme, çocuğa yöneltilmiş dilde kullanılan başlıca özelliklerdir.²¹ Bu nedenle çocuğa din eğitimi verirken, yetişkin ile arasındaki bilişsel sınırlar gözetilmelidir.

¹⁸Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, s. 20.

¹⁹Emine Demirel Aksoy, “Çocukta Dil Gelişimi”, <https://Eminedemirelaksoy.Com/Blog/Cocukta-Dil-Gelisimi/>. (11.05.2022).

²⁰Ceyda Genişyürek, *Zekâ Oyunlarının 5-6 Yaş Çocuklarının Dil Gelişimine Etkisinin İncelenmesi*, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa 2021, s. 7.

²¹Gökçe Baykal, *Dil Gelişiminde Gecikme Gösteren Çocukların Annelerinin Çocuğa Yöneltilmiş Dil Kullanım Özelliklerinin İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ekim 2011, s. 13.

2.1.2. Psikolojik Gelişim

Çocuklar büyürken sürekli olarak, değişen psikolojilerini ele almak önemlidir. Çünkü *duygusal işaretler*, okul öncesi dönemde kelime dağarcıkları sınırlı olan çocuklar için önemli ipuçlarıdır. *Duygusal gelişim*, uzun vadede birçok etkiye sahip olduğu için, çok yönlüdür. Tek bir tanımı yoktur. Erken çocukluk döneminin son aşaması orta çocukluk dönemimin başlangıcı olarak kabul edildiği için, ailelerin çoğu duygusal gelişimi ihmal etmekte, akademik başarılarına odaklanmaktadır. Hâlbuki okul öncesi eğitim programının kazandırması beklenen yeterliklerinden olan *kendinin farkında olma*, sadece vücudunun ve duyularının farkında olmasını değil çocuğun duygularının farkında olmasını da kapsar. Yapılan araştırmalar üç dört yaşındaki çocukların da diğer çocuklar ve yetişkinlere karşı empatik duygular ve anlayış gösterdiğini ortaya koymuştur. Çocuklara öğretmenlerinin başı ağrıdığı ya da iyi olmadığı söylendiğinde daha sessiz kalmaya özen gösterdikleri görülmüştür.²²

Psikolojik gelişime bakıldığında, birçok faktörden etkilenerek şekil aldığı görülmektedir. Travmatik olaylar, telaffuzlar, kaygı, sevgi, ilgi ve güven bunlardan sadece bir kaçıdır. Şimdi sırayla çocuk psikolojisinin etkilendiği bu durumlara göz atalım.

Travmatik olaylar, beklenmedik bir anda maruz kalınan durumlardır. Sınırları zorlayan bu tarz durumlarda en önemli şey ise, bir vakanın olmama durumudur. Örneğin herhangi bir durum olmaksızın temel ihtiyaçları karşılanmamış, sevgi ve ilgiden mahrum bırakılan, ihmale açık çocuklar için de travmatik bir durum söz konusudur. Tekrarlayan bu deneyimler sonucunda güvensizlik ve sevgisizlik ruha işlemekte ve psikolojik şiddetin dozu artmaktadır.

Telaffuz, çocuk psikolojisinde doğru kaynağı kullanma, doğru mesajı söyleme ve doğru kanalla iletme gibi özel noktaları kapsamaktadır. Örneğin doğru mesajı kullanıp yanlış kanalla aktarma yapıldığında bu hassasiyet oldukça yükselmektedir. Bu da çocukta psikolojik bir duvar örmeye neden olmaktadır. Ben dili kullanarak, değer ortamı oluşturulmalı, “Git babana sor”, “Sana 10 defa söyledim”, “Bırak, ben yaparım”, gibi telaffuzlardan mümkün olduğunca uzak durulmalıdır.

²²Ayşe Öztürk Samur, *Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimlerine Etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014, s. 39.

Kaygı/Anksiyete bireyin, tehdit durumu olan bir ortamda kendisini yetersiz görmesi, korkudan kaynaklanan huzursuzluk veya iç sıkıntı hali, hoş olmayan bir duygu durumu ve gelebilecek muhtemel tehlikelere karşı gösterilen tepki olarak tanımlanabilir.²³ Geçtan, kaygının kökeninin çocukluk yaşantılarından geldiğini, bu yaşantıların çocuğun anne babası ve öğretmeni ile olan ilişkilerinin yanı sıra akranları ile yaşadığı ilişkilerin de etkili olduğunu söyler.” Reddedici ve küçük düşürücü tutumlar çocukların kaygılı bir tutum yaratmasına sebep olur ve ilerleyen zamanlarda da ergenlik döneminde devam eden alaycı tavırlar kaygının yıkıcı boyutlara taşınmasına sebep olur.²⁴Bu nedenle kaygının giderilmesi hem fizyolojik hem de psikolojik bir ihtiyaçtır.

Sevgi, ilgi ve güven, ruh sağlığını tamamlayan mütemmim cüzlerdir yani vazgeçilmez bütünlerdir. İlgiden yoksun bir çocuk, sevmeyi öğrenemediği gibi, güven duygusunuda yitirir. Bir tanesi ruhu terk ettiği zaman diğerlerinin de orada kalması mümkün değildir. Ekmek gibi elzem ihtiyaç olarak görülen bu unsurlar, çocuğu doyurmakta ve nitelikli ilişkilerin kurulması çocuğun psikolojisini beslemektedir. Sevilmeyen insan eğitilemez. Bu nedenle yaklaştıran ve nüfuz eden bir din eğitimi, ancak çocukların psikolojisini anlamakla mümkündür.

2.1.3. Sosyal Gelişim

Erken çocukluk itibarıyla gelişme gösteren sosyal gelişim, temelleri yaşa ve yaşama dayanan bir süreçtir. Sosyal gelişimde en önemli adım duyarlılık, en temel kavram güvendir. Yıllara hatta aylara özgü ortaya çıkan tüm yetiler sosyal gelişimin bir parçasıdır.

Yeni doğan bir bebeğin beyinde, çözülmüş örgü ipleri gibi bağlantı yapmaya hazır 100.000.000.000 (yüz milyar) sinir hücresi bulunmaktadır. Nöronlar arasındaki bağlantılar genelde gözün görmesi, kulağın duyması, dilin tat alması, tenin dokunması ve dokunulması yoluyla gerçekleşir ve ortalama dakikada 3.000 bağlantı hızına erişirler. Eğer bu bağlantıları oluşturacak uygun "çevre" yoksa bağlantı yapma süreci kendi haline bırakılmış olur. Bu nedenle bebek beyni çok bölmeli bir pencereye benzetilebilir. Açılması için hiçbir çaba sarf edilmeyen (dışarıdan uyarım alamayan) bölmeler zamanla birer birer kapanarak o bölümün temsil edeceği yetenek/beceri demetinin belki de sonsuza kadar kaybedilmesine neden olur.²⁵

²³Gültekin Akduman, “Çocukluk Döneminde Ruhsal Sorunlar,” Ed. Güngör Aytar, *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim*, Hedef Yayınevi, Ankara 2015, s.136.

²⁴Hakan Şahin ve Serdal Seven, “Erken Çocuklukta Kaygı”, Ed. Halil Uzun, *Eğitim ve Spor Araştırmalarında Son Gelişmeler*, Haziran 2020, s.13.

²⁵Semih Summak ve Elçin Gören, *Akıllı Bebekler Akademisi*, Sistem Yayınları, Bs. 3, İstanbul 2005, s.17.

Sosyal beceriler, hem sözel hem de sözel olmayan davranışları içerisinde bulunduran, kişinin olumlu davranışları başlatmasını, bu davranışları devam ettirmesini ve bulunulan sosyal ortama uygun tepkiler vermesini sağlayan öğrenilmiş davranışlardır.²⁶ Çocukluk döneminde kalıcı öğrenme kritik ve nispeten daha kolaydır. Dolayısıyla sosyal gelişim ailede başlatılmalı, eğitim kurumu tarafından desteklenmeli, öğretim programları ve materyalleri düzenlenmeli, birey merkezli bir tutum yansıtılmalıdır.

Bireyin doğar doğmaz hem fiziksel, hem de sosyal bir çevre içine girmesi çevreye uyum davranışını gerektirir. Bireyin uyumunu sosyal gelişimi sağlar. Çocukluğun ilk yıllarındaki sosyal gelişim, onun daha sonraki sosyal davranışlarının temelini oluşturur.²⁷ Bireyin sosyalleşebilmesi; ihtiyaçlarının doyurulmasından toplumun değer yargılarını öğrenmesine, olumsuz davranışları en aza indirme çabasından toplumun gelenek ve göreneklerine uymasına, toplumca onaylanan davranışların alışkanlık haline getirilmesinden karşılıklı sevgi saygıyı öğrenmesine kadar birçok çevresel faktöre dayanır.

Anne babanın bebeğin dünyaya gelmesine istekli ya da isteksiz oluşu, hazır olup olmamaları, bebekten beklentileri bebeğin yaşama ilişkin ilk izlenimleri²⁸ ile başlayan olumlu veya olumsuz sosyal algılar, son nefesine kadar devam eden hassas bir dönemi içerir. Kochanska ve Radke tarafından yapılan bir çalışmada bebeklik döneminde tanıdıklarına karşı, içe kapanıklık gösteren bebeklerin beş yaşına geldiklerinde aynı davranışları sürdürdükleri gözlenmiştir. Özellikle çocuğun akranları ile ilk habersiz karşılaşmasında bu durum daha net olarak görülmüştür. Bu bulgular, bebeklikteki içe kapanıklığın çocuğun gelecekteki sosyal davranışlarını olumsuz yönde etkileyeceğini ortaya koymaktadır.²⁹

²⁶ Osman Samancı ve Ziya Uçan, *Çocuklarda Sosyal Beceri Eğitimi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.1/21, Mart 2017 s. 283.

²⁷ Gülen Baran, "Sosyal Gelişim", Edt. Neriman Aral, *Çocuk Gelişimi*, Ya-Pa Yayınları, İstanbul 2011, s. 227.

²⁸ Adalet Kandır, "Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişime Anne-Baba Davranışlarının Etkisi", *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, S.14/4, Haziran 2008, s. 35.

²⁹ Berrin Dinç, *Okul Öncesi Eğitimin 4-5 Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişimine Etkileri Konusunda Öğretmen Görüşleri*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Haziran 2002, s.16.

2.2. Dini Gelişim ve Din Eğitimi Açısında Erken Çocukluk Dönemi

2.2.1. Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim

Asırlık çınarların en güçlü fırtınalarda bile hiç sarsılmadıklarını görürüz. Ancak bir fidenin en küçük rüzgâr karşısında bile yekvücut sarsıntı geçirdiğini gözlemleriz. Gelişim ve büyüme bütün canlılara mukavemet kazandırır. Her canlı organizma, aldığı darbelerle daha güçlü bir yapıya kavuşur. Fakat insan yavrusunun diğer organizmalardan farklı bir yapısı vardır. Bebeğin aldığı çeşitli darbeler, onun mukavemetini arttırmak şöyle dursun, güven krizinin temel nedenidir.³⁰ Yani erken çocukluk dönemindeki “düşe kalka öğrenecek” görüşü, dini gelişim için geçerli olmak bir yana dursun, çok geçerli bir husus değildir.

Erken çocukluk dönemi, dini deneyimlerin başladığı bir dönemdir. Hayat boyu devam eden bu arayışta dini eğitimden önce dini gelişimin incelenmesi parçadan bütüne giden en sağlıklı yol olmaktadır. Ülkemizde çocuklar, ilk dini kavram ve terimleri aile ortamında büyüklerinden duymaktadırlar. Böylece çevreleri ile olan iletişimleri sayesinde çocuklar bir din dili geliştirmektedirler. “Maşallah, inşallah, cennet, cehennem, günah, sevap” vb. gibi dini kavramlar sık sık söylenildiğinde çocuklar bu kavramları çabucak alırlar, gerçek anlamlarını bilmeden de onları kullanırlar.³¹ Burada Montessori’nin ortaya koyduğu bilinçsiz emici zihin aktifleşmekte ve çocuk, gelişimin her evresinde buna maruz kalmaktadır. Dolayısıyla çocuğun dini gelişiminde yaşına ve gelişim özelliklerine uygun veriler girilmelidir.

Çocukta şekillenmeye başlayan din duygusunun ortaya çıkarak kendini hissettirmesi 3-5 yaşlarına tekabül eder. Çocuk sosyalleşme ile birlikte çevresinde konuşulan dili anlamaya başlar, davranışları gözlemler, olaylara doğrudan ya da dolaylı şekilde müdahil olur.³² Büyüdükçe taklide yönelen çocuk, zamanla fikirlerini sentezden geçirmeye ve mantıklı olanı bulmaya çalışır. Bu süre zarfında en önemli adım ise, dini gelişimin olumlu manada kısmi de olsa bir ilerleme kaydedebilmesidir. Kısmiden kastımız ise bu dönemdeki çocuğun kafasındaki soru işaretlerinin tamamen silinmesinin imkânsız oluşundan kaynaklanmaktadır. Zira bu imkânsızlık, soyut düşünebilme yeteneği ile yerini imkâna bırakacaktır.

³⁰Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, s.60.

³¹Salih Aybey, “Din Eğitiminde Verimliliği Sağlayan Önemli Bir Etken: Din Dili”, s. 175.

³²Mehmet Nas, “Çocukluk Dönemi Gelişimi ve Din Eğitimi”, *Talim Dergisi*, S. 2/2, Aralık 2018, s. 290.

Çocukların eğitimi için araştırılan ve ortaya atılan birçok yöntem ve metodun çocuğa uygunluğunun yanı sıra o eğitimin temelini oluşturacak dini gelişimin de uygunluğu önemlidir. Burada zemin; dini gelişim, bina ise din eğitimidir. Zeminsiz bina olmayacağı gibi, dini gelişim olmaksızın verilen din eğitimi de verimli olmayacaktır. Dini gelişimin yapı taşlarından sayılan ve erken çocukluk dönemine tekabül eden en önemli zaman *korunma dönemi*dir. Korunma dönemi, her alanda savunmasız olan çocuğun, Piaget'nin belirttiği, nesnenin sürekliliğini kazandığı aşamadır. Elkind'e göre bu dönem çocuğa sonsuz bir yaratıcı fikrinin/inancının öğretilmesi için en uygun zaman dilimidir. Çünkü çocuk bu dönemde gözleri önünde çekilen bir nesnenin yok olmadığını, bu nesnenin görünmese bile var olabileceğini anlamaya başladığı için, yetişkinlikteki gibi olmasa da, sonsuz, yüce ve mutlak bir yaratıcının varlığını da hissedebilmektedir.³³

Dini gelişimi etkileyen bir takım faktörler vardır. Bunlardan iletişim şekli en önemli olanı oluşturmaktadır. Bir takım farz ibadetleri anlamaya zorlayıcı baskın tavırlar, çocuğu “bilme” isteğinden “bıkma” derecesine getirmektedir. Çocuğun maruz kaldığı bu iletişim şekli, zamanla çocuğun hayal dünyasına ket vurmakta ve düşünce kalıbını yıpratmaktadır.

Kültür, dini gelişimi etkileyen bir diğer faktörlerdendir. Zira toplum manevi kültürün öyle bir veçhesidir ki, insanın hemcinsleriyle olan ilişkilerine temel oluşturur. Kültürün bir ürün olarak toplum, beşeri ürün olmakla, manevi kültürün karakterini bütünüyle paylaşır.³⁴ Din ve kültür ilişkisi temelde çocuk ve kültür ilişkisini barındırmaktadır. Çocuğun dini temayülleri kazanmaya başladığı ebeveyn, ev, sokak, okul ve medya gibi unsurlar, kültürün sessiz kollarını oluşturmaktadır. Bu kollar çocuğu öyle bir sarıp sarmalar ki, kültür faktörü sessizce nüfuz etmeye başlar. Böylece dini gelişim, kültürel faktörlerin de etkisinde kalarak bir şekil daha geliştirmektedir.

Dini gelişimi etkileyen bir diğer faktör ise eğitimidir. Bu eğitim anne karnında başlamakta ve ölene kadar devam etmektedir. Sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olan dini gelişim, helal gıda ile anne karnında yoğrulmaktadır. Maddi ve manevi gıdalar, harmanlanarak bebeği büyütmede ve eğitimin ilk basamağını oluşturmaktadır. Doğumdan önce eğitim basamağına dâhil olan çocuk için bir diğer

³³Cemil Oruç, “Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi”, *Uluslararası Türkçe veya Türk Dili Edebiyatı ve Tarihi Dergisi*, S.8, s.975.

³⁴ Peter Berger, *Kutsal Şemsiye*, Çev. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, 2.Bs., İstanbul 2000, s.42.

eğitim basamağı hobileridir. Örneğin resim yaparken mutlu olan bir çocuğa ramazanı şerifi anlatabilmek; fenerler, cami, iftar sofraları, gülen yüzler, hurmalar ve cemaatle namaz kılan figürler çizmek ile mümkün olabilir. Böylece çocuk bir yandan hobisi olan sanat ile uğraşmakta, diğer yandan ilmek ilmek dini gelişimi işlemektedir. Eğitim konusunda merkeze neyin konulacağı önemli bir konu olup, hedefler, amaçlar, yollar ve sonuçlar dikkatlice belirlenmelidir.

2.2.2. Dini Gelişimde Dikkat Edilecek Hususlar

Çocuğun ilk sosyal faaliyeti olan ağlama ve gülümseme insanın fitratına dair önemli bilgiler vermektedir. Her ikisi de tabii duygu olan bu faaliyetler, zamanla birini tercih ettiğimizde daha anlamlı hale gelmeye başlamaktadır. Gülümsemek memnuniyet verici bir ifadeyi çağrıştırtırken, zamanla gelişimin ve eğitimin bir parçası olmaktadır. Mütebessim bir çehre ile sevgi dolu ifadeler birleştikten sonra karşılıklı güven gelişmeye başlamaktadır. Buna dair psikiyatr Bruce Perry yaptığı bir araştırmada, ihmal edilmiş çocuk grubunun beyinlerinin korteks bölgesinin, kontrol gurubuna göre % 20 daha küçük olduğunu belirlemiş, çocukların ruh ve zihin gelişimi için en önemli gıdanın sevgi ve duygusal ilgi olduğunu tespit etmiştir.³⁵

İnsan doğası kendine etki edebileceği ve bu veya şu doğrultuda kendini değiştirebileceği olgusunun bilincine ulaştığında, bu durum söz konusu değişimi yapmak için gerekli vasıtayı sağlar. İşte bu eğitim, Davinson'un tabiri ile "bilinçli tekâmül"dür.³⁶ Bu tekâmül ile çocuğun hal, tavır, tarz ve tutumlarına dair birçok bilgi alınabilmektedir. Bu bilgi çocukların sorun ettikleri ya da gerçekten ilgi duydukları konulara odaklanmayı gerektirmektedir. Eğer çocuğu gökyüzündeki yıldızlar ve ay ilgilendirmiyor, onu büyülemiyorsa, ondan uzun uzadıya bahsetmenin hiçbir anlamı yoktur. Diğer taraftan eğer o Allah'ın neye benzediğini, hatta ne giydiği ile ilgileniyorsa, konuşmaların merkezinin bu konuların oluşturması gerekir. Ancak hiçbir zaman çocuğa "senin bu şekilde inandığın yanlıştır" diyerek onun inançlarına engel olmamak gerekir. Diğer alanlarda olduğu gibi dini alanda da çocuğun sorunları ile ilgilenilmesi onda daha sonraki yıllarda sağlıklı bir dini gelişim için son derece önemli ve gereklidir. Şunu unutmamak gerekir ki, çocuklara verilecek cevaplar onları ruhsal olarak kendi anlayış seviyelerinin ötesinde verildiğinde ruhsal sıkıntılara düşmesine

³⁵Nevzat Tarhan, *Kendinizle Barışık Olmak*, Timaş Yayınları, 17. Bs., İstanbul 2014, s .22.

³⁶Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, s. 20.

de neden olabilmektedir.³⁷ “Allah’ın gözü var mı acaba?” diye sorgulayan çocuğa “Allah seni kör eder”, “Allah canını alır”, gibi ifadeler söyleyerek çocuğu Allah ile korkutmak ve güven bağıını kırmak en büyük yanlışlardandır. Bu tip ifadeler, hem Hz. Allah ile çocuk arasındaki güven bağıını zedelemekte, hem de din eğitimci ile çocuk arasında bir uçurum oluşturmaktadır. Zira böyle bir dil, çocuğu dinden soğutabileceği gibi ilerleyen yaşlarda ikilemde de bırakabilir. Korkutmadan uzak, şefkat temelli bir din eğitiminin merkeze alınması gerekmektedir. “Anne, neden Allah’ı göremiyoruz?” sorusuna, “Havada bulut varken güneşi görebiliyor muyuz? Ama havada bulut varken de biz güneşin orada olduğunu biliyoruz, değil mi?” gibi güven kırmaksızın, mantıklı cevaplar, çocuğun, dini gelişiminin olumlu yöne kanalize edilmesine yardımcı olacaktır.

Çocuğun merak ve hayret duygusunun gelişmesi ve gelişen dini bilincinin aydınlanması, çocuğun büyüldüğü mekânın karakterine bağlıdır.³⁸ Eğer bu mekânda çocuğun hayal dünyasına dair katı bir görüş varsa, çocuğun kişilik gelişimine paralel olarak dini gelişimi de olumsuz etkilenecektir. Kuşkusuz bir çocuk hayali oyundan keyif alır, ancak önemli olan çocuğun görünürde ilgisiz nesne yada fikirleri oyunda yada öykülerinde bir araya getirmesidir. Olağan dışı ilişkiler kurma yetisi, çocukların temel özelliklerinden biridir.³⁹ Çocuklar, söz gelimi uçan süpürgesine binerken vasıta duasını okuyabilir, kaplanlara savaş açarken besmele çekebilir, hayali süper kahramanlarına annesi ve babasına saygılı olması gerektiğini anlatabilir. Çocuk bu fantezi temelli fantastik dünyası ve somut gerçekler arasında eğlenceli bir köprü kurmaktadır. Bu fantastik düşüncesi ile sıkıcı hissettiği bir ibadeti kendince güncelleyebilir, problemleri hayat koşullarından bir kaçış gibi görebilir. Netice de sembolleştirerek eğlenmekte, eğlendikçe sevmekte, sevdikçe makulleşmekte, makulleşince kalıcı bir öğrenme gerçekleşmiş olmaktadır.

Dini gelişim esnasında çocukların yaşamasına fırsat sunulmalıdır. Bu şu demektir; “Çocuklara değer aktarmaya çalışma! Onun kendi değerlerini oluşturmasına yardım et! Bu yöntemle çocukların kendilerinin ve başkalarının değerlerinin farkına varmaları, bunlar hakkında başkaları ile açık ve dürüst bir şekilde

³⁷ Mustafa Köylü, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç ve Din Eğitimi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.11, s. 153.

³⁸ Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, s. 24.

³⁹ Victoria Wilson, *Çocuğunuzun Yaratıcılığını Geliştirin*, Çev. Evin Kantemir, Optimist Yayınevi, İstanbul 2014, s. 11.

iletişim kurabilmeleri amaçlanmaktadır.⁴⁰Söz konusu dini değerler; imanın ne olduğu, nasıl olduğu, nasıl etkilendiği ve nasıl devam ettiği gibi konularsa eğer, çok daha dikkatli olunmalıdır. Çünkü ocukluk dönemi geçtikten uzun bir süre sonra bile birçok yetişkin için, hala çocukluk döneminde kazanılan inançların etkileri görülür. İlk ocukluk dönemi dini gelişiminin nitelik yönündeki bu etki, bütün hayatı etkilemesi nedeniyle ayrı bir önem arz etmektedir.⁴¹

2.2.3. Din Eğitiminde ğretim Metot ve Yöntemleri

4-6 yaş çocuğu sözlü öğretime açık, bir fotoğraf makinesinin titizliğinde, görüntüsüne giren her şeyi kaydeden, her gördüğünü zihninde ve duygularında kendine göre değerlendiren bir kabiliyete sahiptir. Bu nedenle en yakın çevresinde bulunan anne babasının tutarlı davranışı, sevgi dolu bir hayat yaşantısı, ocuk için bulunmaz bir hazinedir. Bu daha çok küçük bir ocuk, anlamaz diyerek yalan sylemelere başvurmalar, çocuğun bu hazinesini yok eder.⁴² Bu yüzden Din Eğitimi ocuğun hayatında belli bir dönem verilen, saatlere bölünmüş, müfredata indirgenmiş bir eğitim değildir. Din eğitimi temelinde ailede kazandırılan, evin doğal atmosferi ile hayatın her aşamasına yerleşmiş olan “*her şeyden önce bir kalp eğitimidir.*”⁴³ Din eğitimi, Kur'an'ın temel hedefleri arasında bulunan ve bireysel ve sosyal karışıklıklara sebebiyet veren lşszlk ve dengesizliklerin giderilmesinde, insanın deformasyonunda, sosyal ve dini gelişimdeki ana dinamiklerin bozulma ve kokuşmalarının önlenmesi ve düzeltilmesinde önemli roller oynamaktadır.⁴⁴

Günümüzde insanlar ve bilhassa çocuklar için genelgeçer kabul edilen bir takım metotlar vardır. Bu metotlar, özellikle Hz. Peygamberimiz tarafından uygulanmış ve mahiyeti hakkında bu zamana kadar birçok araştırma yapılmıştır. şimdi hâlâ kullanılmaya devam eden bu yöntem ve metotlardan birkaçını inceleyelim.

⁴⁰Mehmet Korkmaz, “Değerler Eğitimi Yaklaşımları”, Edt. Mustafa Köylü, *Teoriden Pratiğe Değerler*, Nobel Yayınları, 2. Bs., 2016, s.56.

⁴¹Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu ocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, s. 282.

⁴²Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu ocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, s. 282.

⁴³ Zeynep Betül Erhun, “ocuklarda Din ve Ahlak Eğitimi Ailenin En nemli Görevi Rol Model”, <https://www.yenisafak.com/hayat/cocuklarda-din-ve-ahlak-egitimi-ailenin-en-onemli-gorevi-rol-model-olmak-3678504>, (22.02.2022).

⁴⁴Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu ocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, s.10.

2.2.3.1. Açılımlı Yaklaşım Yöntemi

Öğretmen, çocuğun dini ufku genişleten, çocuğun dini konulara yönelişine yanıt veren ve önünü açan kişidir. Etkin bir şekilde çocuklara cevap ve karşılık veren dinamik bir yetiştirici vardır. Bu alana teşvik, çocuk tarafından başlatılmış olabileceği gibi öğretmen, buna bir resim veya hikâye ile katkıda bulunmuş olabilir.⁴⁵

Erken çocukluk döneminin dinsel gelişim özelliklerinden birisi antropomorfizmdir. Bu özelliğin dinsel belirtisi olarak çocuk Allah'ı insan şeklinde tasavvur etmektedir. Örneğin; Allah'ı çok güçlü bir insan olarak hayal edebilir. Bu durumun sebebi çocuğun somut düşünme aşamasında olması sebebiyle soyut kavramları anlayabilecek zihinsel hazırlığının bulunmamasıdır. Çocukların bu dönemde karşı karşıya kaldıkları diğer bir özellik ise egosantrizimdir. Bu özelliğin dinsel belirtisi olarak çocuk tüm çevresinin kendisi için yaratıldığını düşünebilir. Bu dinsel gelişim özelliği çocuğun dualarına da yansımaktadır. Örneğin; çocuk dualarında Allah'tan dondurma, şeker ve çikolata gibi sevdiği yiyecekleri isteyebilir.⁴⁶ Burada açılımlı yaklaşım yöntemiyle çocuğun yaşına uygun bir danışma verilebilir, rahatlatılabilir, bir açılım kazandırılabilir. Yine muhtemel, “Allah nasıl bir varlık?” sorusuna, “O çok merhametlidir. Nereden mi biliyorum. Çünkü seni bize verdi. Eğer bize vermemiş olsaydı sen bebekken ihtiyaçlarını karşılayamazdın, karnını doyuramazdın ve sürekli ağlardın. Sen bunları yaşama diye Allah seni bize verdi, seni büyütmemizi istedi. Hatta O’nu sana anlatmamızı bile o istedi.” Şeklinde verilen cevaplar, bir yandan Allah'ı tanıtırken diğer yandan Allah'ın özelliklerini de açılımlı yaklaşım yöntemi ile göstermektedir.

2.2.3.2. Clarifying Response Yöntemi (Açıklığa Kavuşturan Cevap Yöntemi)

Çocuğun değerleri düşünebilmesi için öğretmenin ona uyarıcı nitelikte sorular sorması yerinde olur. Bu tekniğe “Clarifying Response” (açıklığa kavuşturan yanıt) denmektedir. Bu yöntemde çocuk değer ya da yargı içeren bir şey söylediği zaman öğretmen onun söylediğini tekrarlar. Böylece ne söylediğini anlamasını sağlar. Kendisi soru sorduğunda da bunu hiçbir şekilde çocuğu yargılamadan yapar. Örneğin, bir çocuk, “Din dersi beni bunaltıyor.” Dediğinde, din eğitimcisi, “Din dersinin seni

⁴⁵Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, s.130.

⁴⁶Kader Cansu Abay, “Türk Din Psikolojisi Çalışmalarında Çocukluk Dönemi Dinsel Gelişimi Literatürü Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, S. 1/1, Haziran 2020, s. 185.

bunalttığını mı düşünüyorsun?”, “Uzun zamandır böyle mi düşünüyorsun?” ya da “Neden böyle düşündüğünü söyleyebilir misin?” gibi sorularla çocuğu bilinçlendirmeye çalışır. Yoksa çocuk hiçbir şekilde kendi yargısını sorgulamaz. Bu yöntem küçük-büyük çeşitli yaş gruplarında kullanılmış ve geçerli bulunmuştur. Kuşkusuz öğretmenin soruları sorarken takındığı tavır ve vurgulamaları da çok önemlidir. Öğretmen sorularını yargılamadan sormalı ki, çocuk yanlısını kendi görebilsin.⁴⁷ Burada din eğitimcisi, manyetik alanları hisseden kuşlar, kendi bıraktıkları izleri takip eden karıncalar, yol bulma ustası olan arılar gibi ortamı sezmeli, çocuğun kafa karışıklığından çıkması için yeni bir rota oluşturmalıdır.

2.2.3.3. Temsili Anlatım Metodu

Temsil, anlaşılması güç bir durumu, daha belirgin ve çok bilinen benzeri ile anlatmaktır. Allah'ın sıfatları, peygamberlik, vahiy, ahiret hayatı, cennet, cehennem, melek vb. konuları anlatmada zorluklar vardır. Herhalde “Bunlar haktır, kabul etmek gerekir.” veya “Bu bir inanç meselesidir; inanmaktan başka çare yoktur.” tarzındaki anlatımlar⁴⁸ çocukları ikna etmemektedir. Bu nedenle verilen eğitimi somutlaştırarak ve benzerlerine kıyaslayarak verilen öğretim yöntemi daha kalıcı olmaktadır.

Temsil öğretim metodu erken çocukluk döneminde önemli bir metottur. Kalbi bir pompaya, Kur'an-ı Kerim'i ana yola, şehadeti kapı anahtarına ve haramları yasaklara benzetmek temsili örneklerindendir. Örneğin din eğitimi dersinde çalışkanlık değerini anlatırken “Arı kadar çalışkan” cümlesinin kullanılması, “Çok çalışkandır.” cümlesinin kullanımından bir hayli kalıcı olmaktadır. Böylece temsili metodu bir yandan zihne yakınlaştırmayı kolaylaştırırken diğer yandan bir metot olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.3.4. Özendirme-Sakındırma Metodu

Bireyleri öğrenme eylemine sevk etmek ve onlara öğrenme motivasyonu sağlamak için eğitimde ödül ve ceza unsurları kullanılır.⁴⁹ Bunlara "Özendirme ve Sakındırma Metodu" denir. Terğib, etkileyici ifadeler ile herhangi bir şeye özendirmek, darb-ı mesel ve kıssalarla o şeye teşvik etmek ve yumuşaklıkla bir alışkanlık kazandırmak anlamlarına gelmektedir. Terhib ise bir kimseyi korkutarak

⁴⁷ Gülçin Alpöge, *Okul Öncesinde Değerler Eğitimi*, Bilgi Yayınevi, 5. Bs., Ankara 2018, s. 14.

⁴⁸ Suat Cebeci, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, s.15.

⁴⁹ Suat Cebeci, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s.15.

sakındırmak ve bir şeyden kaçınmasını sağlamaktır.⁵⁰ Aslında kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'de dahi bu yöntem fazlaca kullanılmaktadır. Örneğin Saffet Suresi 131. ayette “*İşte biz iyilik yapanları bu şekilde mükâfatlandırırız.*” şeklinde terğib yani özendirme, Bakara Suresi 66. ayette ise “*Bu ibret dolu cezayı öncekilere ve sonrakilere bir ders yaptık.*” şekliden terhib yani sakındırma metodu kullanılmıştır.

Hayra yönlendirme ve kötünden sakındırma olarak tabir edilen bu yöntem, erken çocukluk döneminde tekrar edilen, sıkça yapılan ve yapılması da önerilen bir yöntem olmaktadır. İkisinin çoğu kere bir arada bulunması daha faydalıdır. Ceza hatanın tekrarlanmasından dolayı kullanılır. Bu geçici bir ceza olup, çocuk hatasını anlayıp özür dilediği ve hatasından vazgeçtiği anda kaldırılır. Ödül ise öğretim faaliyetinin başarısına önemli katkı sağlamaktadır. Çocuğun düzgün bir gidişat üzerinde olmasında rol oynamaktadır.⁵¹

Allah’ın “Benim rahmetim gazabımı kuşatmıştır.”⁵² buyurduğu ayette, ödülün de cezanın da olması gerektiği, fakat eğitimcilerin ağırlıklı olarak ödül yöntemini kullanmaları ve ceza yönteminin dozunu aşmamaları gerektiği, ifade edilmektedir. Bu ödül manevi bir ödül olursa çocuğun eğitimi babında çıkarıcılığın da önüne geçilmiş olunur. Örneğin “Aferin sana, ne de güzel söyledin, sen de tıpkı Peygamberimiz gibi iyi bir öğretmen olabilirsin.” sözleri hem ödül yöntemini uygulamakta, hem de çocuğu uzun vadede hedefe yönlendirmektedir.

1.2.3.5. Metaforik Anlatım Yöntemi

Metaforik anlatım: İki durumdan veya iki yaşantıdan birini anlatmak için bilindik olan diğerine gönderme yapmak olarak tanımlanabilir.⁵³ Bu yöntemle okul öncesi dini dersler somutlaştırılabilir ve derse anlam kazandırılabilir. Metaforik anlatım yöntemine ilişkin bazı örnekler verelim.

Yolcu–Gemi–Deniz Metaforu: Erken çocukluk dönemindeki her öğrenciye, denizde yol alan bir gemi, yolcuyu, bir taraftan hedefine ulaştırırken diğer taraftan batma gibi tehlikelerden koruduğu anlatılır. Deniz, geminin selamete sahile

⁵⁰ Mahmut Sönmez “Kur’anî Tebliğde Terğib ve Terhib Metodu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.65/12, Ağustos 2019, s. 1382.

⁵¹ Muhammet Aydın, “Kuran ve Sünnete Göre Çocuk Eğitiminde Ödül ve Ceza”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 13/0, 2007, s.80.

⁵² Araf7/156.

⁵³ Celal Demir ve Özge Karakaş Yıldırım, *Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi S. 4/21, Aralık 2019, s.1090.

ulaşmasına vesile olurken, gemi de yolcu sayesinde görevini ikmal etmiş olur. İşte hayat yolculuğunda Peygamberler, bir gemi gibi bizi hedefe götürmede bir araçken, diğer yandan bizim koruyucu meleşimiz gibidirler.⁵⁴ Bu metaforik örnekle bir din eğitimcisi, Peygamber sevgisini etkileyici şekilde anlatmış olur.

2 Boyutlu-3 Boyutlu-4 Boyutlu Hikâye Kitabı Metaforu: Erken çocukluk dönemindeki her öğrencinin eline farklı boyutlarda hikâye kitabı verilir. Kıyaslama yapılır. Nasıl ki üç boyutlu hikâye kitabı iki boyutlu olandan, dört boyutlu hikâye kitabı ise üç boyutlu olandan daha büyük ve güzelse, yaratılanlar içinde de dört boyutlu olan insanlar, üç boyutlu olan hayvanlardan, üç boyutlu olan hayvanlar ise iki boyutlu olan bitkilerden daha büyük ve güzeldir.⁵⁵ Bu metaforik örnekle bir din eğitimcisi, Allah'ın yaratılmışlar içindeki en şerefli varlıklar olarak bizleri seçtiğini ve buna layık olmamız gerektiğini etkileyici şekilde anlatmış olur.

Balon-Nefes Metaforu: Erken çocukluk dönemindeki her öğrencinin eline birer balon verilir ve şişirmesi istenir. (Bir çoğu bu işlemi gerçekleştiremez, henüz nefes kontrolü yeterli değildir.) Nasıl ki balonu şişirebilmek için nefes verebilmemiz ve bu nefesi boşa harcamamış olmamız gerekiyorsa, İslam balonunun patlamaması için de her daim nefes niteliğindeki ibadetlere ihtiyaç vardır. Bu metaforik örnekle bir din eğitimcisi, ibadetlerin gerekliliğini etkileyici şekilde anlatmış olur.

Hayvanlar-Barınaklar Metaforu: Erken çocukluk dönemindeki her öğrenci varsa okulun hayvanat bahçesine götürülür, yoksa bir resmin çıktısı alınabilir. Nasıl ki her hayvanın yaşayabilmesi için düzenli bir evi yani barınağı olması gerekiyorsa, cennette güzel evlerimizin ve barınaklarımızın olması için de insanlara yardım etmemiz, yetimlerin başını okşamamız gerekir. Bu metaforik örnekle bir din eğitimcisi, yardımlaşmayı etkileyici şekilde anlatmış olur.

Üç Maymun-Yasak Metaforu: Erken çocukluk dönemindeki her çocuğun net olarak görebildiği yere üçlü maymun emojisi asılır. Nasıl ki üç maymun görmemeyi, duymamayı, konuşmamayı, temsil ediyorsa Allah da bazı haramları ve yasakları üç maymuncuk gibi bizden görmemeyi, duymamayı ve konuşmamayı ister. Bu metaforik örnekle bir din eğitimcisi, çocukların gözlerinin, kulaklarının ve dillerinin haramdan uzak tutulması gerektiğini etkileyici şekilde anlatmış olur.

⁵⁴Berna Gedik, "Ben Değil Biz Diyen Nesil İçin", *İnsan ve Hayat Dergisi*, S.152, Ekim 2022, s.53.

⁵⁵Berna Gedik, "Ben Değil Biz Diyen Nesil İçin", s.53.

Kumbara-Sadaka Metaforu: Erken çocukluk dönemindeki her çocukla etkinlik vaktinde biri kumbara diğeri sadaka kutusu olacak şekilde bir faaliyet yapılır. Nasıl ki, kumbara artan harçlıkların boşa gitmemesi için hedefler koyularak dolduruluyorsa, sadaka da harçlıklardan artırılarak, Cuma günü müminin bayramıdır, sadaka belayı def eder, ömrü uzatır gibi hedefler koyularak sadaka kutusuna atılan bir ibadettir. Bu metaforik örnekle bir din eğitimcisi, kumbara ve sadaka arasındaki ince çizgiyle sadaka atmanın önemini etkileyici şekilde anlatmış olur.

“Anahtar-Besmele” Metaforu: Çocukların gördüğü bir alana karton veya simli bir evanın (simli karton) üzerinde kocaman bir anahtar çizilir. İşaret edilerek nasıl ki, her kapıyı açan yalnızca bir anahtar varsa ve yanlış anahtar kullanıldığında kapı açılmıyorsa, her işin de bir anahtarı olan Besmelesi vardır. Eğer *Besmele-i Şerife* işlerin başında kullanılmazsa işler ters gidebilir ve kapılar kapanabilir. .Bu metaforik örnekle bir din eğitimcisi, Besmele-i Şerife’nin önemini çocuklara etkileyici şekilde anlatmış olur.

2.2.4. Din Eğitiminde Bilgiyi İşleme Süreçleri

Robert Gagne, 1960’lı yıllarda bilgiyi işleme kuramcılarında olup, öğrenmeyi hem ürün hem de süreç olarak ele almıştır. Öğrenme, gözlenebilir davranışlardan dolayı olarak anlaşılır ve öğrenme beyinde gerçekleşmektedir. Öğretim basitten karmaşığa doğru aşamalı bir sırada yapılmaktadır. Burada önemli olan, öğretim sonunda ulaşılması gereken hedefi belirlemek ve öğretim etkinliklerini ona göre düzenlemektir. Bu görüşe göre en sonunda ulaşılması istenen amacı en başa ve ona ulaşmak için diğer alt amaçları hiyerarşik bir şekilde basitten karmaşığa doğru sıralamak en önemli noktadır.⁵⁶ Gagne’nin bu kuramı İngilizceden teknolojiye, akademik başarıdan matematiğe, uzaktan eğitim sisteminden psikolojiye kadar birçok alanda kullanılmıştır. Şimdi bu taksonomiye din eğitimi alanında, erken çocukluk dönemindeki bir öğrenciye nasıl uygulayacağımıza bakalım.

Dikkat çekme: Dikkati çekme, öğrencilerin dikkatini yeniden kazanmak için, bir ders boyunca, çeşitli şekillerde tekrarlanabilen, bazı tür uyarıcı değişiklikleri tarafından yapılır.⁵⁷ Din eğitimcisi, değerler eğitimi çerçevesinde israf konusuna

⁵⁶ Suat Kol, “Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.21, Mayıs 2011, s.9.

⁵⁷ Jale Deniz, “Gagne’nin Öğretim Kuramı Temelinde Yapılandırılmış Piyano Derslerinde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin İşlevselliği”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, S.31/16, Kasım 2020, s. 4100.

odaklanarak arkadan “*israf etme yazıktır, nimete saygısızlıktır, israf etme biriktir, fakirleri sevindir*” cümleleri içinde olan bir müzik ve şiir açabilir. Aynı anda bir tepegöz ile kavram haritalarını yansıtabilir.

Hedeften haberdar etme: Beklentiler, öğrencilerin, öğretimden yada beklenen öğrenme çıktıları gösterimlerinden sonra, ne yapabileceklerini ifade eden, öğretim hedeflerine dair basit açıklamalarla kolaylıkla oluşturulacaktır.⁵⁸ “Evet çocuklar, bu derste israfın insana, vatana, millete olan zararlarını ve israf etmeyen insanların neleri kazanacağını öğreneceğiz. Bu dersin sonunda, israf eden insanları kolayca bulabilecek, hangi hareketin israf olup olmadığına kolayca karar verebileceksiniz.” diyerek ikinci adımı tamamlayabilir.

Önceki öğrenmelerle ilişkilendirme: Bir öğrenme biriminin öğrenilebilmesi için gerekli olan önceki öğrenmelere önkoşul öğrenmeler denilmektedir. Bu bağlamda, yeni öğrenmenin oluşumu için gerekli uyarıcıları vermeden önce, yeni öğrenmeyle ilgili olan önceki öğrenmelerin kısa süreli belleğe geri getirilerek hatırlanması sağlanmalıdır.⁵⁹ Süreli bellek aktifleşerek, geçmiş öğrenmeler hatırlanır. “Çocuklar, hatırlayacağınız üzere insanların hareketleri iyi ve kötü olarak iki gruba ayrılır. Bunlardan yardımlaşma, saygı, dostluk iyi tarafı temsil ederken; israf kötü olan yönü temsil eder.” şeklinde bir giriş ile din eğitimcisi, uzun süreli belleğe anlamlı kodlamalar yapabilmektedir.

İçeriği sunma: Çocuğa, önceki bilgileri hatırlatıldıktan sonra yeni konunun anlatımına geçilebilir. Bunu yaparken içerik anlamlı parçalar halinde organize edilerek açıklanmalı, gerekirse görsel olarak canlandırılmalıdır. İçeriği tek düze sunmak yerine metin, grafik, ses, video gibi farklı unsurları bir arada kullanmak daha fazla duyuya hitap ederek zengin ve etkili bir anlatım sağlayabilir.⁶⁰ Çocuklara israf eden bir çocuğun, sonunda parasız kalarak hem kendine kötülük yaptığını, hem de Allah’ı üzdüğünü anlatacak hikayevi videolar izletilebilir. İsrafi uygun materyaller ile yaşantılarına uygun şekilde, çocuğun alacağı formda sunmak önem arz etmektedir.

⁵⁸ Jale Deniz, “Gagne’nin Öğretim Kuramı Temelinde Yapılandırılmış Piyano Derslerinde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin İşlevselliği”, s. 4100.

⁵⁹ Gökhan Baş, “Gagné’nin Öğretim Etkinlikleri Modelinin Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve İngilizce Dersine Yönelik Tutumlarına Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.2/25, Ağustos 2012, s. 437.

⁶⁰Nihal Menzi, *Gagne’nin Öğretim Durumları Modeli’ne Göre Hazırlanan İnternet Temelli Öğretim Uygulamasının İlköğretim Bilişim Teknolojileri Dersinde Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Kalıcılığa Etkisi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2012, s. 36.

Rehberlik yapma: Çocuğa, çalışacağı kaynak konusunda yol gösterilir. Eğitim-öğretim sürecinde nelere dikkat etmesi gerektiği kısa ve uzun süreli bellekte anlamlı, düzenli kodlama yapabilmesi yani öğrenilmiş olan hangi bilgilerle veya önbilgilerle birleştireceği konusunda rehberlik edilir. Bu uzun dönem hafızaya kodlama ve öğrenmede rehberlik etme demektir.⁶¹ “Evet çocuklar, izlediğimiz videodan sonra, sizlerle yaşadığım bir durumu paylaşmak isterim! Suyu düşen su hikayesini beğendiyseniz hadi şimdi israf tekerlemelerine başlayalım. *Yiyeceğin kadar al, birinci kural; aldığını bitir, ikinci kural; yemeğin kalırsa, sonraki öğün, onu yiyeceksin üçüncü kural.* ” şeklinde çocuğa uygun formda rehberlik güzel olabilir.

Performansı ortaya çıkarma: Performansı ortaya çıkarma aşaması çocukların öğretmenin ilettiği veya yapılandırılmasına yardımcı olduğu içeriği anladıklarını gösteren becerilerini ve bilgilerini göstermeleri gereken aşamadır. Performansı ortaya çıkarma, öğrenenlerin içeriği doğru anlayıp anlamadıklarının onaylanmasının yanı sıra, tekrarlama ve akılda tutma olasılığını daha da artırır öğrendiklerini uygular, problem çözme davranışını gösterme imkânı bulur.⁶² “Çocuklar izlediğimiz bu çizgi filmde Ahmet’in parasını nasıl harcadığını anlatır mısınız? Sizce Ahmet burada israf etmiş midir? Eğer israf ettiyse israfın nasıl olduğunu bana tekrar ifade eder misiniz?” şeklinde videolar durdurulup çocuklardan hangi hareketin israfa girdiğini belirlemesi istenebilir.

Dönüt sağlama: Hedeflenen birçok davranış dönüt ile anlam kazanır. Din eğitimcisi, videoya devam ettiğinde hangi hareketin israf olduğunu gösterir. Bunun dışında “Söyle bakalım Efe sence Ahmet’in bu hareketi israfa girer mi?, 'Hayır öğretmenim parasını boşa harcamadı ki, sadece istediği oyuncacı aldı.' Haklısın Efe ama şunu unutma! 5 tane oyuncacağı sahipse altıncı oyuncacı alması tabi ki israfa girer.” Çocuklarla bu kısmı tekrar izleyerek davranışı pekiştirir ve öğrenmeye karşı güdüsünü artırır.

Performansı değerlendirme: Öğretmenler değerlendirmelerini kesinlikle birkaç davranışa bakarak, belirli ölçeklere ve kriterlere göre yapmalıdır. Yöntem olarak informal yollarla birkaç davranış gözlemlendikten sonra öğrenmenin gerçekleştiği

⁶¹Muhammed Muhdi Gündüz, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ve Sınıf Ders Kitabının Gagne'nin Öğretim İlkelerine Göre İçerik Açısından İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s.46

⁶²Yasemin Acar Çiftçi, *Gagné'nin Öğretim Durumları Modeli*, Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eylül 2021, s.84.

söylenir.⁶³ "Çocuklar, israf güzel bir şeydir. Doğru mu? yanlış mı?", "Sizce bu çizgi filmde Elif israf etmiş midir?, Tutumsuzluk size ne ifade ediyor?, Cuma günleri verilen sadaka da israfa girer mi?" şeklinde gözlemleyerek öğrenmeyi gerçekleştirerek performansı değerlendirir.

Transferansı güçlendirme: İsrafa dair birçok resmi, sınıfın belirli merkezlerine koyarak, ihtiyaç duydukları anda ve diğer öğrenmeleriyle kullanmaları gerektiği zamanlarda görmeleri sağlanmalıdır.

Bilgiyi işleme süreçleri, bilginin gözle görülür hale getirilmesi için önemli bir adımdır. Çocuğun bilişsel yönüne odaklanan bu süreç, zihinsel yapıyı örgütleyerek kalıcı bir öğrenme oluşturmaktadır. Burada önemli nokta, eğitmenin kendine doğru soruları sorabilmesidir. "Eğitim sürecine başlamadan önce çocuğun motivasyonunu nasıl sağlarım?" ve "Dini eğitim sonunda öğrencinin neyi öğrenmesini istiyorum?" Şeklinde. Eğitmen, bu sorulara hazırladığı cevaplar ile öğrenme hiyerarşisi oluşturarak hareket etmeli, dini eğitimin bilgiyi işleme sürecini, metot ve yöntemlerini etkili şekilde uygulamalıdır.

⁶³ Türk Dilbilim Topluluğu, *Gagne'nin Öğretim Modeli Aşama ve Etkinlikler*, <https://Turkdilbilim.Wordpress.Com/2020/06/06/Gagnenin-Ogretim-Modeli-Asama-Ve-Etkinlikler/>. (10.05.2022).

3. ÇOCUK VE RESİM

Resim, aynı malzemeden farklı ürünler ortaya çıkarma sanatıdır. Bu sanat, tarihin en eski çağlarında bir kemik veya kaya üzerine yapılarak başlamış, günümüze gelene kadar birçok dalda kartopu misali büyüyerek, dikkat çekerek ve çığır açarak yön değiştirmiştir. Bu yönün son durağı ise resimlerin toplanarak, kategorilere ayrılarak, normal veya anormal gelişim gösteren çocukların analizi olmuştur.

Çocuk resimleri formun ölümsüz kurallarını içerir ve dolaysızdır. Bu anlamda Mısır Sanatı bile çocuk resmi kadar güçlü değildir.⁶⁴ Resim bize duyguları, gelişimi, bilinçaltını, fantaziyi, çatışmayı ve ihtiyaçları anlatmaktadır. Kısaca “*bilinçaltı dünyası*” resimlerin renklerinden ve kurgusundan ortaya çıkmaktadır. Fakat bu bilinçaltı dünyası bazen ebeveynlerin “Yeter ki otursun ve sussun.” sloganıyla hayat bulmakta, zaten kelimelerle yetersiz dünyası, resimlerle de kirlenmiş hale getirilmektedir. Bu sebeple resimler, toplumun bilicine sunulmalı ve bir ölçek olduğu unutulmamalıdır.

Şiir kelimelerle, drama hareketlerle, mimari estetikle, resim ise çizgilerle oynanan bir oyundur. Resmin ham maddesi, bir oyun olduğuna göre resimlerle sağaltım aslında bir eğlenceyi kapsamaktadır. Bu yönden çocuk resimleri çok uzun yıllar sıradanmış gibi algılanmış olsa da, bir yerlerde araştırmacıların ve bilim insanlarının dikkatini farklı şekillerde çekmiştir. Buradan hareketle de çocukların resimleri toplanmış, incelenmiş, kategorilere ayrılarak (yaş, konu, kültürel farklılıklar, hastalıklar, felaket görmüş, travma geçirmiş çocukların terapi için yaptığı resimler vb.) yorumlanmıştır.⁶⁵

Çocuk resimlerine ilginin sebebi üç başlıkta toplanabilir. İlki; sanayileşmeyle birlikte çocukların bilişsel kapasitesinin artırılması istenmesidir. Sanatın el becerilerini geliştirmesi beklentisi ile ucuz ve vasıflı iş gücü sağlanmaya çalışılmıştır. Çocuk resimlerine ilginin sebebi olan ikinci yaklaşım ise toplumsal kaygılarla ortaya çıkan düşünceden kaynaklanan çocuk eğitimi üzerine yapılan çalışmalardır. Üçüncü yaklaşım ise çocuk resimlerine estetik bakış açısıdır.⁶⁶

⁶⁴Şükran Kantoğlu, *9-12 Yaş Çocuk Resimlerinin Figüratif, Sanatsal, Kültürel Değerler Açısından İncelenmesi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mayıs 2016, s. 43.

⁶⁵ Şükran Bulut, *Çocuk ve Resim*, 4.Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi, 2018.

⁶⁶Canan Üstün Memiş, *Okul Öncesi Eğitimde Resmin Önemi*, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 51.

Çocuk resimleri ile ilgili araştırmalar ise, akıl hastalarının resimlerine artan ilgiyle birlikte Freud ve Jung'un sağaltım çalışmalarının artan yönüyle ortaya çıkmıştır.⁶⁷ Bu konuda bilinen en eski çalışma, 1885 yılında Ebenezer Cooke adlı araştırmacı tarafından hazırlanan bir makale ve çocuk resim koleksiyonudur. Zihin ölçüsü (test ve ölçüm) olarak resim çizme yaklaşımını ortaya koyan ilk bilim adamı Florance Goodenough'tır. Resimdeki karalamaları kategorilere ayıran bilim adamı Kellogg, insan figürlerini sınıflara ayırarak inceleyen ise Luquet'tir.

Çocuk, resim ile bütünleştğinde iletişim, eğitim ve değer aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu başlıklar aşağıda teker teker ele alınıp, literatüre sunulmuştur.

3.1. Çocukların Kendilerini İfade Etme Aracı Olarak Resim

3.1.1. Bir İletişim Aracı Olarak Resim

Yazının kullanılmaya başlanmasından önce iletişim biçimi resimlerden oluşmaktaydı. Günümüzde birçok gelişmeye paralel olarak, iletişim yerini resimlere bırakmış, resimden kimliğe, kimlikten resme doğru çift yönlü bir hal almıştır. Bu anlamda çocuk resimlerini bir iletişim olarak kullanılması görüşünü ortaya atan bilim adamı, Donald Winnicot'tur. Winnicot, gerçek kendilik ve düzmece kendilik kavramlarından bahsetmektedir. Tıpkı bu kavramlar gibi gerçek kendilik olan çocuğun benliğinden, düzmece kendilik olan resme geçiş, iletişimin en gerçek halini yansıtmakta, temeldeki hakikilik arayışının somut halini göstermektedir.

Her çocuk, anlamsız sesler, amaçsız eğriler, doğru çizgilerle içini dökmeye başlar. Sonra bunlar bir işaret olmaya birer sembol değeri kazanmaya başlar. Bu semboller tazeliklerini yitirip birer şema haline gelmedikleri sürece çocuk düşünce ve duygularının özgür bir belirtisi sayılabilir.⁶⁸ Çocuklar yetişkinlerin bir minyatürü değildir. Dolayısıyla onlar gibi konuşması, çizmesi, düşünmesi ve empati kurması beklenmemelidir. Algıları birbirinden farklı olan yetişkin ve çocuğun aynı havada soluyup, farklı düşünmesi hayal gücünün zenginliğinden kaynaklanmaktadır. Hayal gücü düştükçe mantık yükselmeye başlamaktadır. Hayal gücü arttıkça, dilin yerini resimler almakta ve çocuk anlaşılmayı beklemektedir.

Çocuğun iletişim aracı olarak görülen resim çizimlerinde önemli olan şey, anlamlı olmasından çok, ne ifade etmeye çalıştığıdır. Örneğin, çocuğun resminde

⁶⁷ İlhami Savaş, *Çocuk Resmi ve Bilinçaltı*, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 14.

⁶⁸ Haluk Yavuzer, *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, 4.Bs., Kasım 1993, s.13.

görülen çatısız ev, siyah çizgiler ve arkası dönük figürlerin anlamından ziyade çatısız evin çocukta ne ifade ettiği, figürlerin kim olduğu ve neden arkası dönük olduğudur. Bu nedenle kalemi eline alan çocuk, bilinçaltındaki ürünü ortaya çıkarırken kendisine “Kimse yok mu?” sorusunu sormakta, çizimin sonunda “Bende varım” cevabını vererek resmini tamamlamaktadır. Bu resimde kimlerin olduğunu görmek, orada neler konuşulduğunu duymak iletişimin en özel noktasını oluşturmaktadır.

3.1.2. Bir Eğitim Aracı Olarak Resim

Çocuk ya da çocukluk çağı birçok eğitimci tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Yalnız, tüm eğitimciler tarafından kabul edilen bir gerçek vardır ki, o da; insanın belirli bir yaşa kadar kendine özgü davranış, algı, iletişim ve ifade biçimi taşıdığıdır.⁶⁹ Bu belirli dönemler “*çocukluk çağını*” oluşturmakta, yetişkinliğe giden yolda çocuğu hazırlamak mecburi hale gelmektedir.

Boyama ve çizme gibi faaliyetler karmaşık bir süreç olup, çocuk bu etkinlikler sırasında çeşitli öğeleri birleştirerek anlamlı bir bütün oluşturur ve bu sayede deneyim kazanmış olur. Yorumlama, seçme ve yeni bir şeyler oluşturma, bu etkinliklerde dikkate değer diğer özelliklerdendir. Resim faaliyeti esnasında çocuk, konu seçimi ve yorumlamasıyla bize salt bir resim örneği vermemekte, resimden daha fazla bilgiler sunmaktadır.⁷⁰ Resmin sağladığı bu faydalar eğitim aracı olarak kullanılmasının yolunu açmakta, eğitimciler zaman zaman içinden çıkamadığı karmaşık durumlarda resmi, alternatif bir eğitim yöntemi olarak görmektedirler.

Gardner’ın ortaya attığı “Çoklu Zekâ Kuramı’ndan” yola çıkarak eğitimi, resim ile devam ettirmek; dersin eğlenceli tarafını oluşturmakla birlikte, eğitimin kalıcılığını da ön plana çıkarmaktadır. Bilinç ve bilinçaltı düzeyinin ortak ürünü olan resim, duyuşsal boyuta bütünüyle hitap etmesi, eğlenerek özüne inilmesi, farklı derslere ve disiplinlere entegre edilmesi, bazı derslerin akabinde mola olarak değerlendirilmesi ve yeterlilik ve nitelik açısından kalifiye bir sanat olarak görülmesi açısından, eğitim ile yapılandırılmaktadır.

Fazla kardeş sayısının olduğu ailede, fazla çocuk sayısının olduğu sınıfta, ekonomik koşulların kısıtlı olduğu durumlarda, sözel olarak açıklanması zor olan

⁶⁹Abdullah Ayaydın, *Çocuk Gelişiminde Bir Oyun Olarak Sanat ve Resim*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, S.37/10, Trabzon 2011, s. 304.

⁷⁰Eğitime Bakış Dergisi, *Resmin Çocuğun Hayatındaki Yeri ve Yaratıcılığına Etkisi*, <https://Egezegeen.Com/Egitim/Resmin-Cocugun-Hayatindaki-Yeri-Ve-Yaraticiliga-Etkisi/>. (21.08.2022).

terimlerin ifadesinde, eğitimlerin eğlenceli hale getirilmesinde, zamanın az olduğu durumlarda, öğrencinin merkeze getirilmesi düşünüldüğünde, icat ve buluş gerçekleştirilmek istendiğinde resimler eğitime karıştırılmakta ve beklenen verim alınmaktadır.

Çizimler başka bir metotla birlikte kullanıldığı zaman, öğrencilerin yaşantıları ile ilişkilendirip zihinlerinde yapılandırdıkları alternatif kavramlar derinlemesine tespit edilebilir⁷¹ Örneğin, ince motor becerisine ve el göz koordinasyonuna olan katkısından dolayı Türkçe dersinde, düşünsel öğelerin netleştirilmesi açısından matematik dersinde, estetik öğelerin iyileştirici etkisinden dolayı müzik dersinde, metaforik algıların gün yüzüne çıkarılmasında fen dersinde, ait hissedecekleri günlük bir akışa dahil edilmesinden dolayı hayat bilgisi dersinde kullanılabilecek, çok yönlü bir etkinliktir. Bu nedenle resim bir eğitim aracı olarak kullanılmakta ve eğitimin yükünü hafifletmektedir.

3.1.3.Bir Değer Aracı Olarak Resim

Estetik, çocuklardaki beğeni duygusu hakkında düşünmeyi geliştirir. Dünyaya ve olaylara bakışları üzerinde yeni değerler kazanmalarına ön ayak olacak faaliyetlere yönlendirilebilir.⁷² Öyleyse çocuk, bir yandan resim çizerken diğer yandan aşılacak değerleri benimseyebilir.

Görsel algılama süreçleri ile alakalı araştırmalar yapan James Jerome Gibson "İnsanların zihinsel ortamları, bilişsel süreçler veya duyu verileri beyinde bazı varlıklar meydana getirmektedir. İnsan ağacı algılamak istiyorsa beyinde ağaç formunu canlandırarak görsel özellikleri beyni ileterek zihinde ağaç formunu oluşturmaktadır. Böylece duysal veriler harekete geçmekte ve beyni iletilen ışık enerjisi ile algılama süreci gerçekleşmektedir."⁷³ Diyerek algının beyne girdiğini oradan da kalbe işlediğini ifade etmiştir. Öyleyse dini değerlerin işlenmesinde resmin öncülük edebileceği anlaşılmakta ve resimler, bir nevi *değerleri öğrenme faaliyeti* olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷¹Zeynep Kıryak vd., "Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Zihinsel İmajlarının Belirlenmesi: Bir Sınıflar Arası Karşılaştırma", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.50, Mayıs 2020, s.471.

⁷²Aygül Aykut, "Günümüzde Görsel Sanatlar Eğitiminde Kullanılan Yöntemler", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.21/2, 2006, s. 40.

⁷³Zuhal Başbuğ, *Resim Sanatında Düşünce Sistematiği Bağlamında Algı ve Uzam Üzerine Düşünceler*, *İdil* 66, Şubat 2020, s. 232.

Amerika'da yapılan bir Kızılderili araştırma projesinde uygulanan bazı resim testleriyle, bu insan grubunun ahlaki realizminin izleri araştırılmıştır.⁷⁴ Öyleyse ahlaki değerlerin resimlerde izler taşıması, resimlerin değer aracı olarak kullanıldığının bir örneği olmaktadır. Çocuğun çizdiği, akvaryum içindeki balık ile, aile içi ahlak eğitiminin şiddet ve azarlama yoluyla çözüldüğü anlaşılmaktadır. Belli ki çocuk her hatasında uyarılmakta ve ikaz edilmekte bu da resimlerine yansımaktadır.⁷⁵ Tıpkı bunun gibi bazı resimlerden yola çıkarak; terbiyeyi terlik ile öğreten anne çizimi ve çöpü yere atan çocuğa karşılık, dişlerini sıkan öğretmen çizimi, değerler eğitiminin yanlış şekilde ifade edildiğinin bir kanıtı olabilmektedir. Buna karşılık; kardeş isteyen çocuğun dua eden eller çizmesi, yardımlaşmanın önemine istinaden çizilen sadaka kutusu, Allah'a teşekkür için kurbanın çizilmesi ve çocuğun annenin dinimizdeki yerine ithafen "*Cennet annenin ayakları altındadır.*" Hadis-i Şerifini yeşilliklerle çizmesi, resmin değer aracı olarak kullanılmasının örneğidir.

Dini güç ve sembollerin resimlerle görünür hale getirilmesi, değer kavramının analizi noktasında yeni bir kazanım olmuştur. Çünkü yetişkinlerin manevi değerlerine dair soru işaretlerini sorması ve sağaltımını gerçekleştirmesi ihtiyacı, çocuklar içinde geçerlidir. Buradan yola çıkarak çocuğa dair değer yargılarının resim analizi ile ortaya konulmasının ihtimal dahilinde olduğu unutulmamalıdır.

3.2. Çocukların Çizimleri, Kullandığı Renkler ve Psikolojik Etkiler

3.2.1 Çocukların Özelliklerine Göre Çizimler

Birçok eğitimci ve araştırmacının saptadığı gelişim kuramları, çoğunlukla çocuk resimleri üzerinde yapılan sayısal gözlem ve incelemeye dayanmaktadır. Bu nedenle saptanan çizgisel özellikler her kuramda hemen hemen aynıdır. Ancak araştırmacıların ayrıldıkları nokta, bu çizgilerin oluşum biçimleri üzerindedir; bu biçimlerin zihinsel bir soyutlama sonucu kavramlarına mı bağlı, yoksa doğrudan görsel algılarına mı bağlı olduğudur. Yani çocuk bildiğini mi çizer, gördüğünü mü? Yapılan deneyler ve araştırmalar çocukların hem gördüklerini hem de bildiklerini çizdiklerini gösterir. Küçük çocuklarda tam bir kavram oluşmadığı için çizgileri her ne kadar bir soyutlama

⁷⁴Burcu Arıcı, *Resim, Psikoloji ve Çocuğun Dünyasında Resim*, s. 16.

⁷⁵Gül Mehtap Gökteş, *Aile İçi Şiddeti Algılama Biçimlerinin Çocuk Resimlerine Yansımaları*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Haziran 2014, s. 70.

gibi görünse de, algılarına bağlı anlık izlenimlerin etkisini taşır. Çocuk büyüdükçe resimleri, algısal kavramsal bir süreci yansıtır.⁷⁶

Güzel resim yapan zekidir denmez. Çünkü, yetişkin mantığına göre nispetsiz görünen karalamaları yanlış saymak, hata görülmektedir. Burada önemli olan şudur ki, çocuk bir insan resmi çiziyorsa analizi, gelişim yaşına göre saptanmalıdır. Örneğin iki yaşındaki bir çocuk çöp adam çiziyorsa bu normaldir. Fakat beş yaşındaki bir çocuğun figürü çöp adam gibi çizmesi, psikolojik değerlendirme açısından farklılık göstermektedir.

Çocuk ilk resimlerinde, başı daireyle, gövdeyi dikdörtgenle, etek kısmını üçgenle çizmeyle başlar. Perspektif duygusunun henüz teşekkül etmediği çocuk, yer ve gök arasındaki mekan algısını da koca bir hiçlik olarak görmektedir. Bu terkihi meydana getiren çizgi yer (baseline) çizgisidir. Zamanla yer ve gök arasındaki hiçlik çözülmeye, çizilen nesneler satıhlaşmaya, hacim gelişmeye, mafsallar oynamaya ve duygu emareleri görülmeye başlamaktadır. Şimdi bu emarelerin çocuklarda nasıl görüldüğüne bakalım.

Mutlu Çocuklar: Resmin bütününe bakıldığında hoş bir izlenim bırakmaktadır. Resmin boyutu ne çok büyük ne de çok küçüktür. Resimde abartılı çizgiler olmamakla beraber, aile resimlerine kendini de konumlandırmıştır. Renk uyumları ve geçişleri neşelidir. Etrafta hayvanların, el ele anne babanın, ip atlayan arkadaşların varlığı söz konusudur. Çizilen evler saydamdır. Pencerelelerin içinden insanlar, odalar, oyuncaklar, atıştırmalıklar görülmektedir. Uçurtmalar, balonlar, kuşlar ve çiçeklerle süslenen mutlu bir tablo vardır. Gülen bir güneş, meyve veren ağaçlar, kolları açık insanlar söz konusudur.

Güvensiz Çocuklar: Resmin bütününe bakıldığında elsiz ve ayaksız insan çizimleri, boyun eğen kafalar, yere yatmış figürler hâkimdir. Korunma ve kaçma eğilimi görülen resimlerde kapalı mekânlar, kilitler ve uzun yollar dikkat çekmektedir. Renk tonu mat olan bu resimler, negatif tutum uyandırmaktadır. Aile çizimlerinden, arkadaşlık ilişkilerinden ait olmama hissiyatını veren güvensiz çocuk resimleri, bu figürleri hiç kullanmadığında da şüphe uyandırmaktadır. Çatısız evler, bacadan tüten kalın dumanlar güvensiz bir çocuğu betimlemektedir. Resimlerin silik olması, arasında

⁷⁶Olca Tekin Kırıçoğlu, “Sanat Yazıları”, *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Ankara 1988, s. 57.

mesafe olan çizimler ve hayvanlara münhasır kuyrukların insanlara eklenmesi de güvensiz çocuğun diğer çizimlerindendir.

Benlik Algısı Düşük Çocuklar: Resmin bütününe bakıldığında küçük boyutlar hâkimdir. Ağaçlar, insanlar, arabalar vb. figürler kâğıdın bir kenarına toplanmıştır. Kâğıt siliktir. Kollar vücuda yakın ve diğer azalar yok denilecek kadar küçüktür. Çizilen figürlerin çoğu kâğıdın alt kısmındadır. Çizgiler kesik kesik, gözler ise noktadan oluşmaktadır. Ayaklar fazlasıyla küçük ya da hiç yoktur.

Agresif Çocuklar: Resmin bütününe bakıldığında büyük eller, ayaklar, tırnaklar, dişler, keskin ve sert hatlar hâkimdir. Boyun çizilmemiştir. İçi boş veya çizgi şeklinde ki gözler dikkat çekmektedir. Yağmur yağmakta ve renk tonları siyahlaşmaktadır. Genelde kırmızı objeler kullanılmaktadır. Kaşlar çatık, bakışlar alaycıdır. Kâğıdın bütünü karalamalar ve renk cümbüşüyle birbirine girmiştir. Çiviler, tabancalar, bıçaklar, oklar, tüfekler, taramalılar, kelepçeler dikkat çekmektedir.

3.2.2 Çizimlerin Özelliklerine Göre Çocuklar

*“Çocuk her zaman büyüklük taslar. Onu önlemeğe çalışırız. Yalnız resim yapmada çocuk kalmak ister, bu kez de biz onu büyüklüğe özendirmek isteriz.”*⁷⁷ Diyen yazar, tahta üzerine çizilen resmin aynısını yapmakla emrolunan çocuklardan bahsetmektedir. Çizimler öğretmene teslim olmaktadır. Eğer istediği gibi sanat ortaya konulmazsa çocuğun ifadesi alınmalı, yargı süreci başlatılmamalıdır. Böyle bir süreçte çocuk özgün bir çizim ortaya koyamamakta, etiketlenme ve yaftalanma cabası çocuğun yanına kâr kalmaktadır. Bu nedenle çizimler özgündür ve özgün kalmalıdır. Ne resim esnasında ne de sonrasında herhangi bir müdahale olmamalıdır. Şimdi çizimlerin özelliklerine göre çocukları inceleyelim.

Sarmal (Spiral): Çocukların spiral çizdikleri 3-4 yaşlar ayağa kalktıkları ve benliklerinin farkına vardıkları bir dönemdir. Sarmal çizim bir yönüyle rahim kanalını temsil etmekte, doğum anını, karanlıktan aydınlığa çıkışı sembolize etmektedir. Psikolojide buna “Tünel Vizyonu” diyoruz. Tünel açan makinelerin ucu burgu yani spiral şeklindedir. Çocuk, DNA sarmalına benzeyen bu çizimle bağımsızlığa doğru adım attığını, güçlükleri kendi çabasıyla yenebileceğini göstermektedir.⁷⁸

⁷⁷Abdullah Ayaydın, *Çocuk Gelişiminde Bir Oyun Olarak Sanat ve Resim*, s. 315.

⁷⁸Haluk Yavuzer, *Çocukların Çizdiği Resimlerin Anlamı ve Yorumu*, Zafer Yayınevi, 1.Bs., Ocak 2011, s.164.

Dairesel (Circular): Yumurta biçimi çizimlere dikkat ettiğimizde genellikle ortasında bir çekirdek olduğunu görürüz. Yumurta ana rahmini, çekirdek de embriyoyu sembolize etmektedir. Ana rahmi güveni, embriyo da güven altında olan minik bir canlıyı ifade etmektedir.⁷⁹

Noktalı Çizimler (Dots): Karalama ve daire şeklindeki çizimler anneyi, noktalar ise çocuğun davranışlarını sembolize etmektedir. Çocuk bu çizimlerle davranışlarının kısıtlanmasını istemediğini, evden çıkmasına ve çevreyi tanınmasına izin verilmesini istemektedir.⁸⁰

Kesişen (Crosses): Çizgiler ipliği, çizgilerin oluşturduğu desen de dokumayı sembolize eder. İplikler yaşamı, dokuma kaderi temsil eder. Çizgilerin kesişmesi, yukarıdan aşağıya, soldan sağa çizilmesi bir seçim ve iradeye dayanmaktadır. Bu çizimleri yapan bir çocuğun artık kendi kararlarını vermeye başladığını göstermektedir.⁸¹

3.2.3 Çocuk Resminin Özellikleri

Düzleme: Çocuğun eline almış olduğu düz bir kâğıdı, hayalindeki kalıba ancak düz şekilde yansıtabileceği düşüncesiyle karakterize edilen bir durumdur. Yani nesnenin görüldüğü bakış açısının, çizilen bakış açısıyla tek düzlemde birleşmesidir. Aslında en basit tabirle *düz yüzey düz obje* denilebilir. Çocukların nesneye dair ilk izlenimlerini planlayarak, üç boyutlu parçaları düz zemine yerleştirme çabasıdır. Genel tutum, “Düz bir kâğıda sahipsem ancak düz bir obje çizebilirim.” şeklindedir.

Tamamlama: Çocuğun herhangi bir nesneye dair yorumunu her türlü ayrıntısıyla resmetmedir. Diğer bir ifadeyle çocuklar bir nesneyi ya da olayı, onunla ilişkili bir başka nesne yada olaylarla birlikte düşünürler. Yani algıları, tikel değil tümeldir. Örneğin, masanın dört bacağı, ağacın kökleri, denizin ya da gölün balıkları vardır. Sokak; evler, ağaçlar, arabalar ve insanlarla bir bütündür. Çocuk için bunlardan birinin eksikliği o şeyleri tanımlamaya yetmez. Bu nedenle, toprağın altında kökleriyle beraber ağacı çizmek ya da profilden bakan bir insanın yüzünde iki gözünü göstermek, çocuğun bütüncül bir yaklaşım içinde olmasının bir sonucudur.⁸²

⁷⁹Haluk Yavuzer, *Çocukların Çizdiği Resimlerin Anlamı ve Yorumu*, s.166.

⁸⁰Haluk Yavuzer, *Çocukların Çizdiği Resimlerin Anlamı ve Yorumu*, s.171.

⁸¹Haluk Yavuzer, *Çocukların Çizdiği Resimlerin Anlamı ve Yorumu*, s.172

⁸²Canan Yıldız Çiçekler ve Nermin Öner Koruklu, “4-6 Yaş Arasındaki Çocukların Serbest Resim Çalışmalarındaki Resim Özellikleri”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 2/28, 2013, s.552

Saydamlık: *Röntgen* resimde denilen saydamlık; aynı anda bir evin içinin ve dışının gösterilmesidir. Kimi araştırmacılar buna öyküleştirme adını verirler.⁸³ Çocuk çizdiği şeye dair her ayrıntıyı çizme eğilimindedir. Bu ayrıntılardan bir parçası eksik olursa, resmin yolunda gitmediğini düşünerek baştan çizmeye karar verebilir. Örneğin çocuğun çizdiği baba figüründe saat varsa, yönü ne tarafa dönük olursa olsun, hangi objenin arkasında kalırsa kalsın o saat gösterilmelidir. Aksi takdirde o figür, “Saati yoksa baba değildir.” düşüncesiyle babalıktan çıkmaktadır. Kardeş isteyen bir çocuğun annesini resmetmesi ve karnına bebeği çizmesi bir diğer örnektir. Zira çocuğun bebeği dışında gibi düşünerek şeffaflaştırması, kendine dair söylemek istediği her ayrıntıyı dışa vurmak istemesi ile ilişkilendirilmektedir.

Boy hiyerarşisi: Çocuğun psikolojisini anlamlandırabilmek adına önemli faktörlerden biridir. En basit tabirle önemli ve önemsizi oluşturan illüzyondur. Yanılsama gibi gözüken fakat *sevdiği parçayı öne çıkaran, sevmediği parçayı geri plana iten çocuk kuralı* olarak görülmektedir. Resimdeki figürlerin hacmine göre değil, atfedilen değerine göre öne çıkarılan bir unsurdur. Boy hiyerarşisi özelliği para gibi düşünülebilir. Önemli olan kâğıt parçası değil, onun değeri ile satın alabildiği ihtiyacıdır. Bu da çocuk için, değer paha biçilen figürün gösterilmesi anlamını taşımaktadır.

Uzam gelişim: “Uza” kökünden gelen uzam kelimesi, *Dini terminolojide* bud-i mücerret (soyut alan), *Edebi alanda* anlatılarda karakterleri ve canlı cansız nesneleri duruma eşlik eden kurgu, *Felsefe de* varlığın var olmasındaki temel hacim ve matematikte bir nesnenin sayısal normu ve çapı demektir. *Mimaride* özellikle *resimlerde* uzam ise, mekân algısını düşünce yapısıyla birleştiren, çizilen nesnelerin birbiri arasındaki olay örüntüsü, çizildiği düzlemde karalamadan harekete ve anlama doğru kayan mekân algısıdır. Tamamen çocuğun kontrolünde bağımsız bir yapıya sahip olan uzam gelişimi, resimlerde ki haliyle kendini gerçekleştirme boyutuna geçilen bir evreyi temsil etmektedir.

Resim yüzeyindeki uzam, ne denli derin olursa izleyicide yarattığı etki o denli yüksek seviyede olacaktır. Soyut resimlerde uzam, derinlikten çok lekesel dönüşümlerle anlatılırken, figüratif resimlerde derinlik anlayışıyla ifade edilmektedir.⁸⁴ Sonuç olarak, Okul öncesi dönemde uzam gelişimi, “Ben bir toprak

⁸³Olca Tekin Kırısoğlu, *Sanatta Eğitim*, Pegem Yayıncılık, 2002, s. 85.

⁸⁴Zuhal Başbuğ, *Resim Sanatında Düşünce Sistematiği Bağlamında Algı ve Uzam Üzerine Düşünceler*, s. 235.

üzerindeyim, üzerinde çimenler var, ayağım çimenler üzerinde, altında toprak var, evimiz toprak üzerinde, eve yağan yağmur duvarlardan ayağıma geliyor, sular yerde birikiyor, oradan tekrar havaya karışıyor.” şeklinde bir döngüyü ifade etmektedir.

Realizm: Çocuğun bildiği her türlü ayrıntıya sıkı sıkıya yapışmasıdır. Evi penceresiyle, arabayı tekerleğiyle, saati kordonuyla, insanı saçıyla, ağacı gövdesiyle, güneşi ışınıyla çizen çocuk, realizme verdiği önemi göstermektedir. Çocuk resmini çizerken kulağıyla görmekte, gözüyle duymaktadır: Tüm duyu organları aktif olan çocuğun böyle bir durumda bile realizme verdiği önem ilgi çekmektedir. Örneğin kendi yapmış olduğumuz çalışmamızda, *bir insan çiz* testinde insan figürüne dört ayak çizildiğine şahit olunmamıştır.

Simgesellik: Çocuklar, ilk resim çizimlerinde konudan ziyade, konuya işaret eden sembollere yer verirler.⁸⁵ Söz gelimi, eğer bir kuyruk çizmek isterse bunu bir insanın saçına benzeterek sembolize edebilmekte, bir burun çizerse bir kuşun gagasını sembolize edebilmektedir.

Orantı: Çocukların yaptıkları resimlerde oran orantıyı iki farklı yönden inceleyebiliriz. İlki nesneyi meydana getiren öğeler arasındaki büyüklük orantıları, diğeri ise farklı nesneler arasındaki orantıdır.⁸⁶ Bazı çocukların nesnelerin boyutunu gerçeği gibi çizmesi, aralarındaki bariz farkları gözetebilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, ev insandan daha büyüktür ve büyük çizilmelidir. Bazı çocukların bu orantıyı fark edememesi ise, hayal gücünün zenginliği ya da büyük çizdiği figüre verdiği önemi anımsatmaktadır. Çocuk bazen de resme kafa ile başlamaktadır. Devamında gövdeyi ve ayakları resme sığdıramamaktadır. Sonrasında pişman olarak orantısız yerleri silmek istemekte, sonuç olarak en ile boy arasındaki mesafe farklı görülmektedir.

3.2.4 Çocuk Resimlerinde Figürlerin Anlamı

Biçimlendirme içtepesinin belki de en pervasız, en serbest, en içten örnekleri çocuk resimleridir. Ama çocuktaki bu resim yeteneği, çocukluğun diğer birçok saf belirtileri gibi geçicidir. Beğeniye değer çocuk ressamların büyüdükçe bu isi bıraktıkları görülür. Bu nedenle önemli olan, çocuğun resimlerde gözler önüne serdiği ve kendi kişiliği hakkında işaretler vermekten kaçınmadığı özelliklerini

⁸⁵Akife Avcı, *9-14 Yaş Çocuklarında Resimsel Anlatımlarında Göç ve Göçmenlik Algısı*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli 2020, s. 8.

⁸⁶Akife Avcı, *9-14 Yaş Çocuklarında Resimsel Anlatımlarında Göç ve Göçmenlik Algısı*, s. 16.

görebilmektir.⁸⁷ Aşağıda çocukların çizdiği bir takım figürlerin ne ifade edebileceğini incelenmektedir.

İnsan Figürleri: İnsan figürünün en etsiz ve yalın hali çöp adamdır. Başlangıç için temel kabul edilen bu figür, dört yaştan ortalarına doğru etli butlu tombik bir yapıya bürünmektedir. Artık bundan sonrası insan figürü için mimiklerinden, gövdesine, cinsiyetinden, tercihten, uzuvlarından gülümsemesine kadar uzanan görsel gerçeklik noktasını oluşturmaktadır. İnsan figüründeki *baş* resmi, zihinsel bakımdan kendini yetersiz gören ya da kendisinden bu anlamda büyük bir beklentiye sahip olan çevresel etkenleri temsil etmektedir. *Ağız* figürü iletişim kurmak istediğini ya da kuramadığını, anne babaya olan saplantıyı ya da argoya olan meyli ifade etmektedir. *Gözler*, tam anlamıyla çizildiğinde hâkimiyeti, kendinin farkındalığını, özgüveni, içi boş çizildiğinde ise görmeye bağlı sıkıntıları, korkuyu, düşük benlik algısını, dış dünya ile olan zayıf ilişkiyi ifade etmektedir. *Ayaklar*, başlı başına güven duygusunu ve geleceğe yönelik bir hedefi temsil etmektedir. *Cinsel organlar*, bu organların görüldüğünü, sağlıklı ve baskıcı bir tuvalet eğitimini, istismarı, ihmali ve saldırganlığı ifade etmektedir. *Göbek* ise anneye olan bağlılığın hâlâ devam ettiğini ifade etmektedir.

Cansız Figürler: *Ev*, en çok çizilen, duygusal sinir sisteminin merkezine hitap eden, bazen güvenin, yaşam arzusunun, yuvanın, sığınmanın bazen, iletişimin, düzenin habercisi, minyatür bir yetişkinin gözü, bazen ise yaşam ifadesi olmayan, keşkelerin resmedildiği, kompleksli bir anne ve babayı temsil etmektedir. *İp*, ipten ipucuna götüren bir figürdür. Özünde mutlu ve umutlu bir çocuğu anımsatmaktadır. Hareketi seven, sosyaliteye önem veren çocuk şeklinde düşünülebilir. *Balon*, enerjiyi, sevecenliği temsil etmektedir. Bazen de tam aksine bastırılmış duygulardan arınmayı, bağımsızlaşmayı, özgür bırakılmayı temsil etmektedir. *Yüksek binalar*, bazen özlem içeren bir hissiyatı, bazen gitmek istediği ama gidemediği hayal ülkelerini, bazen de gerginliği ve hüznü temsil etmektedir. *Dini bayramlar*, kutsal ile bağlantıya, saygıya, huzura, grup dayanışmasına, insanın insana olan muhtaçlığına ve aslında yalnızlığın sadece yaratana hasredilmesine işaretler. *Resmi bayramlar*, toplumsal davranışa, toplumsal bilince ve toplumsal özene, işaretler. *Kürsü*, saygınlığa, mesafeye, olmasını istediği bir hayale, babanın mesleğine ve dominant bir karaktere işaretler. *Şapka ve gözlük* korunma ve kırılganlık, *elbiseler* ise onaylanma içgüdüsüne işaretler.

⁸⁷Abdullah Ayaydın, *Çocuk Gelişiminde Bir Oyun Olarak Sanat ve Resim*, s. 312.

Doğa Figürleri: Doğa figürlerinden *ağacın* ilk hali, kolsuz adama benzemekle beraber, çocukla doğru orantıdır. Kendini büyük gören çocuğun dolgun ve büyük ağacı, küçük gören ve yalnız kalmış çocuğun ise cılız ağacı olduğu düşünülmektedir. Gövde kısmı gücü ve kendinden emin olmayı, yaşam enerjisini, dış gerçekliği göstermektedir. Gövdedeki yaralar, izler ve dalların karmaşıklığı ise travmayı ve kafa karışıklığını göstermektedir. *Güneş*, mutluluk, güven ve gücü temsil etmektedir. Diğer anlamda baba ile olan olumlu iletişimi yansıtmaktadır. Baba ile ilişkiler yolunda olmadığında güneş bulutların arasından çizilen, parlak olmayan, yarım yamalak bir figürdür.

Şiddet ve İstismar Figürleri: “Küçüktür, anlamaz, anlasa da konuşamaz” şeklinde düşünülen çocuk, kendisiyle özdeşleştirdiği hareketleri anlam süzgecinden geçirmeksizin emer. Emdiği bu imgeleri taklit yoluna giderek kimliği ile yoğurmaya başlar. Burada duyuşsal algılayıcı sistemler devreye girer ve çocuk uğramış olduğu şiddet ve istismar öğelerini bir bir işlemeye başlar. Resmin başında masanın üzerindeki çatalı sadece bir çataldan ibaret gören gözler, sonrasında çatalın bir kalkan olarak kullanıldığı gerçeğini bize yansıtabilir.

Şiddet ve istismara maruz kalan çocuklar kin ve öfkesini koyu, siyah ve mat renklerde ifade eden, anne ve babasının sırtını döndüğü çocuğu resmeden, sayfanın bir kenarına kendisini küçücük bir nokta gibi konumlandıran, bıçak, silah gibi kesici aletlerle kendini korumaya alan, çizdiği asansöre kendisini veya istismarcısını kilitleyen, yer çizgisini ve ayaklarını boş bırakan, dişler ve tırnaklar gibi keskin uzuvları çizen çocuklar olabilmektedir.

Şiddet ve istismar figürleri bazen kolayca görünen şimşek, duman, ateş, tırnaklar, yara, gözyaşı olurken bazen de tüm bunların umut ışığı mesabesindeki güneş bile olabilir. Sonuç olarak fiziksel, psikolojik ya da duygusal yönden istismara ve şiddete maruz kalan her çocuk bu duyguyu baskılamak adına tedirginliklerini ve çaresizliklerini resim ölçütü ile ifade edebilirler.

3.2.5 Renklerin Psikolojik Etkileri

Renkler çocukların mutluluklarını, çıkmazlarını, endişelerini, gururlarını, hüznlerini, şaşkınlıklarını anlatabilecekleri natürel ve hassas bir alandır. Özellikle son yıllarda alıcı dili olan fakat ifade edici dili olmayan çocukların sözsüz iletişim dili olarak görülen çizgiler, renkler ile harmanlandığında hareketlenmeye başlar. Önceleri tek renk ile resim yapan çocuk, sonradan renk cümbüşü ile sanatını süsler. Süslenen resimler sembolik anlam bulmaya başlayarak bir bütün haline gelir.

Renkler, bazı tanılarının alternatif tedavi yöntemi olarak kullanılmış ve çocuğun psikolojisi yönünde olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmalara göre renkler, dikkat eksikliği olan çocuğun ilgisini ve renkli lensler ile uzay yolculuğu yapan bilim adamlarının çalışma kalitelerini artırmıştır. Renklerin psikolojiye olan etkilerini bilen direktörler, olimpiyatlarda maviye boyanan rakip odasına karşılık kendi oyuncusunun odasını kırmızı rengine boyayarak, enerji vermek suretiyle maçı kazanmıştır.⁸⁸ Açık pembemsi tonlar, annelik içgüdüsünü çağrıştırarak sevgiyi ifade etme yolunda bilinçaltının düş dünyasına hitap etmiş, çeşitli kurum ve kuruluşların açılışlarında güvenin, çekiciliğin ve hareket noktasının membaı olarak görüldüğü için turuncu renk tercih edilmiş, Türk milletinin simgesi olan al bayrağımızın kırmızı rengi, aşka ve tutkuya bizi kenetlemiştir.

Renkler ile psikolojik sağaltım sağlanmış, hatta Washington State Üniversitesinde yapılmış bir çalışmada yeşil bitkilerle dolu çevrede insanın daha fazla fiziksel ağrıyı tolere ettikleri kanısına varılmıştır. 200 denekle sürdürülen çalışma da buzlu suya ellerini sokarak ne kadar durabildikleri test edilmiş, yeşillikli ortamda sürenin daha uzun olduğu saptanmış, çalışma iddialı bir şekilde “*The next time you’re in pain, don’t take a pill. look at a plant instead*” yani “Bir daha ki sefere ağrınız olduğunda hemen bir hap almayın, onun yerine bitkileri seyredin” demek suretiyle sonlandırılmıştır.⁸⁹

Kırmızı ve turuncu renkleri yüksek enerjili renklerdir. Bu renkler özellikle "fast-food" hazır yemek lokantalarında müşterilerin sindirimini hızlandırmak ve onların hareketliliğini artırmak için kullanılmaktadır. Müşterilerinin lokantalarında fazlaca kalmamalarını sağlamak için başvuru olan bu yol, renklerin insanlar üzerindeki etkilerine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Yurtdışındaki birçok hastanenin koridorların ve hasta odalarının kırmızı ve turuncu renkler yerine açık mavi ve tonları ile boyanmış olması tesadüf değildir. Mavinin açık

⁸⁸ Kimpsikoloji.Com, *Renklerin Spor Müsabakalarına Etkisi*, <https://www.kimpsikoloji.com/renklerin-spor-musabakalarina-etkisi/>. (01.09.2022).

⁸⁹Filiz Afrashi vd., Renklerin İnsan Davranış ve Fizyolojisine Etkileri, *Türk Oftalmoloji Gazetesi*, S.33, 2004, s. 276.

tonları hem bedeni hem de zihni rahatlatıcı özelliğe sahiptir. Kan basıncını düşürür, acıları hafifletir ve dolayısıyla iyileşmeyi kolaylaştırır. Bazı araştırmacılar yeşilin bazı tonlarının kalp, ciğer ve kan dolaşımı arasında bir denge oluşturmaya yardımcı olduğuna inanırlar. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, bütün açık renkler insanlarda olumlu etkiler bırakmazlar. Mesela, limon sansı çok neşeli bir renk olmasına rağmen özellikle gençlerin odalarında hakim renk olarak kullanıldığı takdirde sinir sistemine aşırı uyarı etkisi yapabilir. Dolayısıyla bu tip açık renkleri kullanırken rahatlatıcı renkler (açık mavi gibi) ile denge sağlanmalıdır. Araştırmacılara göre pembenin bir tonuyla (Baker-Miller pembesi) yapılan renk tedavisinde gergin kasların birkaç saniye içinde gerginliğini kaybettiği tespit edilmiştir. Bu yüzden Baker-Miller pembesi dünyada birçok hapishanede kullanılmaktadır.⁹⁰

Yaşça küçük çocuklarda sembolik yetenekler gelişmediği için şekle dayalı anlatım ön plandayken, sembolik yetenekler açısından yeterliliğe sahip çocuklarda daha fazla renge dayalı anlatım ön plana çıkmaktadır. White ve Golomb tarafından yapılan bir başka araştırmada ilkökul birinci sınıf öğrencilerinin renkleri kullanırlarken seçici davrandıkları ve renkleri psikolojik durum anlatımında kullandıkları tespit edilmiştir. Birinci sınıf öğrencileri mor rengini mutlu çocuk ile mavi rengini üzgün çocuk ile ve kırmızı rengini de sinirli çocuk ile ilişkilendirmişlerdir.⁹¹

Okul öncesi kurumlarında bilhassa dikkate değer bir konu olan renklerin, çocuklar üzerindeki psikolojisine ve başarısına dair yapılan her çalışma görsel mekanizmalardan beyinsel fonksiyonlarına oradan da kalplerine ve mizaçlarına etki ettiği ifade etmektedir. Böylece “*İnsanlar binaları inşa eder, binalarda insanları*” sözü gereği tasarımın, ahengin, uyumun kaliteli bir uyaran olduğu bilinmeli ve renk kombinasyonlarının merkezi sinir sistemini etkilediği unutulmamalıdır.

Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerin tefsiri ve tasnifi yapıldığında “*ebyezu*”(beyaz) ifadesiyle beyaz giydirilen melekler, beyaz ipekten elbiseler, beyaz takkeler, beyaz kalpler, tevazu, “*esvedü*”(siyah) ifadesiyle hüzn, matem, mücadele, zorluk, kasvet, zehir, şeytan, haram, mekruhîyet, “*elhamraü*”(kırmızı) ifadesiyle koku, cesaret, ateş, öfke, renkli elbiseler, kan, abdest, hayat, “*hamraü*”(sarı) ifadesiyle süs, ıssızlık, sükûnet, meyvenin olgunlaşmış hali (hayatın filizlenmesi, canlanması, umut), züht ve takva, “*ehzaru*”(yeşil) ifadesiyle güzellik, tazelik, bereket, bolluk, cennet, kuş, sevgi gibi anlamlar renklere yüklenmiş, vuku bulan her hadise ile renklerin çağrışımsal yönü, insanların psikolojik algısına ithaf edilmiştir. Bir nevi renklerin kişilik üzerindeki etkileri son zamanlarda çıkarılmış bir şey olmaktan ziyade, Asrı Saadetten itibaren dikkate mazhar olmuş bir konudur.

⁹⁰Burhanettin Keskin, Renk Terapisi Üzerine Bir İnceleme, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, ss.24-25.

⁹¹Burhanettin Keskin, “Çocukların Çizimleri Üzerine”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S 17/0 2016, ss. 88-89

3.2.6. Resimlerle Erken Tanı

Çocuk psikolojinin yaşantıdan etkilenmesi ve yaşamında resimlerle hayat bulması gerçeği 19. Yüzyıla dayanan bir gerçektir. Fakat vücuda enjekte edilen ilacın fiziksel rahatlatıcı etkisinin yanı sıra, birçok problemi de beraberinde getirmesi şikâyeti günümüze dayanan bir gerçektir. Psikolojik problemlerin ardı sıra fiziksel problemlerin baş göstermesi ise birçok tedavi ve terapi yönteminin dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu dönüm noktalarından biri de resim terapileridir. Bu nedenle resimlerle erken tanı hayat kurtarmakta, resim terapisi yöntemi de diğer tüm terapi yöntemleri gibi hastalık tanısı, öncesi, sonrası gibi süreçlerde uygulanarak ve gözlemlenerek alınan olumlu neticeler ile geliştirilmeye ve uygulama sahaları arttırılmaya çalışılmaktadır.⁹²

Bilinçdışı; bastırılan cinsel kökenli güdüler, anılar, yasaklar ve baskılar ile sürekli kabarmaktadır. Bunlar doyurulmazsa ya da başka çıkışlara yöneltilemezlerse insanda nevroz denen hastalıklara yol açabilirler. Ama "Bilinçdışını yoğunlaşan tehlikelerden koruyan doğal araçlar vardır".⁹³ Bu doğal araçlardan biri de yukarı da anlattığımız üzere, resimlerdir. Resim terapisi 1940'larda New York'ta bir meslek olarak benimsenmiş, hatta bazı bilim adamları Nazi Almanyası'ndan gelen ötenazi kurbanı ve savunmasızca öldürülen ailelerin, gaz odalarına doldurulan çocuklarından sağ kalanlara resim dersi vermek suretiyle resim yoluyla dürtülerin keşfini öğrenmiş ve hastanelerde hastalarına uygulamışlardır.

Bu alanda yapılan çalışmalarda bir diğeri ise, 55 kanser hastası üzerinde yapılan bir araştırmadır. Bu araştırmada resim terapisi seansları sonrasında ağrıda, yorgunlukta ve kaygı düzeyinde anlamlı azalma olduğu tespit edilmiştir. Şehirde yaşayan 300 kişi üzerinde yapılan diğeri bir araştırmada resim terapisi gruplarına katılan bireylerde daha az doktora gittikleri daha az ilaç kullandıkları ve resim terapisi almayan gruba göre daha az depresif bulgu gösterdikleri ve kendilerini daha iyi hissettikleri saptanmıştır.⁹⁴

Edward De Bono, çocukların yaratıcı düşüncelerini saptamak doğrultusunda deneysel çalışmalar yapan araştırmacılardandır. Bono çalışmalarından birini "Çocuklar Sorun Çözüyor" adlı kitapta sunmaktadır. İngilizce'de "Children Solve Problems" olan bu kitapta çocuklara ilginç sorunlar verilmekte ve çocuklardan bu

⁹² Burcu Bostancıoğlu ve Mehmet Emin Kahraman, "Sanat Terapisi Yönteminin ve Tekniklerinin Sağlık İyileştirme Gücü Üzerindeki Etkisi", *Beykoz Akademi Dergisi*, S 5/2, 2017, s. 157.

⁹³ Sabahattin Eyüpoğlu, *Çocuk ve Sanat*, Çocuk Sayısı, S 7, İstanbul 1962, s.7

⁹⁴ Burcu Bostancıoğlu Ve Mehmet Kahraman, "Sanat Terapisi Yönteminin ve Tekniklerinin Sağlık – İyileştirme Gücü Üzerindeki Etkisi", *Beykoz Akademi Dergisi*, Ekim 2017, s.157.

sorunların çözümlerini çizgilerle anlatımı istenmektedir. “Kedi ile köpeğin dövüşmesini engelleyiniz”, “Bir Uzay roketi tasarlayınız ve donatınız”, “Eğlence makinesi yapınız.” gibi toplam dokuz sorunun çözümleri de çok ilginç komik sevimli düşündürücü çarpıcı ve yaratıcıdır.⁹⁵ Bu çalışmada da görüldüğü üzere, bir yandan resimlerle eğlenceli bir tanı ortamı oluşturulurken, diğer yandan bu tanıya dair her veri en doğal yöntemle alınmaktadır. *Resimlerle erken tanı* ile teşhisi yapılacak olan çocuğun, çizdiği herhangi bir resme “Senden; nelere maruz kaldığını, neler yaşadığını çizmeni istiyorum” yerine, “Ne çizersen çiz bu kâğıt sana ait. Çizdiğin her şey benim için çok değerli” diyerek erken tanıya başlanılmalı ve resmin bu tanı için tek kriter olmadığı ve sair bilgiler ile beraber bir değer ifade ettiği bilinmelidir.

Unutulmamalıdır ki, resimlerle erken tanı, çocuğa nokta atışı teşhis koymak değildir. Aileden alınan anamnez, taramalar ve ölçümler doğrultusunda, okul fobisi, kardeş kıskançlığı, regresyon, cinsel kimlik karmaşası, düşük benlik algısı, zayıf dürtü kontrolü ve takıntı gibi birçok alanda kuvvetli bir teşhis aracıdır. Bu konuda literatürdeki diğer çalışmalara bakmanın da faydalı olacağı kanaatinde olmakla birlikte, Eric Stern’in *Resimlerle Psikolojik Teşhis* kitabını da önermekteyiz.

3.2.7 Riskli Resimler-Riskli Çocuklar

Ailesel veya toplumsal şiddete ya da cinsel istismara uğramış, doğuştan ya da sonradan edinilmiş zihinsel, psikolojik ya da fiziksel engelinden ötürü travmatik bir duruma maruz kalmış, yükünü ömür boyu omuzlarında taşıyacağı durumlarla karşılaşmış bir çocukla sözlü iletişime geçmek mümkün müdür? Ya da sözlü iletişimden edinilen bilgiler ne kadar derin analiz edilebilir, güvenilebilir ve sağlıklı olur?⁹⁶ Bu nedenle çocuk resimleri, çocuk psişizmine girebilmenin ustaca yollarından biridir. Doğru zamanda, doğru uyaranlarla ve yeterli materyaller ile doğru analizleri yapabilmek, riskli çocukları riskli resimlerle tanıyabilmek adına önem arz etmektedir.

Her çocuk farklılaşan bir çevreye doğmakta, bu farklılaşmalar zamanla uyum zorluklarına sebep vermektedir. Belli genetik kodlarla dünyaya gelen çocuk, üzerine bir de sosyal çevrenin öğretisel baskısı eklendiğinde psikolojik sıkıntılar baş göstermektedir. Çocukların bu sıkıntıları bir yetişkinin ruh hastalığı gibi değil de rüya ve kâbuslar, uykuda konuşma, davranış bozuklukları, yeme içme sorunları, enüresiz,

⁹⁵Edward De Bono, *Çocuklar Sorun Çözüyor*, Çev. Feryal Halatçı, İnkılab Kitabevi, 1995, ss. 13

⁹⁶ Recai Akar ve Esranur Arslan, “Bir İletişim ve Terapi Aracı Olarak Çocuk Resimlerinin Analizi”, *Avrasya Sanat ve Medeniyet Dergisi*, S.1/21, Mayıs 2018, s.18.

enkoprezis, kardeş kıskançlığı, parmak emme, ve tırnak yeme gibi, korkular ve takıntılar şeklinde tezahür etmektedir. Eğer çocuğun psikolojik anlamda sağlam bir gelişme göstermesi isteniyorsa, bu güçlüklerin zamanında ele alınarak incelenmesi ve normal gelişimin önünü kapatan engellerin kaldırılması gerekmektedir.

Riskli resimlerde dikkat edilecek hususlar aslında bir takım ölçütlerden oluşmaktadır. Kendine güveni olmayan çocuğun küçücük figürlerden oluşan resmi *kişilik ölçütü* unsurlarındandır. Ellerini arkadaşlarıyla birleştirmiş, ağızları çizilmiş resimler *ilişki ölçütünü*, renklerin hoş kombine edildiği, düzenin ve ferahlığın yansıtıldığı resimler *mutluluk ölçütünü* göstermektedir. Mat, baskın, kesici aletler ve cinsel organların olduğu resimler *istismar ölçütünü* gösterirken, çizilen gözler ve kardeşler *kıskançlık ölçütünü* göstermektedir.

Kimi zaman da resimlerde kullanılan metaforlar, yaşanan durumu birebir yansıtmak zorunda değildir. Bazen çocuk televizyondan izlediği ve maruz kaldığı bir takım olumsuz öğeleri de kendi hayatına taşıyarak çizebilmektedir. Bu durumda resme çizilen bir takım organların varlığı doğruca istismar durumunu düşündürmemelidir. Etraflıca düşünülmeli, eldeki veriler sübjektif şekilde analiz edilmelidir. Bazen de çocuk mutlu resimler, mutlu kombinler ve renk cümbüşleri kullanarak resmini icra etmektedir. Bu durumda ise “Çocuk mutludur, hiçbir sıkıntı baş göstermemiştir” diyerek rapor verilmemeli, çocuğun olduğu yerde resmin zıtlıklara gebe kalabileceği sonucu ve riskli çocukların riskli resimler oluşturabileceği unutulmamalıdır.

3.2.8 Çocuk Resimlerinde Öğretmen Etkisi ve Algısı

Aşağıda, öğretmenin çocuğa vermiş olduğu dönütlerden ve bu dönütlerin oluşturduğu etkilerden bahsedilecektir.

Övücü Biçim; Çocuğun çizmiş olduğu resme “Aferin sana!”, “İşte bu!”, “Süpersin!” gibi ifadelerle dönüt verilmesidir. Bir nevi takdir etmektir. Bu ifadeler bir yandan çocuğu desteklerken, diğer yandan ileriye dönük hamlelerine ket vurabilir. Yani çocuk “Benim geldiğim en son yer burası” diyerek gelişimini durdurabilir. Bu yönden olumsuz ve sınırlandırıcı yanları da vardır.

Yargılayıcı Biçim; Çocuğun çizmiş olduğu resme “zayıf”, “iyi”, “orta”, “pekiyi” şeklinde kademeli olarak geri dönütlerin verilmesidir. Bu biçimin en güzel yanı, kötü de olsa çocuğun seviyesinden haberdar olmasıdır. Fakat gelişim açısından zararı ise, tüm çocukları tekdüzeleştiren bir eşitsizliğe sebebiyet vermesidir. Örneğin, gelişimsel yetersizliğe sahip olan çocukların “Ben hiçbir işe yaramıyorum” şeklinde

dışlanmasına sebep olmaktadır. Bu da öğretmen ve çocuk arasında güvensizliğe sebep olmaktadır.

Değerli Biçim; Öğretmenin çocuk resimlerine verdiği ‘hoşuma gitti’, ‘çok mutlu oldum’ tarzından ifadeler bu yaklaşıma girmektedir. Bu yaklaşımda önemli olan çocukların yaptıkları çizimlere değil çizim yaptıkları zamana verilen değeri hissettirmektir. Çocuklar yaptıkları çizimlerde anne-babalarını ya da öğretmenlerini mutlu etmek için değil, kendi hislerini anlatmak için çizmelidirler. Zamana değil ürüne önem vermek, sanat açısından sınırlandırıcı durumdur. Bireyler çizimlerinde anlatmak istedikleri duygu ve düşüncelerini başarılı bir şekilde aktarırlarsa çizim değer kazanır. Ancak çocukların gelişim özellikleri unutulmamalıdır. Her yaştan çizim özelliği farklıdır. Bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.⁹⁷

Sorgulayıcı Biçim; Çocuğun çizmiş olduğu resmi, “Sen bu resimde neredesin?”, “Bu çocuğun üzüldüğü ya da korktuğu bir şey var mı?”, “Nelerden hoşlanıyor?” gibi sorularla açmasıdır. Sorgulayıcı biçimde verilen cevaplar çoğu zaman tatmin edici olmayabilir. Özellikle erken çocukluk döneminde her sorunun mantıklı bir cevabı olmadığı için, sorulan sorulara doğru cevap vermeyebilir, geçiştirmek isteyebilir ya da “bilmiyorum” diyebilir. Bu nedenle sorgulayıcı biçim de her zaman sağlıklı cevapların alınamayacağı bilinmeli, bundan kaynaklı endişenin önüne geçilmelidir.

Araştırmacı Biçim; Çocuğun çizdiği resme “Bu resim ne anlatıyor”, “Bana bu resim hakkında neler söylemek istersin”, şeklinde dönüt verilmesidir. Bu tip yönergeler, çocuğu hesaba çeker gibi değil de yargılamaksızın yapılmalıdır. Çocuğun resminden çok, üzerinde durduğu soruların önemi ortaya çıkmaktadır.

Düzeltemeci ve Yöneltilici Biçim; Çocuğun çizdiği resme, “Buraya babayı çizmemişsin, baba olmadan aile tamamlanmaz!”, “Resimde eksik bir şeyler görüyorum, mesela evin penceresi yok mu?”, “İnsanın kuyruğu olur mu, bu hayvanlara özel bir durumdur!” gibi düzeltici ifadelerle dönüt yapılmasıdır. Bu yaklaşım öğretmenin, çocuğun hayal dünyasına, yaratıcılığına ve gelişimine müdahalesi gibi olduğu için doğru bulunmamaktadır.

Bir ülkenin geleceği olarak görülen şimdinin çocukları, öğretmenlerin ellerinde yoğunlukta ve şekil bulmaktadır. Hem toplumun hem de insanlığın vazgeçilmez

⁹⁷Asuman Zeynep Günaydın, *4-15 Yaş Arası Otizm Spectrum Bozukluğu Olan Çocukların Öğretmen Algılarının Resim Analizi Aracılığı İle İncelenmesi*, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2019, s. 69.

ögelerinden biri olan öğretmen, algısı ve etkisi ile değerlerin korunmasında ve sürdürülmesinde önem arz etmektedir. Ericsson'un psikososyal kuramında belirttiği *girişkenliğe karşı aşağılık* döneminde olan çocuk, verilen dönütler doğrultusunda öz güvene sahip olacak, benliğini tanıyacak, ve bir sonraki döneme hazırlanacaktır. Bu sebeple öğretmenin algısı ve etkisi nitelikli birey yetiştirme yolunda ilk adımları oluşturacaktır.

4. BULGULAR VE YORUM

Okul öncesi dönem çocuğunun Allah, melek, cennet ve cehennem gibi dini kavramlarla ilgili tasavvurlarının işlendiği çok az akademik çalışma mevcuttur. Fakat okul öncesi çocuğunun başörtüsü takke, seccade, rahle, cami, Arapça harfler, Kur'an-ı Kerim, kurbanlık, fitre zarfı gibi tasavvurlarının işlendiği akademik çalışmalara hiç rastlayamadığımızdan bu konularla ilgili belirli bilgileri resmin çizimine, kompozisyonuna, biçimine ve rengine bakarak açıklık getirmeye çalışacağız. Bu bölümde öğrencilerin ad ve soyadları gösterilmeksizin bir tahlil yapılacak olup öğrencilerin hangi yaşa ve cinsiyete sahip oldukları, hangi kategoriye cevaplandıkları, anne baba birliktelik durumları ve çizim kaliteleri aşağıdaki tabloda gösterilecektir.

Tablo 1.1. Demografik Etkenler Tablosu

Öğrenci	Yaşı	Cinsiyeti	Kategorisi	Anne-Baba durumu	Çizim kalitesi
Ö1	6	Erkek	1	Birlikte	Üst düzey
Ö2	5	Erkek	1	Birlikte	Üst düzey
Ö3	3	Erkek	1	Birlikte	Üst düzey
Ö4	5	Kız	1	Ayrı	İyi
Ö5	5	Erkek	2	Birlikte	İyi
Ö6	5	Kız	2	Birlikte	Üst düzey
Ö7	4	Kız	2	Birlikte	İyi
Ö8	4	Erkek	2	Birlikte	İyi
Ö9	3	Kız	3	Birlikte	Orta
Ö10	4	Kız	3	Birlikte	Üst düzey
Ö11	5	Erkek	3	Birlikte	Üst düzey
Ö12	4	Kız	3	Birlikte	İyi
Ö13	6	Kız	4	Birlikte	İyi
Ö14	3	Kız	4	Birlikte	İyi
Ö15	5	Erkek	4	Birlikte	İyi
Ö16	3	Kız	4	Birlikte	Orta
Ö17	6	Erkek	5	Birlikte	Üst düzey
Ö18	5	Kız	5	Birlikte	Üst düzey
Ö19	6	Erkek	5	Birlikte	İyi
Ö20	5	Kız	5	Ayrı	İyi

Aşağıda görülen resimlerde değerler öğretmeni, Müslüman çocuk, dua, şükür ve nimete dair resimler incelenmiştir. Bu aşama da çocukların güdülenmeleri adına, önce öğretmenin, Müslümanlığın, duanın, şükürün ve nimetin ne demek olduğu sorulmuştur. Devamında şükür ve teşekkür kelimeleri üzerinde konuşulup, Müslümanlık kavramı açılmıştır. Nasıl bir öğretmenleri olursa çok sevecekleri ve sevinecekleri üzerinde tartışmalar yapıp, duanın gücünden bahsedilmiştir. Verilen nimetler ve bu nimetler karşısındaki saygı hissiyatından bahsedilerek görüşme sonlandırılmış ve beş ayrı kategoride açık uçlu sorular sorularak resim çizimleri istenmiştir.

Şekil 1.1. Dinini Anlatan Öğretmen Resmi

Genel Bilgiler: Ö1, altı yaşında erkek çocuğudur. Evin tek çocuğu olan Ö1'e "Bana dinini anlatan bir öğretmen çizer misin?" Sorusu sorulmuştur. Cevabını on dakikada çizen Ö1, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 31 yaşında olup lise mezunudur. Anne ve baba serbest meslek yapmaktadır. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi yaşından üstün düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi: "Burada dinimizi anlatan bir öğretmen var. O öğretmen hayvanları besliyor, su veriyor ve saldırgan hayvanlardan onları koruyor. Adı da Muhammet Efendi. Orada bir tane domuz var. Ama Muhammet Efendi domuz eti ile inek etini karıştırmıyor. Öyle bir hile yapmıyor. Çünkü o dürüst bir öğretmen."

Analiz / Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Çocuklar resimlerini renklendirirken iki farklı yöntem uygularlar. Birincisi dekoratif amaçla yapılan boyama, ikincisi ise rengi kullanırken realist bir seçim yapmasıdır. Dekoratif boyama yapan çocuklar resimlerini daha çok süslemeye yönelik rengârenk bir şekilde boyamayı tercih ederler. Renklendirme yaparken realist yaklaşım sergileyen çocuklar ise, etrafında gördüğü objelerin doğal renklerine uygun şekilde seçimler yapar.⁹⁸ Resme bakıldığında realist bir yaklaşım sergilenerek bulut, güneş, ağaç, tavuk ve domuzun asıl rengine boyandığı görülmektedir. Yine bulut çizgilerin kesişmesi, yukarıdan aşağıya, çizilmesi bir seçim ve iradeye dayanmaktadır. Bu çizimleri yapan bir çocuğun artık kendi kararlarını vermeye başladığını göstermektedir.⁹⁹ Bu da bizi, Ö1'in din öğretmenin vasıfları konusunda kendine ve resmine duyduğu güvene götürmektedir. Biçim olarak bakıldığında ise, iki boyutlu resimden üç boyutlu resme geçişin olduğunu, figürlerin satıhlaşmaya ve hacim kazanmaya başladığını görmekteyiz.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Resimde ağaçlar, kuşlar, bulutlar, güneş, tavuk, at, domuz ve bir öğretmen bulunmaktadır. Resmin sayfanın üst tarafına doğru çekildiği görülmektedir. Resmin, sayfanın üst bölümüne yapılması ise; yersiz bir iyimserliğin söz konusu olduğunu göstermektedir.¹⁰⁰ Bu da Ö1'in çizdiği dini amaçlı resimden etkilendiği ve kendini istemsizce iyimserliğe yönlendirdiği anlamına gelmektedir. Resimdeki yer çizgisi çok dikkat çekmektedir. Yer çizgisi kâğıt içerisine doğru ilerlerse bu yer ve gök problemlerinin çözülmeye başladığını, mekânın varlığını sezmeye başladığını göstermektedir. Artık tabii (gerçek) görme zamanı gelmiştir demektir.¹⁰¹ Buradan hareketle çocukta dini anlamında bir inkişaf başlamakta, somut düşünceden soyut düşünceye geçiş yaşanmakta, dini değerlerin kendisi için bir hareket oluşturduğunu görmekteyiz. Zira Ö1, öğretmenin bir sürü hayvanı olduğunu söylerken domuzu da oraya eklemiş, fakat öğretmenin domuz ve inek etini karıştırmaksızın sattığını ve hile yapmadığını belirtmiştir. Ö1'e "Öğretmen ticaret mi yapıyor?" diye sorduğumu da "Evet o bir öğretmen aynı zaman da çoban. Tıpkı Peygamber Efendi" gibi diyerek, din

⁹⁸ Akife Avcı, 9-14 Yaş Çocukların Resimsel Anlatımlarında Göç ve Göçmenlik Algısı, s. 21.

⁹⁹ Ali Çankırılı, "Çocuk Resimlerinin Dili", <https://www.pedagogalicankirili.com/2020/10/09/Cocuklarin-Cizdigi-Resimlerin-Anlami-Ve-Yorumu/>. (04.10.2022).

¹⁰⁰ Burcu arıcı, *Resim, Psikoloji ve Çocuğun Dünyasında Resim*, s.21.

¹⁰¹ Osman Yalçın, *Çocuk Resminin Dili*, Bir Yayınları, İstanbul 1953, s. 57.

eğitimcisinin cismani ve ruhani görevlerini birleştirdiğini ifade etmektedir. Yani Ö1'in hayal dünyasında dini öğreten kişi hem ticaretle uğraşıyor, hem çobanlık yapıyor, hem dürüst. Yapılan bir araştırmada anne-baba eğitim seviyesi ile peygamber tasavvuru arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Ailenin eğitim seviyesinden çok, din anlayışının, peygamber kavramına yaklaşımının ve bu anlayışı çocuklarına aktarış biçimlerinin önemli olabileceği şeklinde bir yorum yapılabilir.¹⁰² Bu da bizi, her akşam çocuğa okunan dini içerikli hikâyelerin çocuğu etkilediği ve hikâyelerde geçen Muhammed-ül Emin sıfatının çizgilere dönüştüğü gerçeğine götürüyor.

Yargı / Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö1, öğretmen çizerek onu havanlara çoban yapmıştır. Çobanlığı yaparken de dürüstlüğü verdiği önemi göstermektedir. Bir din eğitimcisi olarak en başta Hz. Peygamberimizden başlayarak, ticaretle domuz ve inek etini birbirine karıştırmadan satmalı diyerek, örnek insan modelini ortaya koymaktadır.

Şekil 1.2. Dinini Anlatan Öğretmen Resmi

¹⁰² Fatma Gündüz, *Okulöncesi Dönem Çocuğunda Dini Tasavvurlara Psikolojik Bir Yaklaşım*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2007, s. 58.

Genel Bilgiler: Ö2, beş yaşında erkek çocuktur. Evin tek çocuğu olan Ö2'ye. *“Bana dinini anlatan bir öğretmen çizer misin?”* sorusu sorulmuştur. Ö2 cevabını 26 dakikada çizmiştir. Ö2 okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 36 yaşında olup, lise mezunudur. Anne öğretmen olup baba serbest meslek ile uğraşmaktadır. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi yaşından üstün düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi: *“Büyük olan öğretmen sensin. Diğer öğretmen selam veriyor, sende “Aleyküm Selam” diyorsun. Kuran-ı Kerim okuyalım mı? diye soruyor, sen de “Evet” cevabı veriyorsun. İkisi de kız öğretmen, ikisi de kapalı. Okulda başörtülerini çıkarmazlar ama evde çıkarabilirler. Kur'an-ı Kerim okurken ve namaz kılarken de örtünürler. Öğretmen bize Seyit Onbaşı'yı anlatıyor. Seyit Onbaşı maalesef ki öldü. 210 hokka mermiyi topa koydu. Topu kaldırdı. Kaldırırken dua okudu. Hangisini vuracağını sordu. Bacası yüksek olan dediler. Gemiye attı. Gemi çöktü. Bir gün sonra hastalığa yakalandı. Bu hayata gözlerini kapadı.”*

Analiz / Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Ö2, resminde kahverengi, turuncu ve mavi renkleri kullanmıştır. Turuncu, dinamik bir renk olup, sıcaklığı, hareketi ve yaşama kudretini anlatır. Duyguları canlandırır ve genellikle mutluluk ve neşe verir.¹⁰³ Ö2 son derece hareketli ve dışa dönük bir çocuktur. Ö2, dini anlatan öğretmen algısını vatanseverlik ile, vatanseverlik algısını ise, enerjik yapısı ile birleştirmiş, hareketi, heyecanı ve dinamizmi bu renkler ile tercüme etmiştir. Biçim olarak bakıldığında ise, Seyit Onbaşı'nın sırtındaki mermiden gövdesinin de görülmesi sebebiyle saydamlık özelliğinin olduğu görülmektedir. Çünkü çocuk resimlerindeki saydamlık, kolların ve bacakların elbise içerisinden görülmesi, evden içerinin yansıtılması gibi durumlardır. Resmin bütününe hâkimiyet söz konusudur. Figürler coşkuyu ve kazanma arzusunu dile getirircesine ellerini açmıştır.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Değerler eğitimi açısından bakıldığında, dini anlatan öğretmenlerin başlarının kapalı olduğu ve birbirlerine selam verdikleri görülmektedir. Bu selam ise baloncuklarda yazmaktadır. Bu figürlerin Ö2 açısından değer ifade ettiği görülmekte ve, “Eğer temsil ediyorsa yaşamalıdır.” diyerek bu konudaki tavrını belirtmektedir. Kaynaklarda ağzın oral doyum ve cinsellikle ilgili olduğu yazılır. Genellikle çocuk resimlerinde kalın

¹⁰³Gonca Erim, “Rengin Psikolojik Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.1/13, 2000, s. 12.

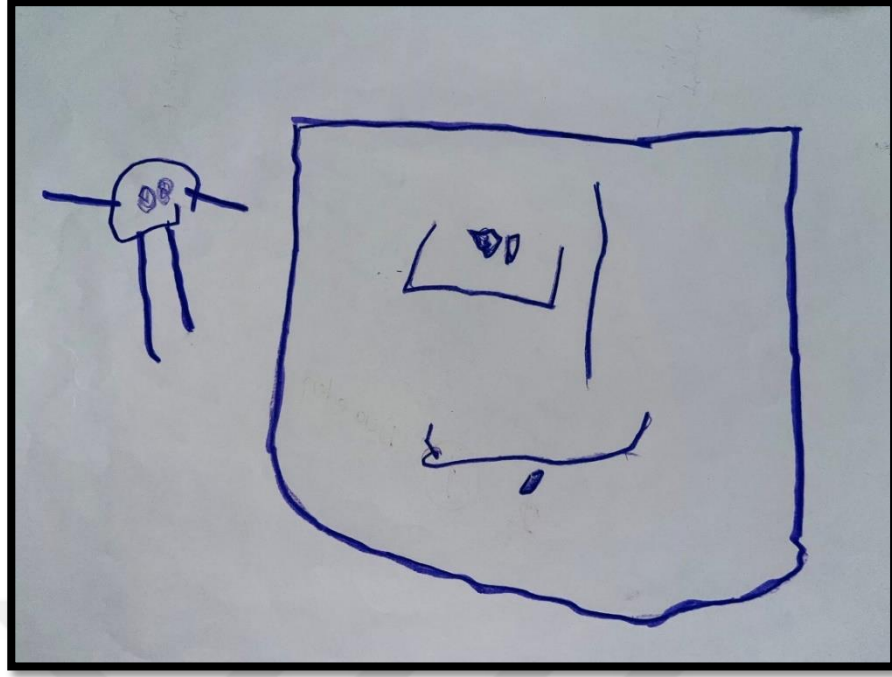
çizgilerle çizilmiş ve dişlerin görüldüğü açık ağız çizimleri insanlarla konuşma isteğini yansıtır.¹⁰⁴ Bu bilgiye bakıldığında Ö2'nin konuşmayı çok seven, iletişime açık bir yapıda olduğu desteklenmektedir. Belki ağız faktörüne değerler eğitimi açısından bakıldığında öğretmenin dini duaları sürekli ağızdan tekrar ettiği gerçeğine de bizi götürebilir. Zira öğretmene sordüğümüzda Ö2'nin işitselinin çok iyi olduğunu ve öğrendiği her şeyi ifade etme çabasında olduğunu söylemiştir. Ayakların iki ayrı yöne bakar şekilde çizilmesi, büyümekle çocuk kalmak arasındaki kararsızlığa işaretler. Özerkliğin desteklenmesi ihtiyacını gösterir.¹⁰⁵ Bu bilgiye istinaden Ö2'nin yaşından daha fazla dini soru sorduğu ve her sorduğu soruya mantıklı cevap aradığı gerçeğine ulaşmaktayız. Ö2 bazen yaşına uygun hareketler sergilerken bazen bir yetişkin misali Kur'an-ı Kerim okuyabilmektedir. Dinini anlatan öğretmenin aynı zamanda vatanına da vakıf bir öğretmen olabileceğini resmeden Ö2, bu destanı değerler eğitiminin bir parçası sayarak en sola Seyit Onbaşı'yı, ortaya mermiyi ve en sağa Kur'an-ı Kerim'i çizmiştir. Yapılan araştırmalarda sayfanın sağ tarafı geleceği, hareketi, hedefleri, akışı, adım atmayı temsil eder. Sol tarafı aileyi, geçmişi, gelenek ve bağları temsil etmektedir.¹⁰⁶ Buradan da hareketle Ö2, sola yerleştirdiği Seyit Onbaşı ile Çanakkale destanını, sağa yerleştirdiği Kur'an-ı Kerim ile geleceğe aktarılan ve ömür boyu yaşatacağı vatanseverlik duygusunu resmetmektedir.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö2'nin yapmış olduğu resim çalışmasında dini anlatan öğretmenlerinin aynı zamanda vatanseverlik duygusuna da hâkim olması gerektiğini görmekteyiz. Ö2'nin savaş ortamını görmeden resimlerinde bu kadar detaya yer vermesi, TV, tablet, internet, yazılı basın gibi birçok medya ortamından Çanakkale imgesine maruz kaldığını göstermektedir. Anneye bu durumu sordüğümüzda “Hocam bu aralar Çanakkale Destanına iyice taktı, sürekli Youtube ’dan izliyor ve bizlere soru soruyor.” diyerek bu durumu izah etmektedir. Ö2 genel olarak dinini anlatan bir öğretmenin başı kapalı, vatansever, bayrağına sahip çıkan ve Kur'an-ı Kerim okuyan bir kimse olması gerektiğini resmetmektedir.

¹⁰⁴Fatma Yağmur Çelik, *9-12 Yaş Grubu Çocukların Çizdikleri Resimlerle Depresyon, Kaygı ve Özsaygı Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 40.

¹⁰⁵Fatma Yağmur Çelik, *9-12 Yaş Grubu Çocukların Çizdikleri Resimlerle Depresyon, Kaygı ve Özsaygı Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, s. 40.

¹⁰⁶Pelin Eren, *Çocuk Resimleri Analizi*, <https://Egitimher yerde.Net/Cocuk-Resimleri-Analizi-Aile-Resmi-Testi/>. (28.08.2022).

Şekil 1.3. Dinini Anlatan Öğretmen Resmi

Genel Bilgiler: Ö3, üç yaşında erkek çocuğudur. Dört kardeşten ikincisidir. “Bana dinini anlatan bir öğretmen çizer misin?” soruna vermiş olduğu cevabını 13 dakikada çizmiştir. Ö3, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 27 yaşında olup lise mezunudur. Baba serbest meslek ile uğraşmaktadır. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi yaşından üstün düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi: “Öğretmen elif, be, te anlatıyor. Buda büyük bir sınıf tahtası. Ben de ders dinliyorum. Öğretmen dersi güzel anlatıyor. Dersten sonra ellerimize fışfıs (dezenfektan) sıkıyor.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Ö3, resminde tek renk olarak sadece moru kullanmıştır. Soğuk renkleri tercih eden çocukların duygularını bastırma eğilimi içerisinde olduğu gözlenmiştir.¹⁰⁷ Bu araştırmaya istinaden öğretmeninden alınan rapora göre Ö3’ün içine kapanık olduğu ve iletişimi çok az kurduğu saptanmıştır. Biçim açısından baktığımızda boy hiyerarşisi özelliği görülmektedir. Zira Ö3, sınıf tahtası ve harflerini resmin orta kısmına büyükçe yerleştirmiştir. İnsan figürünü, tahtaya ve harflere nispeten küçük çizmiştir. Buradan anlaşıldığı üzere boy hiyerarşisi kuralına istinaden büyük çizdiği figürleri daha çok önemseydiği görülmüş,

¹⁰⁷Psikohayat Eğitim Danışmanlık, *Çocuk Resimlerinde Renklerin Psikolojik Yorumları*, <https://www.psikohayatterapi.com/cocuk-resimlerinde-renklerin-psikolojik-yorumlari/>. (20.09.2022).

alınan rapora göre değerler eğitimi dersinde ivedilikle Kur'an-ı Kerim'e geçmeyi istemiştir.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması:

Değerler eğitimi açısından bakıldığında, dinini anlatan öğretmenin tahtaya Arapça harfleri yazmakta olduğu görülmektedir. Öğretmen, ancak bu harfleri yazarsa yahut namaz kılarsa yahut dua okursa dinini anlatmış olmaktadır. Aksi takdirde sadece sevgiyi barındırması yada saygılı olması onu salt dinini anlatan bir öğretmen kalıbına sokmaz. Zira çocuklar somut işlemlerin dışına, soyut işlemler dönemine doğru hareket eden dili, düşüncenin tekerleği gibi kullanırlar.¹⁰⁸ Bu nedenle henüz üç yaşında olan Ö3, değerler eğitimi babında belirli kalıplara sıkışmakta ve dinini anlatan öğretmenini sadece bu figürlere hasretmektedir. Ö3, resimde genel olarak kâğıdı ortalamış ki bu da çocuğun o anki ruh haliyle çizmiş olduğu resmi simgelemektedir. Buradan hareketle çocuğun kendini tam anlamıyla resme verdiğini ve çocuğun Kur'an-ı Kerim'e geçme arzusunun bir beklenti haline dönüştüğünü anlamaktayız. Öğretmeninden alınan anamneze göre ailenin de bu beklenti içerisinde olduğunu görmekteyiz. Resmin soluna çizilen öğretmen figürünün ellerinin açık olması iletişim isteğine yani “Beni Kur'an-ı Kerim'e geçir öğretmenim.” Şeklindeki temennisine işaret olabilir. Eksik bırakılan eller, kollar, bacaklar, ayaklar, burun, ağız, güvensizliğin, destek arzusunun, işareti olabilir.¹⁰⁹ Buradan hareketle çizilmemiş ayaklar, parmaklar, burun ve ağız gibi uzuvlar aslında Ö3'ün bu isteğinin gerçekleşmeme durumundan hâsıl olan güven eksikliğini ve desteği ifade ediyor olabilir.

Yargı / Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö3'ün yapmış olduğu resim çalışmasında dini anlatan öğretmenin bazı uzuvlarının eksik çizilmesi kendisinin Kur'an-ı Kerim'e geçme arzusunu yansıtmaktadır. Değerler eğitimi alanında tahtaya yazılan bu harfler yine bu isteğin gölgesinde çizilmiş ve etkisinde kalınmış figürlerdir. Genel anlamda dinini anlatan öğretmenin Arapça harfleri bilen ve öğrencilerine bunu öğreten bir kişilik sergilediğini görmekteyiz.

¹⁰⁸Hatice Sümeyye Ulcay, “İlköğretim Çağı Çocukları Dini Tasavvurunda Sosyal Doku Özellikleri, (Sakarya Örneği)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S 54/10, 2017, s. 1028.

¹⁰⁹ Çağla Ulaş, *Çocuğunuzun Yaptığı Resimler Onların İç Dünyalarını Yansıtır*, <http://www.Caglaulas.Com/Tr/List-Info.Php?Id=1049&Title>. (20.09.2022).

Şekil 1.4. Dinini Anlatan Öğretmen Resmi

Genel Bilgiler: Ö4, beş yaşında kız çocuğudur. İki kardeşten ikincisidir. “Bana dinini anlatan bir öğretmen çizer misin?” soruna vermiş olduğu cevabını 11 dakikada çizmiştir. Ö4, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 31 yaşında olup lise mezunudur. Baba serbest meslek ile uğraşmaktadır. Anne baba ayrıdır. Çizim kalitesi iyi düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi: “Sadece evin içinde açık dolaşan imanlı kadın öğretmen var. Okula gittiği zaman makyajını siliyor. Öğretmenin evinde renkli Kur'an-ı Kerim dolapları var. Dolapların kapakları kapalı. Bu öğretmen dışarda da içerde de ibadetlerini yapıyor. Öğrenciler bu öğretmeni çok seviyor. Çünkü onlara çok iyi davranıyor. Beraberce namaz kılıyorlar. Her yemekten sonra misvakla diş fırçalıyorlar.”

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Renk ilişkisine bakıldığında açık tonda pembe rengin ağırlıkta olduğu, fakat hemen hemen her rengin kullanıldığı bir kompozisyon görülmüştür. Pembe renk, literatürde geçmişte yaşanan bir problemin yada hastalığın çözümü olarak görülmüştür.¹¹⁰ Ö4, geçmişte anne ve babanın boşanması gibi önemli bir duruma tanıklık etmiş ve kendince bunun çözümünü

¹¹⁰Enil Afşaroğlu Eren, *Çocuğun Kendi Dili İçinden Resmini Değerlendirmek*, Lefke Avrupa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, s.175.

gerçekleştiriyor olabilir. Biçim olarak bakıldığında ise, net olarak saydamlık özelliği mevcuttur. Evin çatısından, penceresinden ve kapısından ziyade evin içindeki her noktaya odaklanan K1, tüm detayı bize burada sunmaktadır.

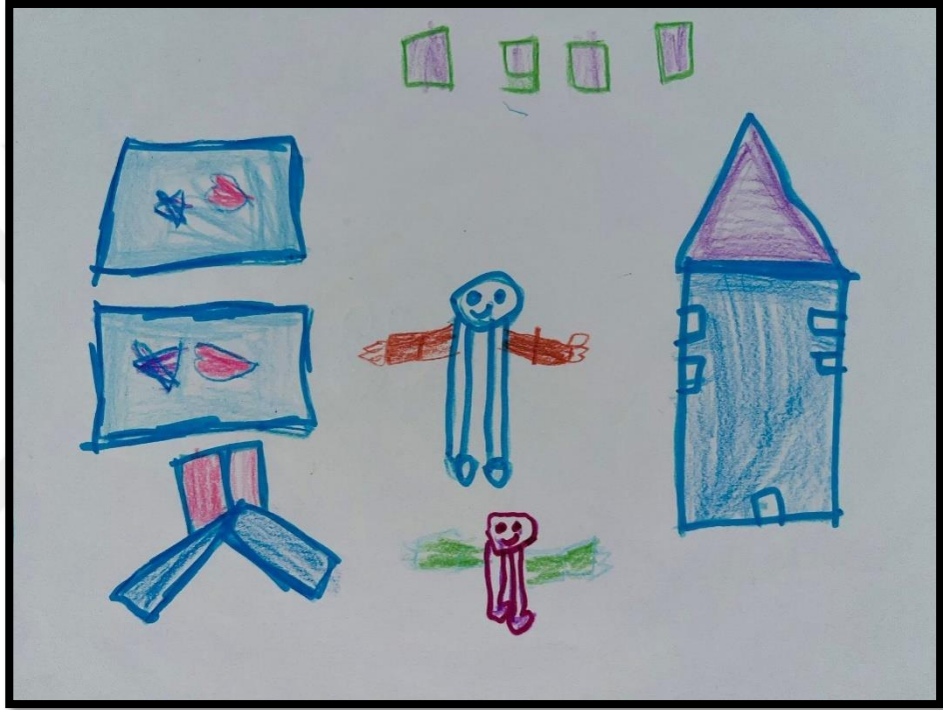
Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması:

Resimde bir öğretmen, elbise askılığı, topuklu ayakkabı, makyaj masası, renkli Kur'an-ı Kerim dolapları ve bir kapı bulunmaktadır. Ö4, "Dinini anlatan bir öğretmen çizer misin?" sorusuna mukabil açık saçlı, makyajlı ve giyimli kuşamlı bir öğretmen çizmiştir. Bunun anlamını sorduğumuzda ise, *“öğretmen evde açık ve makyajlı, dışarda ise makyajsız ve tesettürlü”* cevabını vermiştir. Ö4, bu konuda değerler eğitimi dersi nispetinde kadınlara biçilen ölçüleri öğrenmiş ve bu çizimleri yanına çizdiği elbise askılığı ile netleştirmiştir. Ö4, elbise askılığı ve rengârenk Kuran-ı Kerim dolapları ile tesettürün farzietini, makyaj masası ve topuklu ayakkabılarla ise bu yasakların yalnızca ev ortamında yapılmasına dikkat çekmektedir. Öğretmenin ellerinin açık olması çocuğun iletişime geçme ihtiyacını göstermektedir. Zira Ö4, resim sonrası heyecan içerisinde birçok figürü dini değerlendirmeye tabi tutarak anlatmaya çalışmıştır. Kur'an-ı Kerim dolapları rengârenktir. Araştırmaya göre, çocuklar renkleri seçerken nesnelerin gerçek renklerini kullanmazlar. Renk kullanımlarında duygusal etkiler hâkimdir.¹¹¹ Bu nedenle Kur'an-ı Kerim dolaplarını rengârenk çizen Ö4 için, dini imgelerin kendisinde oluşturduğu mutluluk aşıkârdır diyebiliriz. Zira siyah rahleler ve mat renklerle bezenmiş dolaplar da çizebilirdi. Tüm bu resimlere evin çatısını, kapısını ve pencerelerini ekleyen Ö4, öğretmeni bir ev ortamında değerlerini anlatan kişi ile özdeşleştirmiştir. Bu da anne/baba boşanmış olan Ö4 için, hasretini çekmiş olduğu mutlu aile yuvasını temsil ediyor olabilmektedir.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö4, dinini anlatan öğretmenin dışarıda makyajsız ve tesettürlü olabileceği, ancak evde açık ve makyajlı dolaşabileceğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra evde açık gezilebileceği ihtimaline karşı Kur'an-ı Kerim dolaplarını kapaklı bir şekilde tasarlamış ve din eğitimi anlatan bir öğretmen dahi olsa belirli kurallara uyması gerektiğini resmetmiştir.

¹¹¹ Fatma Dilanur Eren, *5-12 Yaş Çocukların Resim Becerilerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Erzurum 2020, s.17.

Hedefsiz çocuk yetiştirmek geleceği sokağa atmak gibidir. Bu nedenle çocuklar yetiştirilirken belirli hedefler konulmalı ve bu hedefler, akademik eğitimden önce ahlaki hedefler olmalıdır. Bana Müslüman bir çocuk resmi çizer misin? şeklinde sorduğumuz aşağıdaki dört öğrencimiz, ahlaki eğitimin bir parçası olan inanç ile ilgili resimler çizmişlerdir. Öncesinde, Müslümanlık ve İşlam arasındaki bağı anlatarak dini duygu ve düşüncelerin netleşmesi için güdülediğimiz öğlenciler, sonrasında Cami, Arapça dualar, bayrak ve oturarak su içmek gibi bazı edep ve adap kurallarını, İşlam inancı ile bağdaştırarak resmetmişlerdir.

şekil 2.1. Müslüman Bir Çocuk Resmi

Genel Bilgiler: Ö5, beş yaşında erkek çocuğudur. İki kardeşten ikincisidir. “Bana Müslüman bir çocuk resmi çizer misin?” sorununa vermiş olduğu cevabını 35 dakikada çizmiştir. Ö5, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 32 yaşında olup lise mezunudur. Baba ise imamdır. Çizim kalitesi yaşına göre iyi düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi: “Müslüman çocuklar cemaatle namaz kılıyorlar. Evden çıkmışlar. Camiye gitmişler. Camide rahlenin üzerinde Kur'an-ı Kerim okuyorlar. Aslında karanlık ama onları okumak için ışık yakıyorlar. İki tane seccadeleri var. Namaz kılıyorlar. Kur'an-ı Kerimler yere konulmasın diye masa çizdim. Ama sonra sildim. Çünkü taşırdım.”

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Mavi, gökyüzünün ve denizin rengidir. Sakinliği ve uyumu ifade eder. Çocuğun kendine olan güvenini gösterir. Mavi rengi kullanan bir çocuk duygularını daha iyi kontrol edebilir.¹¹² Bu resimde mavi rengi ağırlıklı olarak kullanan Ö5'in gerçekten de uyumlu ve sakin kişiliğe sahip olduğu öğretmeninden alınan bilgi arasındadır. Mavi renk hem kişisel, hem dini anlamda çocukta bir dinginlik hissi oluşturmuştur. Biçim olarak bakıldığında ise tamamlama özelliği söz konusudur. Zira bu resimde namaz değerine ek olarak çizilen seccadeler ve rahle figürleri tamamlayan unsur olarak görülmüştür.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Resimde görülen figürler; ev, seccadeler, cemaatle namaza yetişmeye çalışan iki çocuk, rahle ve ışıklardır. "Müslüman bir çocuk çizer misin?" soruna yanıt olarak çizilen bu resimde Müslümanlık ile seccade, rahle ve namaza yetişen çocuklar bağdaştırılmıştır. Namaza koşan çocukların ellerinin açık olması iletişim isteğine işaretler. Resimde bazı figürler çizilmiş ve silinerek yerine yenisi eklenmemiştir. Bu ise içsel bir kaygıya işaretler.¹¹³ Zira Ö5, kekemelik ile mücadele eden özel bir çocuktur. Bunun yanı sıra çizdiği ev ile seccadeler karşılıklıdır. Buradan babasının imamlık yaptığı cami ile evinin arasındaki mesafenin de yakın olduğunu, babanın her namaz vakti camiye yetişme telaşına tanık olduğunu anlamaktayız. Seccadelerin üzerindeki motifler, cami halılarının üzerindeki motifleri anımsatmaktadır. Zira çocuk babasının işinden dolayı camiye sürekli müşahede etmekte ve her detaya vakıf görünmektedir. Öğretmeninden alınan anamneze göre Ö5'in sakin, kızlarla olan nezaketli iletişimi ve kızlarla oynama isteği söz konusudur. Mavi bu konuda sükûneti pembe ise anaç tavrı simgelemektedir. Bu nedenle çizmiş olduğu rahle dâhil, her detay mavi ve pembe ile karıştırılmıştır. Resmin en üstünde Tüm resme hâkim olan dört ışık görülmektedir. Bu ışıklar manevi bir aydınlanmayı, manevi ortamın ışıklarla resmedilişini, gerçeğe ulaşmayı, yaratıcıdan gelen yaşam hakikatini, cazibe merkezi olarak gördüğü camiye yada caminin içerisindeki ihtişamlı avizeleri temsil ediyor olabilir. Sonuç olarak çocuktaki duygusal bağ, Müslüman çocuğun sahip olması gereken özellikler içerisine iliştilmiştir.

¹¹²İlhami Savaş, *Çocuk Resmi ve Bilinçaltı*, ss. 52.

¹¹³Fatma Dilanur Eren, *5-12 Yaş Çocukların Resim Becerilerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Erzurum 2020, s.17.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Müslüman çocuk düşüncesini dini objeler ile bağdaştıran Ö5, renk uyumları ve biçimiyle bu durumdan etkilenmiştir. Babasının mesleği itibarıyla bu motiflerin kendisine yabancı olmadığı görülmüş ve hayatının her anından biriktirdiği tüm parçaları, din eğitimi kapsamındaki bu çalışmamızda birleştirmiştir.

Şekil 2.2. Müslüman Bir Çocuk Resmi

Genel Bilgiler: Ö6, altı yaşında kız çocuğudur. Üç kardeşten sonuncusudur. “Bana Müslüman bir çocuk resmi çizer misin?” soruna vermiş olduğu cevabını 20 dakikada çizmiştir. Ö6, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 39 yaşında olup lise mezunudur. Anne baba serbest meslek yapmaktadır. Çizim kalitesi yaşından üstün düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi: “Bir tane cami var. Akşam herkes namaza gittiği için cami çok dolu. O çocuk camiye giremediği için çok üzülmüş. Bari telefonla uğraşayım diyor ve telefona yöneliyor.”

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Renk ilişkisine bakıldığında sarı ve pembe renklerin tercih edildiği görülmüştür. Ö6, sarı renk ile canlılık, enerji ve heyecan hissederken, pembe renk ile durgunluğu, sakinliği ve hafiflemeyi resmetmiştir. Belki de Ö6, Müslüman çocuğun kendisinde çağrıştırdığı cami ve telefon imgelerinin zıt etkileriyle birbirine zıt iki rengi bir arada kullanmaktadır. Biçim olarak

bakıldığında ise, boy hiyerarşisi özelliği görülmektedir. Özellikle ön plana çıkarmak istediği figürleri büyük çizmektedir. Fakat cami-çocuk-telefon üçlüsü aynı boyutlarda büyük çizilmiştir. Böylece bu üç figürün birbiriyle kıyası başa baş gitmektedir. Yani Ö6, ne telefonun hazzından ve keyfinden kaçabilmektedir, ne Müslüman çocuğa taraf çizmektedir ne de caminin manevi havasını göz ardı etmektedir diyebiliriz.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Ö6, camiye yetişemediği için üzülen bir çocuk çizmiştir. Sol tarafa ise bir telefon. Telefonun Google arama çubuğu görülmektedir. Ayrıca içinde en sevdiği uygulamalar mevcuttur. Büyük oranlı resimler; çoğu kez iç kontrolü zayıf olan saldırgan çocuklar tarafından çizilmektedir.¹¹⁴ Ö6, tüm figürleri büyük çizerek içindeki saldırganlık duygusunu göstermiştir. Zira Ö6, değerler eğitimi derslerinde çok sıkılmakta, hatta çizmiş olduğu çocuğun camiye yetişememiş olması da bundan kaynaklanmaktadır, diyebiliriz. Caminin kapı ve pencerelerinin üzgün bir yüzü anımsatıyor olması dahi Ö6'nın değerler eğitime karşı olan soğuk duruşunu anımsatmaktadır. Bu bulgulara istinaden Ö6'nın değerler eğitimi öğretmeni ile görüşülmüş ve sonuç olarak tespitimiz onaylanmıştır. Soldaki telefona bakıldığında Google arama çubuğundan galeriye, kameradan Youtube'a, dua ezberleme programından Whatsapp'a ve oyuna kadar tüm uygulamalar ayrıntılı şekilde resmedilmektedir. Ö6'ya programlar sorulduğunda, "Çocuk YouTube'u ve kamerayı çok seviyor. Akşamları ise dua ezberleme programına giriyor ve dualarını tekrar edip yatıyor" şeklinde cevap vermektedir. Buradan hareketle Ö6'nın aslında tablet ve telefonu çok sevdiğini, fakat evde ailenin baskısıyla değerler eğitimi dersini tekrar etmeye mecbur bırakıldığını anlamaktayız. Resimlerde, insan resimlerinin azlığı veya yokluğu sosyal ilişkilerde kopukluğu belirtir. İnsan figürünün çokluğu ise, sosyal ilişkilerdeki gelişmişlik düzeyini yansıtır.¹¹⁵ Bu sonuca istinaden Ö6'nın aslında sosyal bir çocuk olduğunu fakat saldırganlığı yüzünden bu sosyal ilişkilerinde kopukluk yaşadığını ve sonuç olarak kendini değerler eğitimi dersinde mutlu hissetmediğini anlamaktayız. Tüm bu nedenler Ö6'yı sosyal izolasyona zorlamaktadır. Yine bulut çizgilerin kesişmesi, yukarıdan aşağıya, çizilmesi bir seçim ve iradeye dayanmaktadır. Bu çizimleri yapan

¹¹⁴ Burcu arıcı, *Resim, Psikoloji ve Çocuğun Dünyasında Resim*. s. 20.

¹¹⁵ Mehmet Demirkol, Çocuk Resimler Yorumlama, http://Diyarbakirarge.Meb.Gov.Tr/Meb_İys_Dosyalar/2021_01/16003940_Resim_Anali_zi_Teknikleri.Pdf. (23.09.2022).

bir çocuğun, artık kendi kararlarını vermeye başladığını göstermektedir.¹¹⁶ Ö6'nın kendi kararlarını kendi aldığını, bu konuda Kur'an-ı Kerim okumak istemediği için ailesi ile tartıştığını öğrenmekteyiz. Çizilen bulutlar ve dik çizgilerin yoğunluğu aslında yapmak istemediği değerler eğitimi dersinin duygusal boşalımını göstermektedir diyebiliriz.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö6'nın camiye yetişememesi, caminin üzgün yüze benziyor olması ve hobisi olan tabletin cami ile kıyaslanarak konuşlandırılması, değerler eğitimi dersini istemiyor olmasının bir göstergesi olabilir. Bu nedenle Ö6, bariz olarak çizdiği mutsuz ağız ifadesine yer vermektedir.

Şekil 2.3. Müslüman Bir Çocuk Resmi

Genel Bilgiler: Ö7, dört yaşında kız çocuğudur. Tek çocuktur. “Bana Müslüman bir çocuk resmi çizer misin?” Sorununa vermiş olduğu cevabını 12 dakikada çizmiştir. Ö7 okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 28 yaşında olup lise mezunudur. Anne baba serbest meslek yapmaktadır. Çizim kalitesi iyi düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi “Bu öğretmen bize üç erkeği öğretiyor. Kasım, Abdullah, İbrahim. Orada çocuk su içiyor. Ama suyu ayakta içiyor. Öğretmen ona oturarak iç diyor. Sonra da

¹¹⁶ Ali Çankırılı, Çocuk Resimlerinin Dili, <https://www.pedagogicankirili.com/2020/10/09/Cocuklarin-Cizdigi-Resimlerin-Anlami-Ve-Yorumu/>. (04.10.2022).

çocuk sandalyeye oturuyor. Sınıf tahtasının üstünde guslün farzı üçtür yazıyor. Bu öğretmen çok güzel şeyler öğreten bir öğretmen. Yüzü de güzel, telefonu da.” şeklindedir.

Analiz / Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Ö7, resimde kahverengi ağırlıklı bir kurgu oluşturmuştur. Kahverengi ve siyah gibi koyu ve soğuk renkler, depresif durumların belirtisi olmasına ek olarak çocuğun agresif ve uyumsuz olduğu düşündürülebilir.¹¹⁷ Ö7, sürekli ön planda olmak isteyen, dolayısıyla bu konuda arkadaşlarıyla sorun yaşayan bir çocuktur. Biçim olarak bakıldığında ise, sandalyeye oturttuğu çocuktan yola çıkarak saydamlık özeliği net olarak görülmektedir. Zira Ö7'nin ön plana çıkarmak istediği şey, oturarak suyunu içen çocuktur. Çünkü dini derslerinde su içme adabını bu şekilde öğrenmiş ve biçim olarak bu şekilde yansıtmıştır.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Resimdeki bir sınıf tahtası, bir öğretmen, bir suluk, sandalye ve çocuk vardır. Resimde kürsü çocuklar için bir özlem olabilir. Bu özlem ise, daha iyi ve başarılı olmak için bir dürtü olabilir.¹¹⁸ Buradaki kürsü aslında sınıf tahtasını temsil etmektedir. Ö7, sınıf tahtası çizerek bir yandan öğretmenlik mesleğine duyduğu hissiyatı diğer yandan ise içindeki hırsı betimlemektedir. Zira Ö7, sınıfına sonradan katılmış ve değerler eğitimi derslerinde geridedir. Sınıf tahtasının üzerindeki yazının guslün farzı üçtür olduğunu söyleyen Ö7, öğretmenin sürekli bu marşı açtığını ekleyerek resme devam etmiştir. Bu da öğretmenin çocuğun bilinçaltına dini ilmiyal bilgilerini aşıladığı anlamına gelmektedir. Çocuğun oturarak suyunu içmesi konusunda çizdiği resim, su içme adabını temsil etmektedir. Dokuz yaşına kadar çocuklar gördüklerini değil, bildiklerini resmeder.¹¹⁹ Buna istinaden Ö7, din eğitimi alanında öğrendiği edep ve adap kuralını resmine yansıtmıştır. Kahverengi, yapılan bir çalışmaya göre %7.2 ile toprak, %4.8 ile resmiyet, acı, gizemli, sıradanlık, ağırlık, monotonluk gibi duyguları çağrıştırmaktadır.¹²⁰ Buradan hareketle Ö7, bu renk ile öğretmen-öğrenci arasındaki resmiyeti ifade etmektedir, diyebiliriz. Aynı zamanda tahtaya yazılan guslün farzı,

¹¹⁷ Eren Artun Ergül, *Ebeveynler İçin Çocuk Resimlerini Anlama Rehberi: Aslında Ne Anlatıyorlar?*, <https://www.psikologofisi.com/blog/ebeveynler-icin-cocuk-resimlerini-anlama-rehberi-aslinda-ne-anlatiyorlar>. (8.10.2022).

¹¹⁸ Sabiha Paktuna, *Çöp Çocuk Çizgilerinde ki Giz*, Boyut Yayınları, 10. Bs., Kasım 2013, s.80.

¹¹⁹ Erdem Uzunoğlu, *Resim ve Çocuk Psikolojisi*, <https://www.bebekhastanesi.com/Cocuk-Psikolojisi/Resim-Ve-Cocuk-Psikolojisi>. (03.08.2022).

¹²⁰ Eda Ustaoglu, *Renklerin İnsan Yaşamındaki Yeri*, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan 2007, s.125.

çocuğunun suyu oturarak içmesi, öğretmenin Peygamberimizin üç oğlunu öğretmesi gibi dini bilgiler kiri saklayan kahverengine bürünmekte, bu dersin güvenli bir sığınak gibi görüldüğünü ve dünyaya geliş amacımızın farkındalığını düşündürmektedir.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö7, kahverengi ile bütünleştirdiği resminde, yaratılmışlık hissiyatını yansıtmaktadır. Din dersinde öğrendiği birçok ilmi, belirli terkiplerle bilincine oturtmuş ve bu bilinç Ö7'yi oturarak suyunu içme ve bir takım farz bilgileri ifade etme olarak güdülemiştir.

Şekil 2.4. Müslüman Bir Çocuk Resmi

Genel Bilgiler: Ö8, altı yaşında erkek çocuğudur. Evde tek çocuktur. “*Bana Müslüman bir çocuk resmi çizer misin?*” Sorununa vermiş olduğu cevabını 25 dakikada çizmiştir. Ö8, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 29 yaşında olup lise mezunudur. Anne baba serbest meslek yapmaktadır. Çizim kalitesi iyi düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise “*Bu Müslüman bir çocuk ve bayrağını çok seviyor.*” şeklindedir.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Renk ilişkisine bakıldığında Ö8, kahverengi bir vücut çizerek topraktan gelen aslımıza işaret etmektedir. Biri diğerinden baskın bir renk ilişkisi yoktur. Hemen hemen her rengi kullanarak resmini bütünleştirmiş, fakat silik tonda bastırmaksızın yapmış, resmi yaparken de sıkılmış bir hal almıştır. Biçim ilişkinse bakıldığında bariz olarak saydamlık özelliği söz

konusudur. Zira Ö8, çizdiği figürün kalbine ay yıldızı koyarak saydamlaştırmış ve Müslüman çocuğun özünü yansıtmak istediği gövdeyi görünür hale getirmiştir.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Resme baktığımızda Ö8, ay yıldızı kalbine yerleştiren bir çocuk çizmekte, tekrar ay yıldız çizerek resmin sağına yerleştirmektedir. Yapılan araştırmalarda sayfanın sağ tarafı geleceği, hareketi, hedefleri, akışı, adım atmayı temsil eder. Sol tarafı aileyi, geçmişi, gelenek ve bağları temsil etmektedir.¹²¹ Ö8'in ay yıldızın sağ tarafa yerleştirmesi Müslüman çocuğun ay ve yıldızdan oluşan vatanseverlik duygusuna sahip olması gerektiğini ve bu duygunun gelecekte de aynı minval üzere ilerlemesi gerektiğini anlatmaktadır. Perkins, prognozu kötü fiziksel hastalıkları olan 3-12 yaş grubu çocuklarla yaptığı çalışmalarda siyah ve kırmızının en sık kullanılan renkler olduğunu vurgulamıştır.¹²² Bu nedenle ay ve yıldızı kırmızı bir bayrağın içine yerleştirmektense rengârenk çizen Ö8, kırmızının çocuklar üzerindeki negatif etkisinden¹²³ kaçarak gökkuşağı mutluluğuna sahip olduğunu göstermektedir. Bu da Ö8'in Müslüman çocuk algısında en çok mutlu ve vatansever bir çocuk olması gerektiği görüşünü anlatmaktadır. Çizdiği çocuğun baş hariç tüm uzuvlarını kahverengiye boyanan Ö8, vücut elementiyile toprak elementini birleştirtircesine din eğitimi dersindeki fanilik gerçeğini yansıtmaktadır, diyebiliriz. Burada Ö8'in bu dersi yaşadığını ve "topraktan geldik ona döneceğiz" gerçeğini renk ile ifade ettiğini görmekteyiz. Müslüman çocuğun kalp kısmına ay ve yıldızı yerleştiren Ö8, figürün ellerini yaşasın dercesine açarak içindeki konuşma arzusunu dile getirmekte, Müslüman çocuğun bu duyguyu dini değerler ile buluşturduğunu göstermektedir.

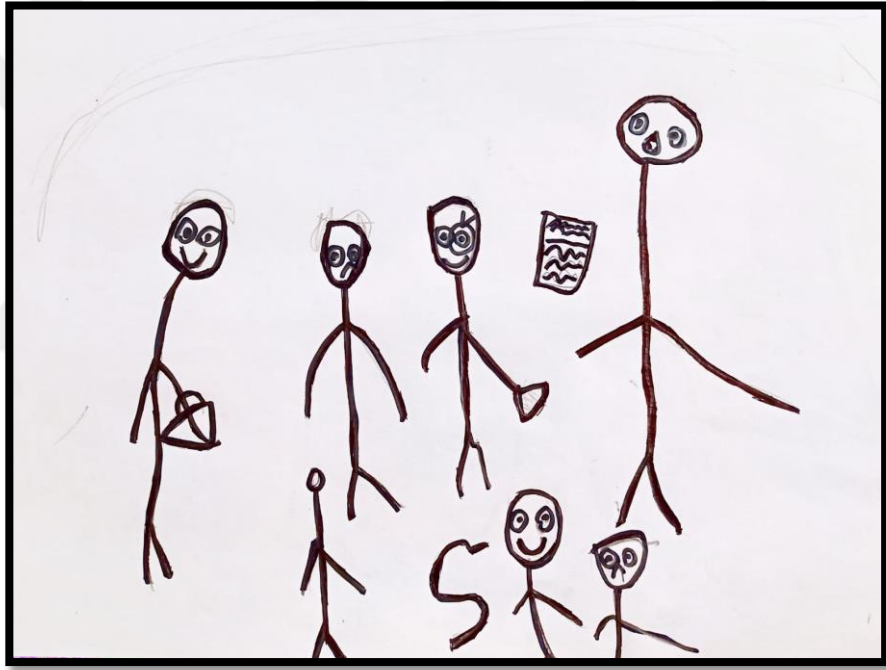
Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö8'in Müslüman çocuk ile vatanseverlik duygusunu birleştirdiği görülmekte, kullanılan renk cümbüşü ile bu etkiyi mutluluk ile göstermektedir.

¹²¹Pelin Eren, *Çocuk Resimleri Analizi*, <https://Egitimheryerde.Net/Cocuk-Resimleri-Analizi-Aile-Resmi-Testi/>. (28.08.2022).

¹²²Enil Afşaroğlu, *Çocuğun Kendi Dili İçinden Resmini Değerlendirmek*, Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, s.161.

¹²³ Psikohayat Eğitim Danışmanlık, *Çocuk Resimlerinde Renklerin Psikolojik Yorumları*, (20.09.2022).

Dini eğitimlerimizde çocukların sıklıkla karşılaştığı dua kavramı, çocukların taklit ederek tecrübe ettiği, duyduğu, gördüğü ve bazen anlamlandıramadıkları bir durumu ifade etmektedir. Çocuk dua kavramını öğrenirken süreci çok anlamasa da, sonucu net olarak bilmektedir. “Dua edersek Allah bizi duyar, üzölmeyiz ve yalnız kalmayız” şeklinde tasavvurların çocukta hâkim olduğı göröölür. Çünkü çocuk, fıtrata itibariyle içindeki sığınak içgüdüünü, gücü sınırsız olan kutsal bir varlığa iletmektedir. Sofraya besmele-i şerife ile başlamak, yatarken duasını okumak ve dedesiyle cumaya gitmek gibi faaliyetler çocuğa yabancı olmadığı için aşğıdaki dört resmimizde duaya dair “okumak” kelimesi ön plana çıkmaktadır. Resimlerde duanın çocuklar indindeki gücünün, Kur’an-ı Kerim okumak, dua okumak, Arapça harfler çizmek ve kurban kesmek gibi faaliyetler olduğı göröölmektedir.

Şekil 3.1. Dua Eden Bir Çocuk Resmi

Genel bilgiler: Ö9, dört yaşında kız çocuğudur. İki çocuktan büyüğüdür. “*Bana dua eden bir çocuk resmi çizer misin?*” Sorusuna verdiği cevabını 17 dakikada çizmiştir. Ö9, okul öncesi eğitimi almakta olup değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 35 yaşında Ziraat mühendisidir. Baba çalışmamaktadır. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi orta düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise “*Babam artık işe gitmeyi düşünüyor. Uzun zamandır işe girmek istiyor. Babam mutlu olsun diye gökkuşağı çizdim. Benim elimde su var. O suyu mutlu olsun*”

diye babama veriyorum. Yanımda Kur'an-ı Kerim var babama dua ediyorum.” şeklindedir.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Bu resimde “Dua eden bir çocuk çizer misin?” sorusuna cevap aranmaktadır. Çizimde renk kullanımının olmaması dikkat çekmektedir. Çizimlerin nispeten zayıf olduğu görülmüştür. Biçim olarak bakıldığında ise, Ö9 sayfanın orta kısmını kullanmakta ve o anki ruh halini yansıtmaktadır. Düzleme özelliği görülen resimde çizimler henüz satıhlaşmamıştır. Yer çizgisi kullanılmamıştır. Ö9, taşıdığı endişeyi, öfkeyi ve mutsuzluğu adeta resmine yansıtmıştır.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Ö9, en sağa babayı çizmiştir. Baba resimde endişelidir. Zira baba 15 Temmuz sebebiyle işinden çıkarılmış ve hala bir işe başlayamamıştır. Sağdan ikinci kişi Ö9’dur. Baba mutlu olsun diye elindeki bardak ile babaya su vermektedir. Ö9 ile baba arasındaki Kur'an-ı Kerim detayı ilgi çekicidir. Zira Ö9, babanın mutsuzluğuna fazlasıyla maruz kaldığı için dua içgüdüsünü ortaya çıkaracak bir obje kullanmaktadır. Sağdan üçüncü Kişi babaannedir. Baba azıcık ferahlamak için babaanneye gitmek istemiştir. Fakat bu sefer de babaanne mutsuzdur. En soldaki kişi ise yine babadır. Baba figürü bu sefer mutludur. Zira elindeki iş çantasıyla işine gitmektedir. Resmin alt kısmındaki uzuvsuz figür annedir. Annenin yanında s şeklinde çizilen rakam 5 TL'dir. Anne çok para kazanmalı, Ö9 ve kardeşini mutlu etmelidir. Ö9’un aile resmine bakıldığında o anki ruh halini yansıttığı görülmektedir. Zira kâğıt ortalanmıştır. Yapılan çalışmalarda en soldaki figürün en sevdiği veya en çok çatışma yaşadığı kişi olduğu söylenmektedir. Resimde baba figürünü hem resmin sağına hem de soluna yerleştiren Ö9, aile değeri bağlamında en çok babanın sıkıntılı durumlarına maruz kalmış ve yaşanan 15 Temmuz olayının mağduru olarak babanın bu durumundan ancak dua içgüdüsü ile kurtulacağını düşünmüştür. Ö9, aile değerinin merkezinde yer alan asıl sorunu bu şekilde ortaya çıkarmış, öğretmeniyile konuşulduğunda aynı veriler kendisinden de alınmıştır. Anne aile değerinde en alt konumu temsil etmiş, bir nevi sorunun en az görüldüğü nokta olarak tercih edilmiştir. Baba üzerine yoğun bir kanaat getiren Ö9, tüm bu sorunları para ve Kur'an-ı Kerim gücüyle çözebileceğini düşünmektedir.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Elde edilen bulgulara bakıldığında aile ile ilgili çok net ifadelerin olduğu görülmüştür. Babanın 15 Temmuz olaylarında işinden olması konusu, Ö9’u tüm benliği ile etkilemiş, annenin çalışıyor

ve para kazanıyor olması ile ailevi dengeler şaşmıştır. Babanın mutsuzluğu ile mutsuz görünen Ö9, hiçbir renk kullanmayarak bu melankolik durumu ortaya koymuştur. Ö9, tüm bunların üstesinden çizdiği Kur'an-ı Kerim ile gelmeye çalışmış ve duanın gücüne inanmıştır.

Şekil 3.2. Dua Eden Bir Çocuk Resmi

Genel Bilgiler: Ö10, beş yaşında kız çocuğudur. Çocuk doğum sırası birdir. “*Bana dua eden bir çocuk çizer misin?*” sorusuna verdiği cevabını 16 dakikada çizmiştir. Ö10, anaokuluna gitmekte ve değerler eğitimi dersleri görmektedir. Anne 30 yaşında olup lise mezunudur. Baba yurt dışında inşaat mühendisi, anne ise ev hanımıdır. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi üstün düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise “*Önceden bir Peygamber varmış ve Allah’ı çok severmiş. Allah da ona teşekkür etmek için bir hayvan göndermiş.*” Yine devamında “*Kız bu ineği kurban etmeye götürüyor. Böylece Allah'a teşekkür edecek.*” şeklindedir.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Ö10, realist bir yaklaşım sergileyerek her figürü gerçekçi şekilde boyamıştır. Açık ton renklerin kullanımı optimist olduğunun işaretçisi olup, figürlerin boyutu orta düzeyde bir heyecanı tanımlamaktadır. Biçim olarak bakıldığında ise, İneği tasmaıyla bağlayarak götürmesi realizme verdiği önemi göstermekte olup, objenin nicelik ve nitelik

detaylarını koruyarak basite indirgemiş olması şematizme hâkim bir yapıyı düşündürmektedir.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Ö10, duaya mukabil bu resim ile cevap vermektedir. Ö10, genel olarak sayfanın orta kısmını kullanmış, resmi bir bütün olarak algılamış ve merkeze yerleştirmiştir. Her iki figürde mutlu ve özenlidir. Resimde Allah'a dua mahiyetinde sunulan inek, kurban olmaya götürülmektedir. Mevzu bahis olan resim, kurban bayramının da yaklaşmasıyla beraber evde bu tarz sohbetlerin yapılıyor olma ihtimalini bize göstermektedir. Araştırmaya göre bazı çocuklar, resimlerini sayfanın sağına, soluna veya ortasına çizerler. Bunlar; Machover'a göre, resim sağa yapıldığı takdirde dış dünyaya; sola yapıldığı zaman ise iç dünyasına yönelmiş olduğunu göstermektedir.¹²⁴ Resimde hayvanın sağa dönük çizilmesi dış dünyasının, gerçeklerin farkında olduğunu ve bu gerçekleri olduğu gibi kabul ettiğini sembolize etmektedir. Yani Ö10, kurban ibadetini bir dua ve amaca yöneliş ile karakterize edebilir. Ö10, genel yapı olarak, çizdiği holistik hayvan resmiyle (gerçek hayvana benzeme oranı, bütünsel), gerçekte kurbanın, bir ibadet niteliği taşıdığını anlamaktadır. Resminde ineği kurban etmek için götüren figüre turuncu ve kırmızı rengi giydiren Ö10, sınıf içerisinde de işbirlikçi ve uyumlu kişiliğe sahiptir. Zaten yapılan bir araştırmada, sıcak renkleri kullanan çocukların daha uyumlu sevecen işbirlikçi olduğu saptanmaktadır.¹²⁵ Bu ibadetin Allah'a yakınlaşmak adına kapı araladığını bilen Ö10, kurban için götürülen hayvanı mutlu çizmekte, bu ibadete vesile olan figüre de gülen yüz ekleyerek bayram havası oluşturmaktadır. Hayvanı ip ile kıza bağlayan Ö10, kurban vecibesine şahit olduğunu göstermektedir. Yani ipin vazifesi bir yandan hayvanın korunması iken, diğer yandan olgunlaşmış bir davranışa, kontrolcü yapıya ve emrin netliğine işaretir. Özetle çizdiği kız figürünün vücut şekli, gülüşü, hayvanın mutlu oluşu, kurban ibadetinin gerçekliğindeki kan, boğazlama, ölüm gibi saldırganlık duygularının ötesinde, bayramın mutlu, dostane, sevgi temelli, şükran duygularını temsil etmekte ve görmüş olduğu değerler eğitimi dersinin özünü yansıtmaktadır.

¹²⁴Burcu Arıcı, *Resim, Psikoloji ve Çocuğun Dünyasında Resim*, s.21.

¹²⁵Filiz Okuş Tezel, *Çocuk Psikolojisinde Renklerin Önemi*, https://www.tavsiyedyorum.com/makale_11450.htm. (25.09.2022).

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö10'nun yapmış olduğu resim çalışmasında kurban ibadetinin can alıcı gerçeğinden bir eser olmadığını, aksine ibadetin yerine getirilmiş olmasının heyecanını görmekteyiz. Ö10'nun kurban kesimine bu kadar vakıf olması ve resimlerinde detaya yer vermesi, TV, tablet, internet, yazılı basın gibi birçok medya ortamından ya da ailesinden kurban imgesine şahit olduğunu göstermektedir.

Şekil 3.3. Dua Eden Bir Çocuk Resmi

Genel Bilgiler: Ö11, altı yaşında erkek çocuğudur. İki çocukta ikincisidir. “Bana dua eden bir çocuk çizer misin? Sorusuna vermiş olduğu cevabını 25 dakikada çizmiştir. Ö11, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 34 yaşında olup üniversite mezunudur. Anne direksiyon eğitmeni baba muhasebecidir. Çizim kalitesi üstün düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise, “Oraya çizdiğim adam Kur'an-ı Kerim okuyor ve dua ediyor. Allah onu bütün tehlikelerden koruyor. Adam korunuyor. Mesela kurt geliyor adamı ısırtıyor. Ama adamı bir yeri bile çizilmiyor. Sonra kafasına yıldırım düşüyor ama hiçbir şey olmuyor Sonra kafasına yanardağ ve buz dikenini düşüyor. Hiçbir şey olmuyor. Çünkü Kur'an-ı Kerim ile dua ediyor. Allah, adamı bütün tehlikelerden koruyor.” şeklindedir.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişisine Etkisi: Resmin bütününe bakıldığında renklerin mavi, siyah ve kırmızıdan oluştuğunu ve biçimsel olarak çizgilerin dikey şekilde ilerlediği görmekteyiz. Bu renklerin hepsini harmanladığımızda dinamizmle gelen duygusal bir kararlılığı, oluşturduğu kurguya bağlı duygusal matemi ve karamsar bir bakış açısının oluşturulduğunu görmekteyiz.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Resimde bir çocuk, yıldırım, buz diken, yanardağ ve kurt vardır. Çocuğun başına yıldırım düşüyor, yanardağlar patlıyor, kurtlar saldırıyor, fakat çocuk, duanın etkisiyle bunların hepsinden korunuyor. Resimdeki, detayların çok fazla olması dürtü kontrolüne işarettir. Çevreyi kendi kontrolü altına alma isteği, çevresindekilere karşı aşırı ilgi, kendini sınırlayamama ve duyarlılık düzeyi hakkında ipucu vermektedir.¹²⁶ Bu kurguyu inceleyip öğretmenle konuştuğumuzda, “Din dersinde duaya dair çok sorular soruyor, cevaplanmamış o kadar sorusu var ki, yanıtıyoruz ama bir sonraki gün yeni sorular ile geliyor, hepsi de fazlaca mantık içeriyor.” şeklinde cevap veriyor. Buradan hareketle altı yaşındaki Ö11’in, dini fazlaca sorguladığını, inanç ve değer yargılarını temellendirme döneminde olduğunu, ilahi âleme yönelik dua psikolojisinin filizlendiğini görmekteyiz. Ayrıca resmin sayfanın sağına doğru çizildiği görülmektedir. Bu da entelektüel alanda doyuma ulaşma arzusuna işarettir.¹²⁷ Buradan hareketle Ö11’in dini düzlemde inanırlık düzleminden çıkarak sorgulama evresine yani bilinçli evreye geçtiğini söyleyebiliriz. Çizgilerdeki sivri ve keskin uçlar saldırganlık ile açıklanmaktadır.¹²⁸ Bu nedenle öğretmeninden alınan bilgiye göre, bu resim, dini soruların karşılığını istediği yönde alamama ve sorularına cevap bulamama gibi faktörlerden hırçınlığa sebebiyet vermektedir. Ayrıca çizdiği figüre gözlük eklemesi de tüm sorularına arayış için tetikte beklediğini düşündürmektedir. Resmin geneline bakıldığında Ö11, her türlü saldırıya karşı duanın gücü sayesinde dirayet sahibi olmuştur. Yanındaki Kuran-ı Kerim’den dua okuyarak tüm felaketlerden korunan Ö11, hayaline bir bisiklet çizmektedir. Bu da bize sorularına karşın doyurucu cevaplar gelmediğini ve cevaplanamamış sorularından rahatsız olduğunu

¹²⁶ Derya Oğuz Sarıalp, *Çocuk Resimleri Yorumlama ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi*, Www.Aknetakademi.Com.Tr. (01.08.2002).

¹²⁷ Derya Oğuz Sarıalp, *Çocuk Resimleri Yorumlama ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi*, Www.Aknetakademi.Com.Tr. (01.08.2002).

¹²⁸ Derya Oğuz Sarıalp, *Çocuk Resimleri Yorumlama ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi*, Www.Aknetakademi.Com.Tr. (01.08.2002).

göstermektedir. Öyle ki, Ö11, dinimizin soyut kavramlarını anlayamadığı için özgürlüğe pedal çekmekte ve bisiklet ile karamsar duygulardan arınmaktadır.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö11'in dua psikolojisini kullanarak her zorluğun üstesinden gelme içgüdüğü vardır. Çizgilerin, figürlerin ve renklerin bütününe bakıldığında, ilahi fitratın aradığı gizil güçlerin somutlaştırılması dikkat çekmektedir.

Şekil 3.4. Dua Eden Bir Çocuk Resmi

Genel Bilgiler: Ö12, altı yaşında kız çocuğudur. İki çocuktan birincisidir. “Bana dua eden bir çocuk çizer misin? Sorununa vermiş olduğu cevabını 7 dakikada çizmiştir. Ö12, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 29 yaşında olup üniversite mezunudur. Baba mühendistir. Çizim kalitesi iyi düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise “*Ellerini açmış dua eden bir çocuk var ve çok mutlu.*” şeklindedir.

Analiz / Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Renge bakıldığında kalp, Arapça harfler, çocuğun saçları ve kolları mor olarak karşımıza çıkmaktadır. Mor rengi Çinliler ve Hristiyanlar için yas rengi olarak kabul edilir. Bunun gerekçesi olarak morun insanın coşkusunu söndüren özelliğe sahip olması gösterilmektedir.¹²⁹ Ö12’ye

¹²⁹Eda Ustaoglu, *Renklerin İnsan Yaşamındaki Yeri*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan 2007, İstanbul, s. 93.

baktığımızda, sakinliği ve huzuru seven bir yapıya sahip olduğu ve resmi çizerken bile aynı huzuru simgelediği görülmektedir. Biçim olarak bakıldığında ise, bariz bir şekilde boy hiyerarşisi özelliği mevcuttur. Zira öne çıkarmak istediği ve önemseydiği bütün objeleri büyük çizmiştir.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması:

Resimde çocuk, gökkuşağı, Arapça harfler ve kalpler bulunmaktadır. Ö12, dua eden bir çocuk çizmekte ve ellerini dua için kaldırmaktadır. Literatürde ellerin açık olması iletişime işaretler. Buradan hareketle dua eden ellerin yaratıcıyla iletişimini ifade ettiği gözlemlenmektedir. Ö12, mekândan münezzeh olan Hz. Allah’a açtığı elleri semaya doğru kaldırarak dua adabını resimde göstermektedir. Gökyüzü ve elleri arasına çizmiş olduğu gökkuşağına yer çizgisi ekleyerek zannımızca dua içgüdüsünü, her yerde geçerli bir şükür kaynağı olarak görmüş, hem gökyüzüne hem de yeryüzüne hasreden bir forma büründürmüştür. Resimde görülen Arapça harflerden elif, be, te, cim, tı, vav ve kef harfleri dini derslerinde ilerlediğini, ezbere isimlerini saymaktan da öteye yazmaya olan hazır bulunuşluğunu da göstermektedir. Buradan hareketle Ö12, dua içgüdüsünü resme yansıtabileceği olgunluğa erişmiştir, diyebiliriz. Ö12 resme eklediği kalplerle dua eden çocuk formatını kalbinde özümsemiş ve resmi çizdiği andaki mutluluğu ve keyifli hali ile kayda geçmiştir.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Alschuler ve Hattwick'e göre renkler çocukların hislerini, çatışmalarını, çektikleri zorlukları anlatabilecekleri ideal bir araçtır. Renkler çocuklar için doğayı çağırır, dolayısıyla onların duygularının rengidir.¹³⁰ Bu aracı kullanan Ö12, dua konulu resmini duygularıyla, renkleriyle, figürleriyle ve kurgu olarak çok net ifade etmektedir.

Dini değerler ile ilgili merak ettikleri soruların cevaplarını doğru şekilde alan çocuklar, hayatlarını geri kalanında sağlam bir bakış açısı ve anlam dünyasına sahip olurlar. Özünde teşekkür eden bir ailenin ve sosyal çevrenin oluşu, şükür kavramının çocukta pozitif veriler oluşturmaya vesile olmaktadır. “Allah teşekkür ediyorum” tarzında birçok hikâyenin okunduğu ve değerler eğitimi gören aşağıdaki dört öğrenci Allah’a olan şükürlerini; fitre zarfı, Peygamber Efendimizin kızları, anne ve Kur’an-ı kerim ile resmetmişlerdir. Bu öğrenciler ile resim sonunda görüştüğümüzde, annesini seven ve ona saygı gösteren birinin, yardımlaşmayı seven ve sadaka atabilen birinin,

¹³⁰Selin Şansal, *Çocukların Çizdiği Hayvan Resimlerinden Aile İlişkilerinin İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2014, s. 133.

tıpkı Peygamber Efendimiz gibi kızlarınada sevgi duyan birinin, Allah’a teşekkür ettiğini görmekteyiz.

Şekil 4.1. Allah’a Teşekkür Eden Çocuk Resmi

Genel Bilgiler: Ö13, beş yaşında kız çocuğudur. Evin tek çocuğudur. “Allah’a nasıl teşekkür ederiz?” sorusuna verdiği cevabını 13 dakikada çizmiştir. Ö13 anaokuluna gitmekte ve değerler eğitimi dersleri görmektedir. Anne 32 yaşında olup üniversite mezunudur. Baba çiçekçi, anne ise öğretmendir. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi iyi düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise “Burada bir zarf var. Ben o zarfın içine para koyuyorum 100 TL. Bu zarfı anneme vereceğim. O da fakirlere verecek.” şeklindedir.

Analiz / Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Ö13, renk olarak mavi-mor kullanmıştır. Soğuk renklerin kullanıldığı bu resimde tonlar, insanda, sakinlik, güven, rahatlık, uyusukluk gibi duyguları oluşturmaktadır.¹³¹ Mavi, gökyüzünün ve denizin rengidir. Sakinliği ve uyumu ifade eder. Çocuğun kendine olan güvenini gösterir. Mavi rengi kullanan bir çocuk duygularını daha iyi kontrol edebilir.¹³² Ö13, Allah’a teşekkür konusunun üzerinde uyandırdığı, huzuru, sükûneti, derinliği resminde ifade etmiştir.

¹³¹Deniz Özer, “Toplumsal Düzenin Oluşmasında Renk ve İletişim”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 6/3, Aralık 2016, s.272.

¹³²İlhami Savaş, *Çocuk Resmi ve Bilinçaltı*, s. 52.

Bu dönemde çocukların yaşları ve bulundukları dönem gereği mekân duygusu gelişmiştir. Fakat nesneleri henüz üç boyutlu seviyede aktarmaya erişememişlerdir. Nesnelerin konumlarını uzaklık veya yakınlık durumuna göre büyük, küçük şekilde çizimleri perspektifin farkında olduklarını göstermektedir.¹³³ Resimde verilmek istenen asıl mesajın fitre zarfı olup büyük çizilmesi, sevgi ibareleri olan kalplerin nispeten küçük ve kenarlarda olması aslında perspektif oluşumunun başlangıcına işaret etmektedir.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Ö13, resmin ortasına kocaman bir fitre zarfı çizmiştir. Zarfın kenarlarına ise küçük kalpler yerleştirerek çizdiği figürlere sevgisini eklemiştir. Resim sayfanın merkezinde ise, fikirlerdeki katılığa işaretir.¹³⁴ Buradan hareketle aile ve öğretmenden alınan bilgileri harmanlayıp Ö13'ün inatçı ve direten bir yapısı olduğunu öğrenmekteyiz. Bu katılık, Allah'a teşekkür babında fitre zarfındaki yardımların gereken kişilere ulaşabilmesi adına çok net bir şekilde kendini göstermiştir. Özellikle direk paranın çizilmeyip zarfın kullanılması önemli bir detay olarak görülmektedir. Zira paranın gizliliği, sağ elin verdiğini sol elin duymaması şeklinde düşünülmüş, gösteriş malzemesi haline getirilmemiş ve Allah'a teşekkürün en saf halini yansıtmıştır. Özellikle fitre zarfının kullanılması konusunda aileden aldığımız anamneze göre annenin çok sadaka attığını ve her Ramazanı Şerifte fitre zarfı dağıtıp kendini hayır işlerine adanmış olduğunu öğrenmekteyiz. Fakat zarfın üzerinde bulunan semaya çizilen bulutun rengi ve çizilişi melankolik bir duygu durumunu anımsatmaktadır. Zira zarfın emin ellere gidebileceği ya da Allah'a ulaşabileceği konusun da tedirginlik olabilir. Neticede ailede şekillenen Allah'a teşekkür konulu bu resim bizi, çocuğun bilincinin çevresel faktörlerden fazlaca etkilendiği yargısına götürmektedir.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö13, yaptığı fiilin farkında olup bunun verdiği güveni resmetmiştir. Zira Ö13, parayı aşıkâr çizmeyip zarfın içerisine konuşlandırmıştır. Ayrıca çizdiği sevgi dolu figürler ve renk cümbüşüyle bu farkındalığın gücünü daha net yansıtmaktadır.

¹³³Büşra Büyükbakkal, *Okul Öncesi Dönemde Olan Çocukların Ahlaki Gelişimlerinin Resim Analizi İle İncelenmesi*, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2018, s. 72.

¹³⁴Derya Oğuz Sarıalp, *Çocuk Resimleri Yorumlama ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi*, www.aknetakademi.com.tr. (24.09.2002).

Şekil 4.2. Allah'a Teşekkür Eden Çocuk Resmi

Genel Bilgiler: Ö14, dört yaşında kız çocuğudur. İki kardeşten büyüğüdür. “Allah'a nasıl teşekkür ederiz?” sorusuna verdiği cevabını 25 dakikada çizmiştir. Ö14 okul öncesi eğitimi almakta olup değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 29 yaşında lise mezunudur. Baba çiçekçidir. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Aile gelir düzeyi ortadır. Çizim kalitesi iyi düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise “*Bunlar Zeynep, Rukiye, Ümmüğülsüm, Fatıma'dır. Birbirleriyle kardeşler ve oyun oynuyorlar. Kulaktan kulağa masal okuyup eğleniyorlar.*” şeklindedir.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Renk ilişkisine bakıldığında rengârenk bir kâğıt karşımıza çıkmaktadır. Bu da Ö14'ün enerjik, mutlu ve umutlu yapısını ortaya çıkarmaktadır. Biçim yönünden tamamlama özelliği söz konusudur. Zira Peygamber Efendimizin dört kızından sadece Zeynep validemizi resmetseydi, resim eksik kalabilirdi. Bu nedenle tamamlama özelliği sayesinde dört kız kardeş çizilmiştir. Bu konuda, dokuz yaşına kadar çocuklar gördüklerini değil, bildiklerini resmeder.¹³⁵ Netice de Ö14, Allah'a teşekkürü temsil eden dört kız kardeşi kendisine öğretildiği şekilde ve sırada resmetmektedir.

¹³⁵Erdem Uzunoğlu, *Resim ve Çocuk Psikolojisi*, <https://www.bebekhastanesi.com/cocuk-psikolojisi/resim-ve-cocuk-psikolojisi>. (03.08.2022).

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Ö14, sırasıyla Zeynep, Rukiye, Ümmügülsüm ve Fatıma validelerimizi Allah’a teşekkür temalı resminde çizmiştir. Çizilen figürlerin havada ve boşlukta gibi olması, çocuğun gerçekte figürleri hiç görmemesi sebebiyle şifahi bir dostluk olarak gördüğünü ifade edebilir. Yani anlatılanla hayal edilen arasındaki somut bağın olmayışı, çocuğun resmine bir endişe taşımış gibidir. Kardeşlerin hepsinin gülen yüzü ve gözleri, dini değerlerimizin muhabbet dolu içeriğini ifade etmektedir. Ayrıca yanlara doğru açılan ellerin varlığı, kendini ifade etme ve iletişime geçme fırsatının bir yolu olarak düşünülebilir. Bu yol “Peygamber Efendimizin kızları ne güzel kardeşler, kardeş olmak şükre vesiledir, öyleyse Peygamberi Efendimizin kızları şükre vesiledir.” şeklinde bir önerme ile resimde gösterilmiştir, diyebiliriz. Ö14, birinci ve üçüncü figürü erkek cinsiyetinde çizmiştir. Bu da kendisine öğretilen değerlerin çocuğun zihninde henüz oturmadığının tezahürü olabilir. Veya Ö14, Peygamberimizin kız ve erkek çocuklarının peş peşe öğretilmesinden dolayı bir kafa karışıklığı yaşamış olabilir.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Teşekkürü temsil eden bu figürler ile din eğitimi dersleri arasında bir paralellik bulunmaktadır. Allah’a teşekkür teması bir yandan din eğitimi derslerinde işlenen bir müfredat iken diğer yandan kardeşliği, mutluluğu, sevgiyi anımsatan bir değer olarak kaşımıza çıkmaktadır.

Şekil 4.3. Allah’a Teşekkür Eden Çocuk Resmi

Genel Bilgiler: Ö15, dört yaşında erkek çocuğudur. Evin tek çocuğudur. “Allah’a nasıl teşekkür ederiz” sorusuna verdiği cevabını 19 dakikada çizmiştir. Ö15, okul öncesi eğitimi almakta olup değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 29 yaşında öğretmendir. Baba serbest meslek ile uğraşmaktadır. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi iyi düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi: “Burada anne ve çocuk var. Çocuk annesini severek Allah’a teşekkür ediyor. Çünkü Hadisi Şerifte, Cennet Annelerin Ayakları Altındadır, yazıyor.” şeklindedir.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Renk ilişkisine bakıldığında yeşil ayetlerde dört noktayı vurgulamaktadır: Bizzat yeşil renk, tabiatın neşvü neması, Cennet ve cennet elbiselerinin rengi, hayatı temsil etmesi. Resimlerde ise ruha işlediği olumlu tesiri, huzuru, sükûneti temsil etmektedir. Hatta kalp organının, bu rengin yaydığı enerji alanında olduğu düşünülür.¹³⁶ Bu araştırmalara istinaden Ö15’in yeşil rengi ile çizmiş olduğu cennet arasında maneviyatı simgeleyen bir kurgu oluşmaktadır. Biçim olarak bakıldığında ise simgesellik söz konusudur. Bu ise konudan ziyade konuya ulaşabilen semboller demektir. Konu, cennetin annenin ayakları altında olması sebebiyle annenin Allah’a teşekkür için bir yol olmasıdır. Konuya ulaşabildiğimiz simge ise anne ve çocuğun sanki cennetteymiş gibi yeşillikler üzerinde, beraberce mutlu oldukları yerde (cennette) çizilmiş olmasıdır.

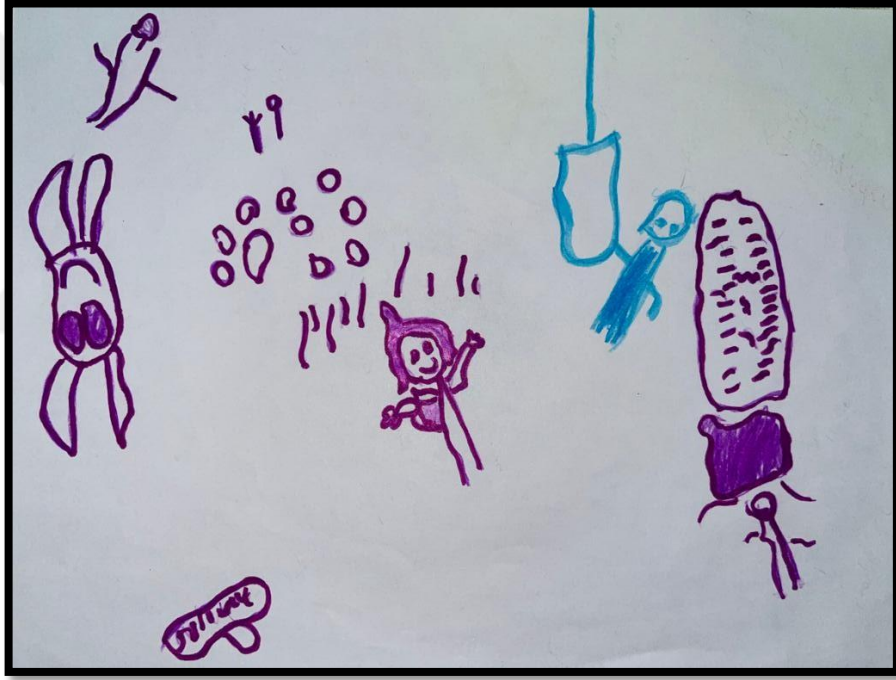
Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Ö15, “Allah’a nasıl teşekkür ederiz?” konulu resim çalışmasına anne, çocuk ve cennet çizmiştir. Birçok ayette cennet yeşillik, her türlü meyvenin olduğu, huzurlu ve güzel bir mekân olarak tasvir edilmektedir. Cennetin bu şekilde olduğuna inanan ailelerin çocuklarının da cenneti, güzel bir mekân olarak tasavvur etmeleri gayet doğaldır. Ayrıca çocukların ölüm ve ölen yakınlarıyla ilgili sorularına ailelerin çoğu zaman “onlar cennette bizi bekliyorlar”, “cennete gittiler”, “ölünce iyi insanlar cennete gider” vb. şekilde verdikleri cevapların ve ayrıca cennet tasavvurlarını aktarma şekillerinin bu tasavvurun oluşmasında etkili olduğu düşünülebilir.¹³⁷ Dikkat çeken detaylardan biri çocuğun, Cennet annelerin ayakları altındadır Hadis-i Şerifini söylerken cennet olarak tahayyül ettiği çimeni gerçekten de annenin ayağının altına çizmektedir. Burada Ö15’in hadisteki mecazi söylemi, fiziksel ayağın altı düşünerek çizdiği görülmektedir.

¹³⁶ Sorularla İslamiyet, Rahman Suresi 64 ve 76 Ayetlerinde Neden Özellikle Yeşilden Bahsedilmiş?, <https://SorularlaIslamiyet.Com/Rahman-Suresi>. (21.09.2022).

¹³⁷ Fatma Gündüz, Okulöncesi Dönem Çocuğunda Dini Tasavvurlara Psikolojik Bir Yaklaşım, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2007, s. 47.

Netice olarak ise veri tabanı oluşan fakat algoritması gelişmeyen yani verilen dini eğitim derslerini ezberleyen fakat bilince hâkim olamayan Ö15 için, henüz zihin okuma becerisi gelişmemiştir diyebiliriz. Her iki figürde de gözlerin çimene yani cennete doğru bakışları, semadan iner gibi cennet üzerine süzölmeleri ve el ele mutluluk içerisinde olmaları o anı yaşarcasına resmedilmiştir. Bu da bize Ö15'in cennet konusunda mezara girip kaybolmaktan ziyade bir kuş misali yuvasına konmak gibi düşündüğünü ve gözünde mutlu bir ânı canlandırdığını göstermektedir.

Yargı/Değerlerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö15, ezberlediği Hadis-i Şerif'i somutlaştıramamış ve işlem öncesi evrede olduğu görölmektedir. Allah'a teşekkürünü annesine hürmet ve sevgi ile betimleyen Ö15, renk ve yapı itibariyle mutlu olduğu görölmektedir.

Şekil 4.4. Allah'a Teşekkür Eden Çocuk Resmi

Genel bilgiler: Ö16, dört yaşında kız çocuğudur. İki çocuktan küçüğüdür. “Allah’a nasıl teşekkür ederiz? Sorusuna verdiği cevabını 15 dakikada çizmiştir. Ö16, okul öncesi eğitimi almakta olup değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 32 yaşında ev hanımıdır. Baba serbest meslek sahibidir. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi orta düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise “Annem sürekli yorulduğu için telefonundan robot sipariş etmiş. Bende robotun gelmesi için dua ediyorum. Abim benle sürekli dövüş etmek istiyor. Benle kavga etmesin diye dua ettim. O anda havadan kum torbası indi. Buradaki çocukta benim.

Oradaki kitap ise Kur'an-ı Kerim. Ona sol taraftan yazı çizdim. Dua ediyorum.” şeklindedir.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Bu resimde çizimlerin mor renklerin kullanımı ilgi çekicidir. Zira mor: sıkıntı verici (ağır) bir sorumluluk, ya da birinin “elinin mahkûm olduğu bir durum” anlamına gelebilir. Çocuğa kaldıramayacağı bir sorumluluk yüklendiğinde, kendisinden bekleneni karşılayamayacağı endişesine kapıldığında ve gözü korktuğunda bunu çizimlerinde mor renk kullanarak açığa vurabilir.¹³⁸ Ö16, annesi sürekli mutfakta yorulduğu için üzülmekte, bu konudaki yetersizliğini bildiği için, tek yapabileceği şeyin Allah’tan yardım beklemek olduğunu düşünmektedir. Ö16, Belki de bu renkler ile kendi içinde almış olduğu duygusal sorumluluğu yansıtmakta ve kendince bunu dert edinmektedir. Ek olarak mavi renkte kum torbası çizen Ö16, aynı renkte ağabey figürü çizerek şikâyetçi olduğunu belirtmiştir. Ağabeyinin kendisine vurmasından rahatsız olan Ö16, yukardan kum torbası indirerek ağabeyine olan kızgınlığını ve duygusallığını dile getirmiştir. Zira mavi renk kasvetli, hatta moral bozucu bir etki yaratabilir, tembellik, ağırkanlılık, hayalperestlik ve duygusallık uyandırabilir.¹³⁹ Bu yüzden Ö16, mavi renk ile içerisindeki kızgınlık duygusunu yansıtıyor olabilir. Resmin biçimine bakıldığında düzleme özelliği mevcuttur. Figürler henüz satırlaşmamış, yer çizgisi kullanılmamıştır.

Yorumlama /Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Ö16, anne, bulaşıklar, resmin soluna robot, kum torbası, kardeş ve bir Kur'an-ı Kerim çizmiştir. Annesinin bulaşıklardan bıktığını dile getiren Ö16, ona bir robot çizerek yükünü kendince hafifletmeye çalışmıştır. Robotu gülen yüz şeklinde çizen Ö16, yazılarını soldan çizdiği Kur'an-ı Kerim ile duanın gücünü tam anlamıyla yaşayarak annesinin yükünü bu robot sayesinde hafifletmeye muktedir olmuştur. Burada robot, bir nevi dua ile gelen Allah’ın yardımını betimlemektedir. Robotun mutlu ifadesi annenin imdadına yetişildiğini ve Allah’ın onun dualarına karşılık verdiğini ifade eder gibidir. Diğer yandan ağabeyiyle yaşadığı kavgalar yüzünden bıkan Ö16, dua ederek Allah’tan yardım istemiştir. Duanın etkisiyle bir anda havadan kum torbası inmiş ve Ö16 buna fazlasıyla sevinmiştir. Çünkü Allah’ın yardımı sayesinde abisi ona değil,

¹³⁸İlhami Savaş, *Çocuk Resmi ve Bilinçaltı*, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 53.

¹³⁹Meral Batur, “Huzurun Rengi Mavi”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, S.6/6, 2016, s.281.

artık kum torbasına vuracaktır. Kendisini mor renkte ve elleri açık şekilde çizen Ö16, iletişime açık olduğunu ifade etmiş olabilir. Yapılan bir araştırmada parmaklarını çizerek saldırganlığını ve suça yönelik durumunu¹⁴⁰ ifade eden Ö16, durumdan hayli rahatsız olduğunu ve gerekirse kendisinin de ağabeye karşılık vereceğini ifade eder gibidir. Resimde en çok dikkat çeken durum, Ö16'nın kol ve parmakları en son çizmesidir. Yapılan araştırmada bu durumun iletişime geçmek için acele etmemek ve kendini hemen açmamak¹⁴¹ anlamına geldiğini görmekteyiz. Bu durum ise çizmiş olduğu resimde “dua eden çocuk” formunun tevekkül ile birleştiğini bizlere göstermektedir. Zira maddi olarak robotlar alınmış, manevi olarak dualar edilmiş ve resmin genel durumu duanın etkisine ve Allah'ın yardımına bırakılmıştır. Sonuç olarak Ö16, resmin genel havasında dualarına karşılık bulduğu için Kur'an-ı Kerim okuyarak Allah'a teşekkür etmektedir diyebiliriz.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Elde edilen bulgulara bakıldığında dua ile ilgili çok net ifadelerin olduğu görülmüştür. Annesinin yorgunluğuna karşı robot, abisinin hırçınlığına karşı kum torbası çizen Ö16, renkler ve biçimler ile duanın gücünü resmetmiştir.

Cenabı hakkın vermiş olduğu nimetler, her yaş dönemindeki çocuğa rahatlıkla anlatabileceğimiz bir konudur. Çünkü işin özünde gözün görebildiği her şey O'nun eseridir. Aslında değerler eğitimi kapsamında müfredat yeterli ve doğru olarak verildiğinde, “Çocuğa nimeti nasıl öğretebilirim” gibi bir başlık açmaya hiç gerek kalmaz. Çünkü çocuk, benimsediği ve sentezlediği değerlerden nimetin ne olduğunu anlamaya başlamaktadır. Aşağıda ki dört öğrencimize nimetin ne olduğu konusunda sorular sorulmuş ve envai çeşit cevaplar ve fikirler ortaya atılmıştır. Devamında ekmeğin, yağmurun, güneşin, ateşin ve gözünde en popüler cevaplar arasında olduğu görülmüş ve bu cevaplardan, Kâbe-i Muazzama, Peygamber Efendimiz ve devesi, insan vücudu ve cami olan resimleri tahlil edilmiştir.

¹⁴⁰Derya Oğuz Sarıalp, *Çocuk Resimleri Yorumlama ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi*, Www.Aknetakademi.Com.Tr. (24.09.2002).

¹⁴¹Derya Oğuz Sarıalp, *Çocuk Resimleri Yorumlama ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi*, Www.Aknetakademi.Com.Tr. (24.09.2002).

Şekil 5.1. Allah'ın Verdiği Nimetlere İlişkin Resim

Genel Bilgiler: Ö17, altı yaşında erkek çocuğudur. İki kardeşten büyüğüdür. “Allah’ın vermiş olduğu nimetleri çizer misin?” Sorusunun cevabını 15 dakikada çizmiştir. Ö17, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 27 yaşında olup lise mezunudur. Anne ve baba serbest meslek yapmaktadır. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi üstün düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise “İnsanlar Kâbe’nin etrafında dönüyorlar. Dönerken “Rabbi Yessir Ve La Tuassir Rabbi Temmim Bilhayr” okuyorlar. Kızlar siyah saçlı. Erkeklerin ise renkli renkli takkesi var. Kızlara çember yapamadım. Çünkü onu yapmayı bilmiyorum” şeklindedir.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Bu resimde okul öncesi değerler eğitimi müfredatına dâhil olan şükür kavramına dair etki görülmektedir. Ö17, her rengi kullanmış, mutlu bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Çizdiği insansı figürler henüz satıhlaşmamış, fakat çöp adam formatında da değildir. Bu sebeple Ö17 bir geçiş evresini yaşamaktadır. Karalama evresinden şema öncesi evreye geçmiş, bu evrede ilerlemektedir. Resimde görülen bir başka özellik ise düzlemedir. Çocuk “Düz kâğıda ancak düz bir resim çizebilirim.” gibi düşünmüş, iki boyutlu yapıdan üç boyutlu yapıya geçememiş, resim henüz satıhlaşmamıştır.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Değerler eğitimi açısından bakıldığında Kâbe-i Muazzama ve tavaf eden insanlarla

bütünleşik hale gelen bu resimde bir kompozisyon olduğu görülmektedir. Zira ilk başlarda yan yana çizilmiş figürler arasında her zaman mantıksal bir bağ kurulmaz. Giderek bu figürlerin daha anlamlı olarak yan yana getirilmesi¹⁴² çocuğun kompozisyon yeteneğine delalettir. Değerler eğitimi dersinin etkisiyle *Kâbe/takke/tavaf* üçlüsünü anlamlı şekilde birleştiren Ö17'nin, değerler eğitimi dersini görmeden hemen önce çizdiği resimlerde kutsal değerlere dair kutsal ve anlamlı bir imgeye rastlanmamıştır. İki yana açılan kollar insanlarla yakın ilişki kuran, sevecen kişilerin çizimlerinde görülür. Bazen de insanlarla yakın ilişki kurma isteğinin bir göstergesidir.¹⁴³ Ö17, tavaf eden her insanın ellerini çizerek onları iletişime yani duaya ve bundan doğan mutluluğa açık hale getirmektedir. Tavaf eden insanların hepsi güler yüzlü ve halinden memnun görünmektedir. Bu da Ö17'nin bu resmi çizerken dini tasavvuru ile dini hissiyatının sevinçli bir noktada kesiştiğine işaretler. Tüm kâğıdı dolduran bu figürler ile Kâbe-i Muazzama'nın gerçekte sahip olduğu kalabalık nüfusu resme yansıtmıştır. İnsanların etrafında dönerken, "rabbi yessir" duasını okuması, dönerken yapılan ibadetlerin farkındalığını ve bu ibadetlerin ağırlığını göstermektedir. Ö17, özellikle bu dua ile dönme ve yürüme işinin kolaylaşacağını umuyor olabilir. Ö17'nin nüfusa ve ibadetlerin zorluğuna vakıf olması, Kâbe-i Muazzama'yı herhangi bir medya aracından görmüş olma ihtimalini göstermektedir. Diğer dikkate değer unsur ise Ö17, tavaf eden insanlardan siyah saçlı olanlara kadın, renkli takkeli olan diğer insanlara ise erkek demiştir. Erkeklerin takkeleri yeşil ve mavi renk ağırlıklıdır. Soğuk renklerin ağırlıklı olduğu tonlar, insanda, sakinlik, güven, rahatlık, uyuşukluk gibi duyguları oluşturduğu görülmektedir.¹⁴⁴ Buna istinaden Ö17'ye takkelerin neden mavi ve yeşil olduğunu sordüğümüzda, dedesinin yeşil takkesinden bahsetmiş, anlatırken gözlerinden güven ve samimiyetin getirmiş olduğu heyecan sezilmiştir. Ö17'nin çizdiği yeşil yer çizgisi yani çimen, kendisiyle çevresi arasındaki ilişkiyi anladığına işaretler. Bununla beraber yavaş yavaş kâğıdın üst kısmına gök çizgisi de çizilmeye başlanır. Tüm bu yer ve gök çizgileri, çocuğun obje ve kendi imajıyla, yer ve gök arasındaki bağlantıyı kavrayacak zihinsel olgunlukta olduğunu gösterir.¹⁴⁵ Bu

¹⁴²Sabiha Paktuna, *Çocuk Çizimlerinde ki Giz*, s.63.

¹⁴³Lale Okyay, "6 Yas Grubu Çocukların Aile Çizimlerinde Kişilerarası ilişkiler", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008, s. 35

¹⁴⁴Deniz Özer, "Toplumsal Düzenin Oluşmasında Renk ve İletişim", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 6/3, Aralık 2016, s.272.

¹⁴⁵Ceyda Uskan, *Çocuklarda Çizimlerin Gelişim Dönemleri*, <https://www.Cocukgenpsikiyatrisi.Org/Tr/Cocuklarda-Cizimlerin-Gelisim-Donemleri>. (19.09.2022).

nedenle Ö17'nin çizdiği yer çizgisiyle kendisi ve Kâbe-i Muazzama arasındaki kutsal imajı bağdaştırıyor olması düşünülmektedir.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö17, çizdiği Kâbe-i Muazzama, tavaf eden insanlar ve takke gibi unsurlar ile Allah'ın vermiş olduğu nimetlerin kendisinde oluşturduğu etkiyi resmetmiştir.

Şekil 5.2. Allah'ın Verdiği Nimetlere İlişkin Resim

Genel Bilgiler: Ö18, altı yaşında kız çocuğudur. İki kardeşten büyüğüdür. “Allah'ın vermiş olduğu nimetleri çizer misin?” Sorusunun cevabını 20 dakikada çizmiştir. Ö18, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 33 yaşında olup lise mezunudur. Anne ev hanımı baba ise serbest meslek yapmaktadır. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi üstün düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise “*Peygamber Efendimizin elinde Kur'an-ı Kerim var. Kur'an-ı Kerimi öğrencilerine okuyor. Bir tanede devesi var. Devesi onun dünyadaki arabası. Peygamberimizin dersinin bitmesini bekliyor.*” şeklindedir.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Ortada bulunan kahverengi, duygusal olarak olgunlaşmamışlık hissi uyandırmaktadır. Zira öğretmeni ile konuştuğumuzda Ö18'nin duygusal uyaranlara yeterli yanıt vermediğini görmekteyiz. Biçim olarak bakıldığında ise, figürler hacimlenmeye ve satıhlaşmaya başlamış,

figürler sağa ve sola dönük şekillerde çizilmiş, derinlik yani perspektif duygusu uyanmış, figürler çizgi olmaktan çıkmışlardır.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Ö18, Allah'ın verdiği nimetleri çizer misin sorusuna verdiği cevabında Peygamber Efendimizi, devesini, talebelerine öğrettiği Kur'an-ı Kerim'i, karanlık bir dünyayı ve dünyaya inen merdiveni resmetmektedir. Löwenfeld şöyle demektedir; “Şema, çocuğun ruhsal yapısını ortaya koymaktadır. Bir çocuğun semasındaki, yuvarlak, kapanmayan ve güvensiz çizgilerden onun kaygılı ve duyarlı olduğunu saptayabildim; buna karşılık bir başka çocuğun, dörtgen biçimindeki gövde resminde de onun kararlılığını izleyebildim; en erken semalarda bile çocuğun kişiliği okunabilir.”¹⁴⁶ Bu araştırmaya istinaden Peygamberimizin vücut hattını dörtgen çizen Ö18, kendinden emin bir şekilde çalışmasını yürütmüştür, diyebiliriz. Zira Ö18, fikirleri net olarak resme başlamış ve aynı kararlılıkla resmi sonlandırmıştır. Bu kararlılık sadece Ö18'in kendi kararlılığı olmayıp Peygamber Efendimizin vasfının da bir yansıması olabilir. Çünkü dinlediği birçok kıssada Peygamberimizin ısrarla İslamiyet'i yaymasına şahit olmaktadır. Resimde de devesinin onu beklediğini söyleyerek, dersi bitirmeden gitmeyen bir peygamber çizmiş ve aynı kararlılığı burada da göstermiştir. Araştırmaya göre insana çizilen boyun, kişinin duygularını iyi kontrol eden biri olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁷ Buradan da kendinden yada çizdiği figürden yani Peygamber Efendimizden emin olduğu düşünülmektedir. Zira zorlukların oluşu Peygamberimizi yıldırma amaçlı aynı duygularla mücadeleye devam etmiştir. Peygamberimizin elindeki Kur'an-ı Kerim'in kırmızı olması dikkat çekmektedir. Çünkü kırmızı aşırı duyarlılık ifade eden bir renktir.¹⁴⁸ Buradan hareketle Kur'an-ı Kerim'in kırmızı renk olarak tercih edilmesi, hidayet rehberi timsali bir kılavuzun varlığına, bu kılavuzun Hz. Peygamberimiz tarafından insanlara tebliğ edildiğine ve bu duyarlılığın aslında bizzat Kur'an-ı Kerim'e olduğuna işarettir, diyebiliriz. Yine dikkat çeken bir diğer unsur, siyah çizilen dünya ve ona inen bir merdivendir. Dünyanın siyah çizilmesi zannımızca Peygamberimiz gelmezden evvelki halini temsil etmektedir. Dünyanın tam merkezine

¹⁴⁶Belgüzar Aşkaroglu, *Şiddet İçeren Çizgi Filmlerin İlköğretim Dönemi Çocuklarının Resimleri Üzerine Etkileri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Haziran 2006, s.56.

¹⁴⁷Elif Elumar, *Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Tipik Gelişim Gösteren Çocukların Aile Temalı Resimlerinde Kardeşlik Olgusuna İlişkin Yansımaları*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Temmuz 2021, s.21.

¹⁴⁸Derya Oğuz Sarıalp, *Çocuk Resimleri Yorumlama ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi*, Www.Aknetakademi.Com.Tr. (10.08.2002).

inen merdiven ise, Peygamber Efendimiz'in dünyaya teşrifiyle kapıların açılacağı, İslamiyet'in yayılacağı ve merkezden dünyaya saçılan nuru ifade etmektedir. Diğer dikkat çeken bir detay ise Peygamber Efendimiz'e çizdiği sakaldır. Sakal literatürde erkek cinsiyetinin temel belirtisidir. Erkekliği ön plana çıkarma isteği ile karakterize edilmektedir.¹⁴⁹ Böyle bir detayın eklenmesi ise peygamberlik vasfının sadece erkeklere ait olduğunun bilincinde olması ihtimalini göstermektedir. Son olarak dikkat çeken detay ise peygamberimizin devesidir. Ö18, okunan hikâyelerin etkisiyle devenin o zaman ait binek olduğunu bilmekte ve devenin yönünü sağ tarafa çizmektedir. Resmi sayfanın sağ tarafına yapmakla, çizmiş olduğu kavramın geleceğe dair kendisinde etki yaptığı görülmektedir. Çünkü sayfanın sağına çizilenler bireyselleşme, gelecekle ilgili kendine hedef belirleme ile ilgilidir.¹⁵⁰ Figürleri sol tarafa yerleştirmek, ben merkezci bir kişiliği, sağ ise çevre merkezli bir kişiliği göstermektedir. Orta kısım; bugünü sembolize eder ve çocuğun içinde bulunduğu mevcut ruh halini yansıtır.¹⁵¹ Buna istinaden Ö18, Peygamberimiz'i sayfanın ortasına yerleştirerek o anki ruh halini yansıtmış, deveyi ise sağa konuşturarak kıyamete kadar anlatılacak olan bir doğuşu ifade etmektedir, diyebiliriz.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö18, bulgular bağlamında yaşına uygun olarak çizdiği resimde Allah'ın verdiği nimetler temalı resmini Asr-ı Saadet ile sembolize etmektedir. Hz. Peygamberin Kur'an-ı Kerim'i tebliğ etmesi, devenin Hz. Peygamberi beklemesi ve dünyanın merdivenle ulaşılabilir nurani bir merkez haline gelmesi, Allah'ın verdiği en büyük nimet olarak gösterilmiştir.

¹⁴⁹Derya Oğuz Sarıalp, *Çocuk Resimleri Yorumlama ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi*, Www.Aknetakademi.Com.Tr. (2.08.2002).

¹⁵⁰Lale Okyay, *6 Yaş Grubu Çocukların Aile Resimlerinin Sosyo-Kültürel Değişkenler ve Davranış Problemleri Açısından Karşılaştırılması*, s.32.

¹⁵¹Çağla Ulaş, *Çocuğunuzun Yaptığı Resimler Onların İç Dünyalarını Yansıtır*, [Http://Www.Caglaulas.Com.Tr/List-Info.Php?Id=1049&Title](http://Www.Caglaulas.Com.Tr/List-Info.Php?Id=1049&Title). (24.09.2022).

Şekil 5.3. Allah'ın Verdiği Nimetlere İlişkin Resim

Genel Bilgiler: Ö19, altı yaşında erkek çocuğudur. İki kardeşten büyüğüdür. “Allah’ın vermiş olduğu nimetleri çizer misin?” Sorusunun cevabını 30 dakikada çizmiştir. Ö19, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 33 yaşında olup üniversite mezunudur. Anne ev hanımı baba ise serbest meslek sahibidir. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi iyi düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise, “Bir insan çizdim. Evinden çıkarken hasta olmuş. Aslında camiye gidecekmiş. Ama olmamış. Allah’ın bize verdiği nimetlerse karaciğer, kalp, böbrek, kemik, kaburgalar, akciğer, bağırsaklar, nefes boruları ve ses telleridir. İnsanı ikiye ayırdım. Bir taraf derili hali, diğer taraf ise iskelet hali. En soldaki cami ve minaresi. En üst tarafına bütün halka ses gitsin diye mikrofon çizdim. En üstünde hilal var. Camide istediğimiz gibi oyun oynayabiliyoruz. Fakat namaz kılanları rahatsız etmeden.” şeklindedir.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Ö19, camiyi ve insan vücudunu sarı renk çizmiştir. Sarı, aydınlık bir renktir, parlak, sempati ve neşe verir. Melankoli ve karamsarlık hallerinden kurtarır; akıl ve mantığın rengidir. Sarı, kasların içinde enerji oluşumuna sebep olur, yeteri kadar kullanıldığında sindirim sistemi üzerinde olumlu etkisi vardır. Sarı aynı zamanda deri için faydalıdır ve parazitlerden

kurtarır.¹⁵² Nimet değerini sarı renk ile ifade eden Ö19, nimetin getirisi olan insan anatomisine karşı fazlaca ilgi duymuş, onun kendisinde uyandırdığı şükran duygusunu, enerjisini ve heyecanını ifade etmiştir. Biçim olarak bakıldığında ise, Ö19'un realizme verdiği önemi göstermektedir. Zira insan vücudu bütün anatomik yapılar ile sunulmuş, doktor, tansiyon aleti ve steteskobu, cami ve minaresi bir bütünlük içerisinde gerçekçi şekilde çizilmiştir. Bu da bizi, Ö19'un Allah'ın nimetleri konusunda kendine ve resmine duyduğu güvene götürmektedir.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Ö19, en sola bir cami çizmekte, camiye minare, mikrofon ve hilal eklemektedir. Resmin orta kısmına bir insan anatomisi çizmekte ve insanı derili ve derisiz olmak üzere iki şekle ayırmaktadır. En sağa bir doktor çizmektedir. Doktorun malzemesi olarak önlük, tansiyon aleti ve steteskopun üstünde ise bayrağımızı resmetmektedir. Ö19, Allah'ın verdiği nimeti vücudumuz olarak tanımlamakta ve vücudumuzdaki tüm organları teker teker çizmektedir. Buradan hareketle çizmiş olduğu her organın bir işlev gördüğünü resmeden Ö19'un nimete karşı olan hayretini görmekteyiz. İskeletin kollarını açık hale getirerek iletişim isteğini dile getiren Ö19, resmin sonunda bütün organların ne işe yaradığı ses tellerine kadar anlatmıştır. Üniforma, yüksek statü sahibi olma eğilimini taşımaktadır.¹⁵³ Buradan hareketle anatomiye ilgisi olan Ö19'un Allah'ın vermiş olduğu bu nimeti doktor mesleğiyle birleştirilmesi önem arz etmektedir. İnsanı iskeleti ve derisi ile birlikte ikiye ayıran Ö19, tansiyon aleti çizerek vücut değerlerinin, steteskop çizerek kalbi fonksiyonların bir düzen içerisinde ilerlediğini göstermektedir. Bu da Allah'ın vermiş olduğu nimetleri kanıtlar niteliktedir. Resmin soluna cami çizen Ö19, camiye çizgiler ekleyerek birçok bölümlere ayırmıştır. Bu da Ö19'un, anatomik yapıya olan hayranlığının dini değerlere kadar uzandığının bir kanıtı niteliğindedir. Yani camiyi de insan iskeleti gibi bölümlere ayırmıştır. Camiye minare ve mikrofon ekleyen Ö19, Allah'ın vermiş olduğu nimetler karşısında bu savını olabildiğince insana anlatmak istediğinin bir işaretçisi olabilir. Zira Ö19, resmin sonunda bitmek bilmeyen bir heyecan ile dakikalarca bu fonksiyonları dile getirmiştir.

¹⁵² Ercüment Kalmık, *Renklerin Armoni Sistemleri*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1950, s. 38.

¹⁵³ Derya Oğuz Sarıalp, *Çocuk Resimleri Yorumlama ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi*, Www.Aknetakademi.Com.Tr. (24.08.2002).

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö19, yapmış olduğu resimde Allah'ın verdiği nimet olarak çok net bir şekilde insan vücudu çizmiştir. Bu vücut ile aslında yokluktan varlığa çıkmayı anlatan Ö19, ruhi ve cesedi münasebeti dini değerler ile birleştirmektedir.

Şekil 5.4. Allah'ın Verdiği Nimetlere İlişkin Resim

Genel Bilgiler: Ö20, altı yaşında kız çocuğudur. Evin tek çocuğudur. *Allah'ın vermiş olduğu nimetleri çizer misin?* Sorusunun cevabını 30 dakikada çizmiştir. Ö20, okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 36 yaşında olup lise mezunudur. Anne ev hanımı baba ise serbest meslek sahibidir. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi iyi düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir. Çocuğun resmi ifadesi ise “*Aslında çocuk çizecektim fakat cami kalabalık olduğu için namaza yetişememiş. Sonrada vazgeçtim. Çocuk camiye girerken Elhamdülillah diyor.*” şeklindedir.

Analiz/Değerin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Ö20, ağırlıklı olarak açık renkleri kullanmıştır. Özellikle camiyi mavi renk çizmiştir. Mavi renk kasvetli, hatta moral bozucu, bir etki yaratabilir, tembellik, ağırkanlılık, hayalperestlik ve duygusallık uyandırabilir.¹⁵⁴ Öğretmeninden alınan anamneze göre Ö20'nin, anne ve babasının

¹⁵⁴Meral Batur, “Huzurun Rengi Mavi”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, S.6/6, 2016, S.281.

boşanma aşamasında olduğunu, gelişimsel bozukluk olan kekemelik sorunu yaşadığını ve her derste moralinin bozuk olduğunu söylemektedir. Biçim olarak bakıldığında ise, net bir yer çizgisi görülmektedir. Yer çizgisi ve gök çizgisi ayrımını yapabilen çocuk bu doğrultuda uzay ve mekân kavramını daha iyi oturtmaktadır.¹⁵⁵ Buradan anlaşıldığı üzere, hem yer çizgisi hem gök çizgisi çizen çocuk çevreyle artan bağı ile birlikte olup bitenlere vakıf olduğunu göstermektedir.

Yorumlama/Değerlerin Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Ö20, "Allah'ın verdiği nimetleri çizer misin?" sorusuna verdiği cevabını bir camiyle fôstermektedir. Cami görsel olarak formata uygun çizilmiş ve yer çizgisinin üzerinde görülmektedir. Minaresi semaya değen bu cami bahçesinde çiçekler ve çimenler olan bir camidir. Resimde ilgi çeken bir detay ise bir çocuktan bahsetmesi fakat o çocuğu çizmemiş olmasıdır. Bu detay çocuğun bu resmi yapmak istememesi, dini derslere olan ilginin azlığı ya da camiye sadece büyüklerin girdiğine dair görüşü işaret edebilir. Sonuç olarak Ö20, caminin bir nimet olduğunu, yeşilliklerle dolu sakinliği andıran bir mekân olduğunu bilmekte fakat kendini oraya çizmemektedir.

Yargı/Değerin Etki Oranı Konusunda Yargı: Ö20, yapmış olduğu resimde Allah'ın verdiği nimet olarak çok net bir şekilde camiye çizmiştir. Camiyi çizen fakat havasını teneffüs etmeyen yani kendini orada göremeyen Ö20, duygusal olarak bir boşluk yaşamaktadır, diyebiliriz. Zira anne ve baba boşanma aşamasında olduğu için belki de içinden yapmış olduğu duaların kabul olmadığını görmekte, onu duyan biri olmadığını düşünmekte ve kendini bu manevi ortamdan uzaklaştırmaktadır.

¹⁵⁵Nursel Çeri, *5-6 Yaş Çocukların Resimlerine Akran İlişkilerinin Yansıması*, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya 2019, s.18.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bebeklik döneminde sosyal hareketleri gülme ve ağlamadan ibaret olan çocuk, birkaç yıl aradan sonra yerini, resim çizmeye bırakmaktadır. Çünkü bilişsel seviyesi arttıkça sentez ve değerlendirme başlamaktadır. Zamanla bu sentez, dini algıların belli bir mantığa oturtturulması için kullanılmakta ve çocuk, dini figürleri değerlendirmeye başlamaktadır. Çocuğun bilişsel seviyesi yükselmesine karşın, soyut ve mecaz konularda hâlâ yetkin değildir. Fakat dini algılar, daha anne karnında iken şekillenmektedir. Birbirine zıt gibi görünen bu durumda çocuğun dine dair algısının somutlaştırılması ihtiyacı doğmuş, bu konuda çeşitli adımlar atılmıştır. Resim analizleri de bu adımlardan biridir.

Örnekleme grubu 3-6 yaş aralığı olan bu çalışmada, çocukların resimlerinde bir takım dini figürler görülmüştür. Bu figürlerin ne anlam ifade ettiği resimlerin kompozisyonundan, kâğıdı kullanış şeklinden, renklerinden ve biçiminden çözümlenmeye çalışılmıştır. Ardından bilişsel, sosyal, duygusal ve ahlaki gelişimleri ile yaptıkları resimler arasında ki ilişkiler incelenmiştir. Elde edilen veriler öğretmenlerinden ve ailelerinden alınan bilgiler ile değerlendirilmiştir.

Araştırma esnasında öncelik, dini tasavvura sahip olan, soruları anlayabilen ve resme dökabilen çocukların seçilmesidir. Devamında yaş, cinsiyet ve anne baba birliktelik durumu gibi bazı faktörlerin mevcut olduğu homojen bir grup oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular sonucunda değerlendirme yapılmıştır.

Çocukların çiziminden önce güdülenmesini sağlamak amacıyla “Din eğitimi denilince aklınıza neler geliyor?”, “Sizce bu ders eğlenceli mi? “Dini eğitim veren bir sınıfta neler olmalı?” gibi sorular sorulmuştur. Ardından, “Bana dinini anlatan öğretmenini çizer misin?, Bana Müslüman bir çocuk çizer misin?, Bana dua eden bir çocuk çizer misin?, Allah'a nasıl teşekkür ederiz?, Allah'ın verdiği nimetleri çizer misin? Şeklinde beş ayrı kategori oluşturulmuş ve her birinden sorulara dair resim yapmaları istenmiştir. Yapılan mülakatlar sonucu, çocukların çizimleri ve ifadeleri birleştirilmiştir. Resimlerin sonunda birinci gruptaki çocuklar, dinini anlatan öğretmenin; harama ve ticarete dikkat eden, vatansever, başı kapalı ve Arapça harfler öğreten bir kişi olması gerektiğini resmetmişlerdir. İkinci gruptaki çocuklar, Müslüman bir çocuğun; namaz kılan, camiye giden, suyu oturarak içen ve bayrağını seven bir kişi olması gerektiğini resmetmişlerdir. Üçüncü gruptaki çocuklar, dua eden bir çocuğun; Kur'an-ı Kerim okuyan, kurban kesen, dua eden ve Arapça harfler

okuyan bir kişi olması gerektiğini resmetmişlerdir. Dördüncü gruptaki çocuklar, Allah'a teşekkür eden bir çocuğun; fitre veren, Kur'an-ı Kerim okuyan, Peygamber Efendimiz'in kızlarını seven ve annesine saygılı olan bir kişi olması gerektiğini resmetmişlerdir. Beşinci gruptaki çocuklar ise Allah'ın verdiği nimetleri; tavaf, Peygamber Efendimiz ve devesi, insan vücudu ve cami olarak resmetmişlerdir.

Resimler ve görüşmeler sonucunda değerler eğitimi müfredatı kapsamında aynı dersleri gören çocukların farklı algılara sahip olduğu görölmektedir. Bu duruma çocuğun bilişsel seviyesi ve aile kurumunun yaklaşımı sebebiyet vereceği gibi, öğretmenin yaklaşımı ve görsel medya gibi unsurlarda sebep olmaktadır.

Edinilen bulgularda, çocukların tasavvur ettiği dini kavramların, onları mutlu ettiği yada ilahi gücün sıkıntılı durumdan onları çekip kurtarabileceği umudu görölmektedir. Bu yönüyle bazı soyut kavramların anlaşılması güç olsa da, çocuğun çevresinde anlamsızlıkları anlamlı hale getiren, ibadetleri sevdiren, ahlaki ve dini değerleri yaşayan bir çevrenin bulunması, çocukları olumlu yönde etkilemiştir. Bazı kavramları bilmeseler de görsel anlamda bunlara şahit olmuşlar ve çoğu dini sembolleri araştırma öncesinde aile, okul ve çevre faktöründen öğrenmişlerdir.

1- Okul öncesi gelişim aşamasında yeni kavramlar peşinde olan çocuk, tahayyül ettiği her figürü sürekli değiştirdiği için, konu ile ele alınan ilk resim, ilk andaki duygu gerçekliğini temsil ettiği düşünülerek hareket edilmelidir. "Bu olmadı." diyerek kenara konulan her kâğıdın aynı gün ve saatte tekrar çizdirilmesi, çocuğun sıkılmasına ve duyguların gerçekliğini yitirmesine sebebiyet vermektedir. Özellikle dini bağlamda veriler elde edileceği için çocuğun motivesi ve resme olan ilgisi canlı tutulmalıdır.

2- Resim tek başına tutum ölçeği olarak düşünölmemelidir. Aileden ve öğretmenden alınan bilgiler doğrultusunda resimler analiz edilmelidir. Çocuğun hangi temada resim çizeceği (serbest temalı resimler ve yapılandırılmış resimler) belirlenmeli, sorular net olmalı ve konuyu idrak edebilecek olan denekler seçilmelidir.

3- Çocukların yaş değerşkenine bağlı olarak, yüzeysel ve gittikçe detaylaşan ve mana derinliği olan resimler görölmektedir. Yüzeysel resimleri yapan öğrenciler 3-4 yaş aralığında, detaylı resim yapan öğrenciler ise 5-6 yaş aralığındandır. Bu nedenle üç yaşındaki bir çocuktan elde edilecek olan veri ile altı yaşındaki çocuktan elde edilecek olan veri aynı değerdir ve aynı değerlendirilmemelidir.

4- Çocukların resimlerine kendi psikolojileri etki etmektedir. Çocuk kendinden ve algısından bağımsız resim çizmemektedir. Bu nedenle renklerinden, çizdiği figürlere kadar tüm ayrıntı, çocuğun kimliğinden ipucu taşımaktadır. Bu ipuçları,

gerek okulda gerekse evde, öğretmen-öğrenci-veli üçlüsü olarak, titiz bir şekilde takip edilmelidir.

5- Resimler ile çocuk, kendi iç dünyasının kapısını bize aralamaktadır. Bazı resimlerde çocuklar, verilen dini derslerle medya araçları arasında bir tercih yapıyor gibidir. Verilen din eğitimi bu ikilemde bırakmamalı, biraz ders biraz teneffüs şeklinde bıktırmadan yapmalı, dolayısıyla öğreticilerin sevdirecek, şefkat temelli bir eğitim benimsemeleri gerekmektedir.

6- Küçük yaşta verilen din eğitimleri, çocuğun dini tasavvuruna bir etki oluşturmaktadır. Bu etki, verilen eğitime göre olumlu yada olumsuz şekilde ilerlemektedir. Sonunda ise, bir yetişkinin kararına dönüşmektedir. Çocuklara bu eğitimi veren kuran kursu eğitimcilerinden, camilerdeki imamlara, ebeveynlerden ilahiyatçılara, öğretmenlerden din görevlilerine kadar sağlıklı bilginin çocuğun belleğine yerleşmesine vesile olan herkes, resimler vasıtasıyla çocuğun iç dünyasına inebileceği gerçeğini öğrenmeli, araştırmalı ve en azından temel düzeyde dersler almalıdır.

7- Çocuklarda hayal gücünün zenginliği malumdur. Hayal gücü düştükçe mantık yükselmeye başlamaktadır. Hayal gücü arttıkça, dilin yerini resimler almakta ve çocuk anlaşılmayı beklemektedir. Bu nedenle özellikle dini resimlerin analiz edilebilmesi imkânı, Kur'an Kursları, İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri gibi örgün eğitim veren kurumlarda seçmeli ders olarak eklenebilmelidir. Halk Eğitim Merkezi ve Mesleki Eğitim Merkezi gibi yaygın eğitim kurumları ise, bu alana yönelik teknik eleman ihtiyacını karşılamalı ve beceri eğitimi kapsamında herkese ulaşmalıdır.

8- Son yıllarda resim analizi ile konulan tanılar giderek yaygınlaşsa da, dine ve din eğitimine ilişkin resimlerin analizi henüz yeterli değildir. Bu nedenle bu alana yönelik özellikle okul öncesini kapsayan, daha net sonuçların ortaya koyulduğu çalışmaların yapılması, alana yeni katkılar sağlaması yönünden faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abay, Kader Cansu, “Türk Din Psikolojisi Çalışmalarında Çocukluk Dönemi Dinsel Gelişimi Literatürü (1958-2020) Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, S. 1/1, Haziran 2020.
- Afrashi Filiz, vd., “Renklerin İnsan Davranış ve Fizyolojisine Etkileri”, *Türk Oftalmoloji Gazetesi*, S.33, 2004.
- Akar Recai, ve Esranur Arslan, “Bir İletişim ve Terapi Aracı Olarak Çocuk Resimlerinin Analizi”, *Avrasya Sanat ve Medeniyet Dergisi*, S.1/21, Mayıs 2018.
- Akduman, Gültekin, “Çocukluk Döneminde Ruhsal Sorunlar,” Ed. Güngör Aytaç, *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim*, Hedef Yayınevi, Ankara 2015.
- Alpöge, Gülçin, *Okul Öncesinde Değerler Eğitimi*, Bilgi Yayınevi, 5. Bs. , Ankara 2018.
- Altun, Veysel Karani, *Din Eğitimi Açısından İnsanın Yetkinliği (Sadreddin-İ Konevî Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.
- Arıcı, Burcu, “Resim, Psikoloji ve Çocuğun Dünyasında Resim”, *Sanat Dergisi*, S.10, Ağustos 2010.
- Avcı, Akife, *9-14 Yaş Çocuklarında Resimsel Anlatımlarında Göç ve Göçmenlik Algısı*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli 2020.
- Ayaydın, Abdullah, *Çocuk Gelişiminde Bir Oyun Olarak Sanat ve Resim*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, S.37/10, Trabzon 2011.
- Aybey, Salih, “Din Eğitiminde Verimliliği Sağlayan Önemli Bir Etken: Din Dili”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1/3, 2018.
- Aydın, Muhammet, “Kuran ve Sünnete Göre Çocuk Eğitiminde Ödül ve Ceza”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 13/0, 2007.
- Aykut, Aygöl, “Günümüzde Görsel Sanatlar Eğitiminde Kullanılan Yöntemler”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.21/2, 2006.
- Baran, Gülen, “Sosyal Gelişim”, *Çocuk Gelişimi*, Edt. Neriman Aral, Gülen Baran, Ya-Pa Yayınları, İstanbul 2011.
- Batur, Meral, “Huzurun Rengi Mavi”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, S.6/6, 2016.
- Baş, Gökhan, “Gagné’nin Öğretim Etkinlikleri Modelinin Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve İngilizce Dersine Yönelik Tutumlarına Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.2/25, Ağustos 2012.
- Başbuğ, Zuhale, Resim Sanatında Düşünce Sistematiği Bağlamında Algı ve Uzam Üzerine Düşünceler, *İdil* 66, Şubat 2020.
- Baykal, Gökçe, *Dil Gelişiminde Gecikme Gösteren Çocukların Annelerinin Çocuğa Yöneltilmiş Dil Kullanım Özelliklerinin İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ekim 2011.
- Berger, Peter, *Kutsal Şemsiye*, Çev. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, 2.Bs., İstanbul 2000.
- Bilici, Ali, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014.
- Binbir Hadisi Şerif, *İnsanlarla Münasebet ve Ülfet*, Ankara Fazilet Yayınevi, Ankara 1994.
- Bono, Edward, *Çocuklar Sorun Çözüyor*, Çev. Feryal Halatçı, İnkılab Kitabevi, 1995.

- Bostancıoğlu Burcu, ve Mehmet Emin Kahraman, “Sanat Terapisi Yönteminin ve Tekniklerinin Sağlık İyileştirme Gücü Üzerindeki Etkisi”, *Beykoz Akademi Dergisi*, S 5/2, 2017.
- Büyükbakkal, Büşra, *Okul Öncesi Dönemde Olan Çocukların Ahlaki Gelişimlerinin Resim Analizi İle İncelenmesi*, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2018.
- Cebeci, Suat, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Çalışkan, Asım, “İslami Çocuk Edebiyatı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 12-13.
- Çelik, Fatma Yağmur, *9-12 Yaş Grubu Çocukların Çizdikleri Resimlerle Depresyon, Kaygı ve Özsaygı Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Çeri, Nursel, *5-6 Yaş Çocukların Resimlerine Akran İlişkilerinin Yansımaları*, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya 2019.
- Çın, Ahmet, *İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Din Eğitimi ve Ailenin Din Eğitimine Etkisi (Diyarbakır Örneği)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2019.
- Çiftçi, Yasemin, *Gagné'nin Öğretim Durumları Modeli*, Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eylül 2021.
- Demir Celal ve Özge Karakaş Yıldırım, *Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi S. 4/21, Aralık 2019.
- Demirel Aksoy, Emine, “Çocukta Dil Gelişimi”, <https://Eminedemirelaksoy.Com/Blog/Cocukta-Dil-Gelisimi/>. (11.05.2022).
- Demirkol, Mehmet, “Çocuk Resimler Yorumlama”, http://Diyarbakirarge.Meb.Gov.Tr/Meb_Iys_Dosyalar/2021_01/16003940_Resim_Analizi_Teknikleri.Pdf. (23.09.2022).
- Deniz, Jale, “Gagne'nin Öğretim Kuramı Temelinde Yapılandırılmış Piyano Derslerinde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin İşlevselliği”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, S.31/16, Kasım 2020.
- Dinç, Berrin, *Okulöncesi Eğitimin 4-5 Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişimine Etkileri Konusunda Öğretmen Görüşleri*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Haziran 2002.
- Doma, Evcan Afra, *Erken Çocukluk Döneminde Gündem Olan Konuların İncelenmesi*, İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2020.
- Eğitime Bakış Dergisi, “Resmin Çocuğun Hayatındaki Yeri ve Yaratıcılığına Etkisi”, <https://Egezegen.Com/Egitim/Resmin-Cocugun-Hayatindaki-Yeri-Ve-Yaraticiligina-Etkisi/>. (21.08.2022).
- Elumar, Elif, *Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Tipik Gelişim Gösteren Çocukların Aile Temalı Resimlerinde Kardeşlik Olgusuna İlişkin Yansımaları*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temmuz 2021.
- Eren, Enil, *Çocuğun Kendi Dili İçinden Resmini Değerlendirmek*, Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.
- Eren, Fatma, *5-12 Yaş Çocukların Resim Becerilerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Erzurum 2020.
- Eren, Pelin, *Çocuk Resimleri Analizi*, <https://Egitimheryerde.Net/Cocuk-Resimleri-Analizi-Aile-Resmi-Testi/>. (28.08.2022).

- Ergül, Eren Artun, “Ebeveynler İçin Çocuk Resimlerini Anlama Rehberi: Aslında Ne Anlatıyorlar?”, <https://www.psikologofisi.com/blog/ebeveynler-icin-cocuk-resimlerini-anlama-rehberi-aslinda-ne-anlatiyorlar>. (8.10.2022).
- Erhun, Zeynep Betül, “Çocuklarda Din ve Ahlak Eğitimi Ailenin En Önemli Görevi Rol Model”, <https://Www.Yenisafak.Com/Hayat/Cocuklarda-Din-Ve-Ahlak-Egitimi-Ailenin-En-Onemli-Gorevi-Rol-Model-Olmak-3678504>.(22.02.2022).
- Erim, Gonca, “Rengin Psikolojik Etkileri”, *Uludağ Üniveristesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.1/13, 2000.
- Eyüpoğlu, Sabahattin, *Çocuk ve Sanat*, Çocuk Sayısı, S 7, İstanbul 1962.
- Gedik, Berna, “Ben Değil Biz Diyen Nesil İçin”, *İnsan ve Hayat Dergisi*, S.152, Ekim 2022.
- Genişyürek, Ceyda, *Zekâ Oyunlarının 5-6 Yaş Çocuklarının Dil Gelişimine Etkisinin İncelenmesi*, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa 2021.
- Göktaş, Gül Mehtap, *Aile İçi Şiddeti Algılama Biçimlerinin Çocuk Resimlerine Yansımaları*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Haziran 2014.
- Günaydın, Asuman Zeynep, *4-15 Yaş Arası Otizm Spectrum Bozukluğu Olan Çocukların Öğretmen Algılarının Resim Analizi aracılığı İle İncelenmesi*, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2019.
- Gündüz, Muhammet Muhdi, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ve. Sınıf Ders Kitabının Gagne'nin Öğretim İlkelerine Göre İçerik Açısından İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.
- Gündüz, Fatma, *Okulöncesi Dönem Çocuğunda Dini Tasavvurlara Psikolojik Bir Yaklaşım*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2007.
- Gündüz, Turgay, *İslâm Eğitim Sisteminde Gençlik Dönemi Din ve Ahlâk Eğitimi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2002.
- Irmak, Hürrem, “Resim Analizi v e Yorumlama Eğitimi”, <https://Www.Guvennetakademi.Com/Egitimler/Resim-Analizi-Ve-Yorumlama-Egitimi#>. (17.05.2022).
- İçmeli, Celalettin, “Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi”, *Konuralp Tıp Dergisi*, S. 5, 2013.
- Kalmık, Ercüment, *Renklerin Armoni Sistemleri*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1950.
- Kantoğlu, Şükran, *9-12 Yaş Çocuk Resimlerinin Figüratif, Sanatsal Kültürel Değerler Açısından İncelenmesi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mayıs 2016.
- Kandır, Adalet, “Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişime Anne-Baba Davranışlarının Etkisi”, *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, S.14/4, Haziran 2008.
- Kaya, Hatice, *4-6 Yaş Arası Çocuklarda Dini İnancın İlkel Biçimleri ve Psikolojik Temelleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2018.
- Keskin, Burhanettin, Renk Terapisi Üzerine Bir İnceleme, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 10/0, 2016.
- Keskin, “Çocukların Çizimleri Üzerine”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 17/0 2016.
- Keyifli, Şükrü, “Eğitim ve Din Eğitimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* S.2/13.
- Kırıçoğlu, Olcay Tekin, *Sanat Yazıları*, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Ankara 1988.

- Kıryak Zeynep, vd., “Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Zihinsel İmajlarının Belirlenmesi: Bir Sınıflar Arası Karşılaştırma”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.50, Mayıs 2020.
- Kimpsikoloji.Com, Renklerin Spor Müsabakalarına Etkisi, <https://www.kimpsikoloji.com/renklerin-spor-musabakalarına-etkisi/> (01.09.2022).
- Kol, Suat, “Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.21, Mayıs 2011.
- Korkmaz, Mehmet, “Değerler Eğitimi Yaklaşımları”, *Teoriden Pratiğe Değerler*, Edt. Mustafa Köylü, Nobel Yayınları, 2. Bs., 2016.
- Köylü, Mustafa, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç ve Din Eğitimi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.11. 2014.
- Memiş, Canan, *Okul Öncesi Eğitimde Resmin Önemi*, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Menzi, Nihal, *Gagne'nin Öğretim Durumları Modeli'ne Göre Hazırlanan İnternet Temelli Öğretim Uygulamasının İlköğretim Bilişim Teknolojileri Dersinde Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Kalıcılığa Etkisi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2012.
- Okyay, Lale, “6 Yas Grubu Çocukların Aile Çizimlerinde Kişilerarası ilişkiler”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008.
- Okuş Tezel, Filiz, “Çocuk Psikolojisinde Renklerin Önemi”, https://www.tavsiyee diyorum.com/makale_11450.htm. (25.09.2022).
- Oruç, Cemil, “Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi”, *Uluslararası Türkçe Veya Türk Dili Edebiyatı ve Tarihi Dergisi*, S.8, s.975.
- Osmanoğlu, Cemil, *Basamak Teorileri Açısından Dini Gelişim, İnanç Gelişimi ve Eğitimi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Özer, Deniz, “Toplumsal Düzenin Oluşmasında Renk ve İletişim”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 6/3, Aralık 2016.
- Paktuna Keskin, Sabiha, *Çöp Çocuk Çizgilerinde ki Giz*, Boyut Yayınları, 10. Bs., Kasım 2013.
- Psikohayat Eğitim Danışmanlık, “Çocuk Resimlerinde Renklerin Psikolojik Yorumları”, <https://www.psikohayatterapi.com/cocuk-resimlerinde-renklerin-psikolojik-yorumlari/>. (20.09.2022)
- Samancı Osman, ve Ziya Uçan, *Çocuklarda Sosyal Beceri Eğitimi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.1/21, Mart 2017.
- Samur, Ayşe, *Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimlerine Etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014.
- Sarıalp, Derya, *Çocuk Resimleri Yorumlama ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi*, www.aknetakademi.com.tr. (24.09.2002).
- Savaş, İlhami, *Çocuk Resmi ve Bilinçaltı*, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Sorularla İslamiyet, “Çocuklara Dini ve ahlaki eğitimi nasıl vermeliyiz?”, <https://sorularlailslamiyet.com/cocuklara-dini-ve-ahlaki-egitimi-nasil-vermeliyiz-0>. (26.02.2022).
- Sorularla İslamiyet, *Rahman Suresi 64 ve 76 Ayetlerinde Neden Özellikle Yeşilden Bahsedilmiş?*, <https://sorularlailslamiyet.com/Rahman-Suresi>. (21.09.2022).

- Sönmez, Mahmut, “Kur’anî Tebliğde Terğib ve Terhib Metodu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.65/12, Ağustos 2019.
- Summak Semih ve Elçin Gören, *Akıllı Bebekler Akademisi*, Sistem Yayınları, Bs. 3, İstanbul 2005.
- Şahin, Hakan, ve Serdal Seven, “Erken Çocuklukta Kaygı”, Edt Halil Uzun, *Eğitim ve Spor Araştırmalarında Son Gelişmeler*, Gece Kitaplığı, Haziran 2020.
- Tarhan, Nevzat, *Kendinizle Barışık Olmak*, Timaş Yayınları, 17. Bs., İstanbul 2014.
- Türk Dilbilim Topluluğu, “Gagne’nin Öğretim Modeli Aşama ve Etkinlikler”, <https://Turkdilbilim.Wordpress.Com/2020/06/06/Gagnenin-Ogretim-Modeli-Asama-Ve-Etkinlikler/>. (10.05.2022).
- Ulaş, Çağla, “Çocuğunuzun Yaptığı Resimler Onların İç Dünyalarını Yansıtır”, <http://Www.Caglaulas.Com/Tr/List-Info.Php?Id=1049&Title>. (20.09.2022).
- Ulcay, Hatice Sümeyye, *İlköğretim Çağı Çocuk Resimlerinde Cennet ve Cehennem Tasavvuru*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2011.
- Uskan, Ceyda “Çocuklarda Çizimlerin Gelişim Dönemleri”, <https://Www.Cocukergenpsikiyatrisi.Org/Tr/Cocuklarda-Cizimlerin-Gelisim-Donemleri>. (19.09.2022).
- Ustaoglu, Eda, *Renklerin İnsan Yaşamındaki Yeri*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan 2007.
- Uzunoğlu, Erdem, “Resim ve Çocuk Psikolojisi”, <https://Www.Bebekhastanesi.Com/Cocuk-Psikolojisi/Resim-Ve-Cocuk-Psikolojisi>. (03.08.2022).
- Wilson, Victoria, *Çocuğunuzun Yaratıcılığını Geliştirin*, Çev. Evin Kantemir, Optimist Yayınevi, İstanbul 2014.
- Yalçın, Osman, *Çocuk Resminin Dili*, Bir Yayınları, İstanbul 1953.
- Yapıcı, Asım, “Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayısı 2016.
- Yavuzer, Haluk, *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, 4.Bs., Kasım 1993..
- , *Çocukların Çizdiği Resimlerin Anlamı ve Yorumu*, Zafer Yayınevi, 1.Bs., Ocak 2011.
- Yıldız, Canan, Çiçekler ve Nermin Öner Koruklu, “4-6 Yaş Arasındaki Çocukların Serbest Resim Çalışmalarındaki Resim Özellikleri”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 28/2, 2013.
- Yıldırım Ali, ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2011.

ÖZ GEÇMİŞ

Berna GEDİK, lise eğitimini tamamladıktan sonra hafızlığını yaptı. İstanbul Üniversitesi Çocuk Gelişimi bölümü ile beraber Dicle Üniversitesi ilahiyat Fakültesi'nden 2020 yılında mezun oldu. 2022 yılında OMÜ Dini Danışmanlık ve Rehberlik – Evlilik ve Aile Danışmanlığı Yüksek Lisans programını bitirdi. Mezuniyetinden bu yana değerler eğitimi öğretmenliği ve bir aile ve kültür dergisinde yazarlık yapan Berna Gedik'in temel hedefi, doktorasını tamamlayıp alanının yetkin kişisi olabilmektir.

İletişim Bilgileri:

ORCID : 0000-0003-0519-1160

Yayınlanmış Çalışmalar:

1. Berna Gedik, Perception of Value in Children's Paintings, *Ichus* 5. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Kongresi*, Ankara 2022.